

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ІНСТИТУТ ГУМАНІТАРНИХ І СОЦІАЛЬНИХ НАУК
UNIWERSYTET WARMIŃSKO-MAZURSKI W OLSZTYNIE
INSTYTUT NAUK POLITYCZNYCH

**ТРАНСКОРДОННЕ
СПІВРОБІТНИЦТВО
ТА СПІЛЬНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР:
теорія, практика і нові можливості**

**WSPÓŁPRACA
TRANSGRANICZNA
A WSPÓLNA PRZESTRZEŃ EUROPEJSKA:
teoria, praktyka i nowe możliwości**

Редакція:
Ярина Турчин
Тереза Астрамович-Лейк
Олександр Горбач

ЛЬВІВ - OLSZTYN
7-8 червня / czerwca 2018

Транскордонне співробітництво та спільний європейський простір: теорія, практика і нові можливості / Колективна монографія. – Львів-Olsztyn: Національний університет «Львівська політехніка», 2018. – 160 с.

Współpraca transgraniczna a wspólna przestrzeń europejska: teoria, praktyka i nowe możliwości / Zbiorowa monografia. - Львів-Olsztyn: Narodowy Uniwersytet «Politechnika Lwowska», 2018. – 160 s.

Відповідальність за зміст статей несуть автори.
Odpowiedzialność za treść artykułów ponoszą autorzy.

**Радакція:
Ярина Турчин
Тереза Астравич-Лейк
Олександр Горбач**

**Львівська
міська
рада**

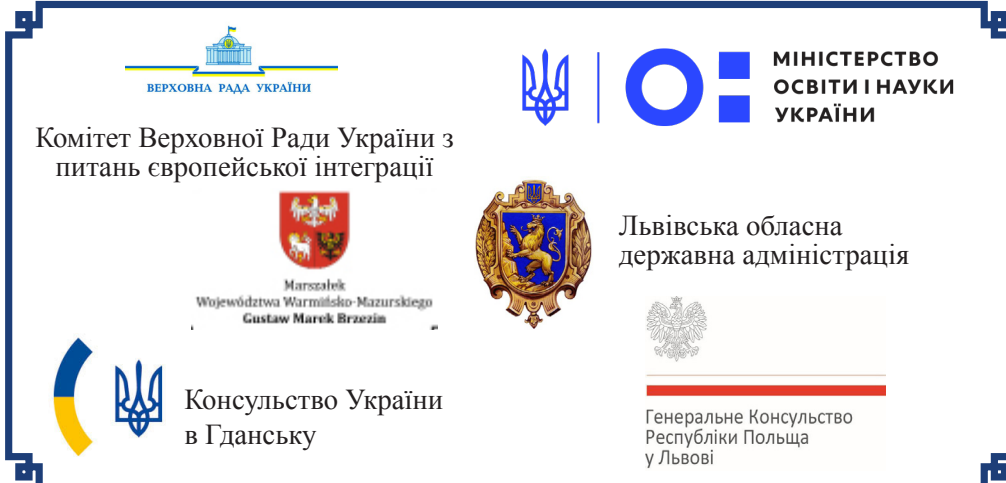

Форум дофінансовується Програмою «Львів науковий»

ISBN

© Національний університет
«Львівська політехніка», 2018
© Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie, 2018

ПОЧЕСНИЙ ПАТРОНАТ:

Верховна Рада України

Комітет Верховної Ради України з питань європейської інтеграції

Міністерство Освіти і Науки України

Міжвоєводство Вармінсько-Мазурського
Gustaw Marek Brzezina

Львівська обласна державна адміністрація

Консульство України в Гданську

Генеральне Консульство Республіки Польща у Львові

СПІВОРГАНІЗАТОРИ ФОРУМУ:

ODDZIAŁ OLSZTYŃSKI PTNP

Верховна Рада України

Підкомітет з питань регіонального і транскордонного співробітництва між Україною та країнами ЄС ВРУ

БЕКТОР

Міжнародний Інститут Освіти, Кольтурі та Інформації (МІОК)

ПАРТНЕРИ ФОРУМУ:

Львівська міська рада

Львів відкритий для світу

Lviv Convention Bureau

PREMIER HOTEL ONISTER - LVIV -

ВІДАМНИЦТВО КРЕБЕЛ ДРУК НА ПОПІЛ

Вирівнювач

АУДИТОРІЯ освітній студентський тижневик

«Форум вкотре об'єднав науковців, студентську молодь, політиків та управлінців, які цього разу акумулюють свої професійні зусилля на всебічному аудиті транскордонної співпраці, виявленні наявних проблем та викликів, а також вироблення ефективного плану дій з удосконалення вже наявних механізмів у цій сфері міждержавної взаємодії»

**Голова Верховної Ради України
Андрій Парубій**

«Цьогорічний форум особливий з кількох причин. По-перше, велику увагу приділено дуже актуальній для України загалом і для Львівщини зокрема темі транскордонного співробітництва. По-друге, у ньому візьмуть участь політики, громадські діячі, науковці з трьох країн: України, Польщі і Литви. Саме тому міцніє переконання, що ювілейний V форум наступного року відбудуватиметься вже в тристоронньому форматі. По-третє, оскільки потенціал транскордонного співробітництва в Україні не до кінця використано, переконана, що спільними зусиллями нам вдасться покращити ситуацію через ефективне поєднання теорії та практики, українського і закордонного досвіду міжрегіональної співпраці».

**Народний депутат Верховної Ради України
Оксана Юринець**

Українсько-польський науковий форум первинно акумулював співпрацю двох освітніх інституцій – Львівської політехніки та Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині. А сьогодні розширює співробітництво між Львівською областю та Вармінсько-Мазурським воєводством у різних сферах, має незмінну підтримку з боку підкомітету Верховної Ради України з питань регіонального та транскордонного співробітництва між Україною та країнами ЄС

**Директор
Інституту гуманітарних і соціальних наук
Національного університету «Львівська політехніка
Ярина Турчин**

ЗМІСТ

Розділ 1. БЕЗПЕКОВИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІРИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА 9

Ярина ТУРЧИН, Ольга ІВАСЕЧКО
ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ ПАРАДИПЛОМАТІЇ
ТА СЕПАРАТИЗМУ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ПРОЦЕСАХ 11

Lesia DOROSH, Bohdana VOIAT
SECURITY INITIATIVES OF THE EUROPEAN UNION
IN MODERN COMPETITIVE SYSTEM
OF INTERNATIONAL RELATIONS 23

Юрій ТИШКУН
ПРОБЛЕМА СУБ'ЄКТНОСТІ ПОЛЬЩІ Й УКРАЇНИ
В ГЛОБАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ 33

Maryan LOPATA
PARTIE SKRAJNEJ PRAWICY A WYNIKI PARLAMENTARNYCH
WYBORÓW W GALICJI ZACHODNIEJ W LATACH 2001-2007
W RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ 43

Олександр ГОРБАЧ, Зоряна ЗАЗУЛЯК, Роман ПАСІЧНИЙ
ТРАНСКОРДОННА СПІВПРАЦЯ: ВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ
ДО ПЕРСПЕКТИВ РЕАЛІЗАЦІЇ У КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ 55

Розділ 2. ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА 63

Леся КОРОЛЬЧУК
АПРОБАЦІЯ МОДЕЛІ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ В ТРАНСКОРДОННОМУ РЕГІОНІ 65

Уляна ІЛЬНИЦЬКА
УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ ТРАНСКОРДОННЕ
СПІВРОБІТНИЦТВО У ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ 77

Георгій ЧЕРЕВКО, Ірина ЧЕРЕВКО ЗРІВНОВАЖЕНИЙ РОЗВИТОК ПРИКОРДОННИХ СІЛЬСЬКИХ РЕГІОНІВ В УМОВАХ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	89
Зеновій СІРИК ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ЕЛЕМЕНТ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	101
Оксана П'ЯТКОВСЬКА ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСКОРДОННОГО РИНКУ ПРАЦІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ УКРАЇНСЬКОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ДО ПОЛЬЩІ	115
Розділ 3. ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОМУ КОНТЕКСТІ	127
Зоряна КУНЬЧ ЗАСВОЄННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА УСПІШНОГО ВИВЧЕННЯ РИТОРИКИ СТУДЕНТОМ-ІНОЗЕМЦЕМ	129
Іван МАТКОВСЬКИЙ OBRAZ UKRAINY W POLSKIEJ KULTURZE: PRÓBA ZARYSU	139
Оксана ЛИТВИН, Надія ГОЛУБІНКА УКРАЇНСЬКА ПЕРІОДИКА В ПОЛЬЩІ У КОНТЕКСТІ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНА – ПОЛЬЩА ...	149

РОЗДІЛ 1

БЕЗПЕКОВИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІРИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

WSPÓŁPRACA TRANSGRANICZNA W KONTEKŚCIE BEZPIECZEŃSTWA I POLITYKI

ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ ПАРАДИПЛОМАТІЇ ТА СЕПАРАТИЗМУ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ПРОЦЕСАХ³

PECULIARITIES OF THE INTERRELATION BETWEEN PARADIPLOMATICS AND SEPARATISM IN THE MODERN INTERNATIONAL PROCESSES

The article is dedicated to the analysis of peculiarities of the development of paradiplomacy and separatism as new forms of international and subregional cooperation. Basic approaches to the interpretation of paradiplomacy have been determined from the standpoint of European and American scientists. According to the experience of Catalonia the author discovers positive influence of paradiplomacy in interregional relations and the risks of spreading separatist sentiment because of redistribution of foreign policy functions. In conclusion, the place of Ukraine in the implementation of paradiplomacy is considered, in particular through application of the EU principle of subsidiarity.

Key words: paradiplomacy, separatism, Catalonia, subregions, cross-border cooperation.

Глобалізація значною мірою впливає на розвиток транснаціональних відносин, посилення регіоналізації та транскордонізації, сприяє створенню й функціонуванню регіонів як порівняно самостійних одиниць у сучасній системі міжнародної взаємодії. Залучення регіонів до провадження міжнародного співробітництва у статусі самостійних утворень здебільшого відбувається через формування просторової мережі системи виробництва та обмінів, де регіони конкурують за розподіл ринків й ухвалення рішень, спрямованих на врегулювання міжнародних контактів у політичній, гуманітарній, екологічній та інших сферах. Подібна взаємодія може проявлятися й у форматі транскордонного співробітництва.

1. **Ярина ТУРЧИН** – д. політ. н., професор, Національний університет «Львівська політехніка», e-mail – turchyn@ukr.net.

2. **Ольга ІВАСЕЧКО** – к. політ. н., доцент, Національний університет «Львівська політехніка», e-mail – ivasechko.2011@ukr.net.

3. «Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України за конкурсним проектом № Ф75/195-2018 Державного фонду фундаментальних досліджень»

Причиною появи таких новітніх форм міжнародної співпраці науковці вважають наявність певного кола питань, які не вдається врегулювати за допомогою інструментарію класичної дипломатії. Так, на сучасному етапі функціонування людської спільноти значною мірою актуалізувалися проблеми розподілу в межах країни зовнішніх кредитних коштів, прийому біженців та забезпечення належних умов для їх тимчасового проживання, затвердження міграційних квот, вирішення проблем екології та навколишнього середовища тощо. Цілком очевидно, що невирішеність цих питань, а також інші новітні прояви глобалізації, демократизація світу та реалізація принципу субсидіарності посилили значення сучасних трансрегіональних процесів.

Нині домінує тенденція щодо активізації власне транскордонного співробітництва, впровадження котрого створює можливість для місцевих органів влади розробляти та успішно реалізовувати на місцях комплексні програми економічного, культурного, гуманітарного змісту, розв'язувати питання зі сфери гарантування безпеки, зайнятості місцевого населення, забезпечення охорони здоров'я тощо. У цьому контексті непересічного значення набуває парадипломатія, яка передбачає широке залучення субнаціональних та регіональних акторів до провадження міжнародних відносин.

Мета дослідження полягає у необхідності визначення особливостей співвідношення парадипломатії та сепаратизму в рамках сучасних трансрегіональних відносин, їх впливу на політику центральних органів влади щодо адміністративно-територіальних одиниць й інших утворень.

Термін «парадипломатія» вперше запровадився до наукового обігу у 80-х рр. ХХ ст. та позначає участь субнаціональних одиниць у міжнародних відносинах через встановлення формальних і неформальних, постійних й тимчасових контактів з іноземними партнерами з метою досягнення визначених конкретних цілей на міжнародній арені⁴.

Метою парадипломатії є економічний, культурний, технологічний розвиток та політичне засвідчення відповідних стосунків, розвиток транскордонних регіональних зв'язків у довгостроковій перспективі.

Так, у своїх наукових розвідках, професор Бірмінгемського університету (Велика Британія) Штефан Вольф зазначає, що парадипломатія – це поява аполітичних відносин субрегіонів як юридичних осіб між двома країнами (провінціями, районами, землями, штатами, регіонами) федеральних або автономних незалежних адміністративно-територіальних одиниць унітарних держав⁵.

4. Грачевська Т., *Парадипломатія як складова процесів регіоналізації на сучасному етапі*, “Трані” 2014, № 12, с. 79.

5. Wolff S., *Paradiplomacy: Scope, Opportunities and Challenges*, “The SAIS Europe Journal of Global Affairs”, <http://stefanwolff.com/publications/paradiplomacy/> (доступ 02.06.2018).

Розділ 1. Безпековий та політичний виміри транскордонного співробітництва

Такі дослідники, як-от: професор Монреальського університету Панайотіс Солдатос і професор університету Нью-Йорка Іво Духачек дотримуються позиції, згідно з якою парадипломатія є модерним феноменом і об'єктом дослідження в міжнародних відносинах, який тісно пов'язаний з міжнародною політикою та компетенціями урядів субрегіонів (провінцій, районів, земель, штатів, регіонів), їх участю, незалежно від діяльності держав на міжнародній арені, у забезпеченні власних міжнародних інтересів⁶.

Вивченню парадипломатії як новітньої форми міжрегіональної співпраці присвячені роботи представників різних країн. Незважаючи на те, що найбільш повно дослідження парадипломатії властиве для американських і канадських політологів, починаючи з середини 1990-х рр. європейські вчені також звернули особливу увагу щодо вивчення парадипломатичної діяльності. Зокрема, такі вчені як Майкл Кітінг, Брайан Хогінг, Ное Корнаго, Франсіско Альдекоа у рамках своїх дослідницьких пошуків сфокусували увагу на проблемах участі субнаціональних акторів в міжнародних відносинах⁷. Так, у М. Кітінга звернення до цієї проблематики більшою мірою відображене у дослідженні проблем розвитку націоналізму в європейських державах, Н. Корнаго і Ф. Альдекоа значну увагу приділяли новій і новітній історії Країни Басків і Каталонії як учасників парадипломатичної діяльності⁸. Переломним моментом для європейських досліджень парадипломатії став 1997 р., коли в іспанському Більбао, головному місті Країни Басків, було започатковано дослідницький проект-семінар, який зібрав в одному місці політологів, що займаються проблемою вивчення участі субнаціональних акторів в міжнародних відносинах. Саме Країна Басків стала регіоном, де парадипломатична діяльність реалізується на практиці найбільш повно, завдяки чому через взаємний діалог та обмін досвідом науковці структурували свої напрацювання у галузі парадипломатії й опублікували у 1999 р. роботу «Парадипломатія в дії: Зовнішні відносини субнаціональних урядів» (*Paradiplomacy in Action: The Foreign Relations of Subnational Governments*)⁹.

На розвиток парадипломатії в останні десятиліття, безумовно, потужний вплив зумовили глобальні трансформації, які мали місце у світовій політиці та економіці наприкінці ХХ ст. - поч. ХХІ ст. Ідеться, насампе-

6. Duchacek I., *The International Dimension of Subnational Self-Government*, "The Journal of Federalism", <https://academic.oup.com/publius/article-abstract/14/4/5/1894236?redirectedFrom=PDF> (доступ 30.05.2018).

7. Кузнецов А., *Развитие научных школ парадипломатических исследований в Западной политической науке*, "Издательский дом Дискурс-Пи", <http://discourse-pm.ur.ru/discours7/kuznecov.php> (доступ 08.06.2018).

8. Ibidem.

9. Aldecoa F., Keating M., *Paradiplomacy in Action: The Foreign Relations of Subnational Governments*, 1999, 232 p.

ред про закінчення «холодної війни» з її міжблоковим протистоянням, що об'єктивно звужувало рамки міжнародної діяльності несuverенних акторів, і розвиток процесів глобалізації, що розмиває національні кордони і в той же час сприяє якісному розширенню міжнародного співробітництва.

Своєчасне виникнення та ефективна діяльність парадипломатії, що з'явилася разом із процесами регіоналізації, та їх безпосередній зв'язок можна трактувати як відповідь на процеси інституціоналізації, глобалізації та регіоналізації, а самі процеси регіоналізації слід вважати чинником появи парадипломатії. Разом з тим, парадипломатія використовує інструментарій, який не має суттєвих відмінностей від засобів провадження класичної дипломатії. Основні підходи та механізми діяльності акторів парадипломатії спрямовані на мобілізацію регіональних ресурсів та цілком себе виправдовують і сприяють реалізації ініціатив, покликаних забезпечити інтереси регіонів та їх громадян у сфері зовнішніх зносин. За словами представника північноамериканської школи Іво Духачека, основними передумовами парадипломатичної діяльності є політика, економіка, культура та екологія. Натомість, політичні підстави можуть бути спрямовані не тільки на залучення уваги центральної влади й міжнародного суспільства до життя регіонів, але й можуть мати сепаратистський підтекст¹⁰.

Яскравим прикладом успішної реалізації парадипломатії є діяльність Автономної області Каталонія в Іспанії. Каталонська влада домоглася визнання прав каталонської мови в ЄС, значна підтримка надається університетам та іншим навчальним закладам в усьому світі, де викладається каталонська мова. Просуванням мови, а також культури і мистецтва регіону в Каталонії займаються Каталонський інститут (Institut Català de les Empreses Culturals) та Інститут Раймунда Луллія (Institut Ramon Llull). Каталонія регулярно проводить PR-кампанії, спрямовані на формування іміджу про її особливий статус і зміст серед широких кіл громадськості в різних країнах (перш за все в Європі і Америці). Загалом Каталонії вдається вдало поєднувати просування мови і культури з розвитком економічного співробітництва. Успішне функціонування парадипломатії в регіоні підтверджується тим, що Каталонія є найбільш розвиненою частиною Іспанії, локомотивом її економіки, адже на область припадає 24% всієї промислової продукції країни і 28% експорту¹¹.

10. Ціватий В., *Новаційні тенденції сучасної дипломатії: концепт парадипломатії як інституційний напрям реалізації транскордонного та політико-дипломатичного співробітництва України*, «Зовнішні справи» 2016, № 7, с. 38.

11. Акимов Ю., *Идентификационная парадипломатия несuverенных территориальных акторов (на примере Квебека, Каталонии и Фламандского региона)*, «Вестник Воронежского государственного университета. Сер.: История. Политология. Социология» 2016, № 1, с. 32.

Розділ 1. Безпековий та політичний виміри трансскордонного співробітництва

Як і для канадської провінції Квебек, що також активно реалізує парадипломатію, важливе значення для Каталонії набуває участь в інтеграційних процесах. Наприклад, представники Автономної області неодноразово заявляли, що приналежність до об'єднаної Європи для них не менш важлива, ніж приналежність до Іспанії¹².

Розглядаючи цілі реалізації парадипломатії, варто зазначити, що найбільш радикальною політичною мотивацією для провадження такого типу взаємодії з міжнародною спільнотою є бажання того чи того регіону отримати політичну незалежність, яке часто суперечить законодавству тієї країни, до якої вони належать. Враховуючи ключову роль держави у реалізації зовнішньополітичних функцій та забезпеченні внутрішньої стабільності і безпеки, першочергового значення тут набуває необхідність попередження будь яких проявів сепаратизму, що можуть мати місце у рамках здійснення парадипломатії.

У сучасному політико-правовому дискурсі визначення терміну «сепаратизм» не має офіційного закріплення в документах, за винятком Шанхайської конвенції про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом від 14 червня 2001 р.¹³ Станом на сьогодні документ підписали Казахстан, КНР, Киргизія, Росія, Таджикистан і Узбекистан. Згідно з конвенцією, сепаратизмом вважається «будь яке діяння, спрямоване на порушення територіальної цілісності держави, в тому числі на відокремлення частини її території або дезінтеграцію держави, що здійснюється насильницьким шляхом, зокрема планування і підготовка таких дій, співучасть, підбурювання та переслідування в кримінальному порядку відповідно до національного законодавства Сторін»¹⁴. Субнаціональний уряд, у політиці якого відстежуються сепаратистські настрої, із виходом на міжнародну арену прагне отримати визнання з боку світової спільноти як незалежного суб'єкта і в такий спосіб продемонструвати центральному уряду свою рішучість щодо розширення повноважень, які традиційно належать національним урядам.

На нашу думку, варто звернути увагу на приклад того, як парадипломатія може стати рушійною силою на шляху до активізації сепаратистських настроїв. Відтак, у негативному сенсі цього слова акцентується увага на каталонському конфлікті, який в останні роки знаходиться у фокусі уваги іспанської та світової спільноти. Вимога домінуючої політичної еліти в цій

12. Хенкін С., *Сепаратизм против государства: случай Каталонии*, “Полис. Политические исследования” 2018, № 3, с. 171.

13. *Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом*, “Администрация Президента России”, <http://kremlin.ru/supplement/3405> (доступ 10.06.2018).

14. Ibidem.

автономній області Іспанії щодо відокремлення створює гостру кризу у відносинах між офіційним Мадридом і Барселоною та веде, передусім, до дестабілізації ситуації загалом в ЄС і завдає шкоди репутаційному іміджу країни.

З історії відомо, що суттєве обмеження прав та повноважень Каталонії відбулося за франкістської диктатури в період, який визначається хронологічними рамками з 1939 р. до 1975 р. Основна мета державної політики на той час полягала у створенні та зміцненні унітарної держави, скасуванні автономії регіону і переслідуванні будь яких проявів каталонізму. Після ліквідації франкізму і трансформації Іспанії з унітарної в децентралізовану асиметричну державу автономія Каталонії була відновлена. На думку іспанського політика Ж. Бореля, завдяки прийнятті Конституції 1978 р. і автономного статуту 1979 р. Каталонія пережила найтриваліший і найбільш напружений період самоврядування за останні триста років. Як результат, Регіональний уряд (Женералітат) отримав широкі права, а каталонська мова була визнана офіційною (поряд з іспанською). Однак якщо частина каталонців сприйняла автономію регіону як досягнення кінцевої мети, то інші визначили це проміжним етапом у боротьбі за незалежність¹⁵.

Новий етап у взаємовідносинах Мадрид – Барселона розпочався одночасно зі світовими економічними кризами 2008 та 2012 рр. Каталонія – один із найбільш розвинених індустріальних районів Іспанії. При тому, що населення автономії становить лише 16 % від усього населення Королівства, тут виробляється майже 20 % національного продукту країни. Середній каталонець протягом року заробляє на кілька тисяч євро, більше, ніж решта іспанців. 44 % каталонців зайняті у сфері виробництва, 50 % – у сфері послуг, і лише 6 % – у сільському господарстві. Промисловість регіону представлена виробництвом електротехніки, автопорому, хімічною та текстильною галузями. Крім того, у Барселоні функціонує потужний міжнародний порт, а щорічний потік туристів досягає 16 млн. осіб. Нерівномірний розвиток територій спричинив восени 2011 р. активізацію громадського руху в Каталонії за відокремлення від Іспанії. 11 вересня 2012 р. в Барселоні на мирний марш із прапорами й гаслами вийшли сотні тисяч громадян (за оцінками, 8 % із 7,5 млн. населення). Цього дня в Каталонії відзначається Діада – національний день провінції, який знаменує втрату Каталонією незалежності. Діада 2011 р. здивувала не тільки Іспанію, але й усю Європу. Так, під час мітингу лідер регіонального уряду, націоналіст Артур Мас публічно підтримав демонстрантів, заявивши, що Каталонії потрібна державність¹⁶.

15. Дівак В., *Сепаратизм як феномен сучасної політики: політологічні та правові аспекти*, “Логос” 2010, с. 22.

16. Стекольщикова А., *Тенденції розвитку сепаратизму в Іспанії на початку XXI ст.*, “Наукові праці ЧДУ ім. П. Могили, Сер. : Історія” 2015, № 251, с. 75.

Розділ 1. Безпековий та політичний виміри транскордонного співробітництва

Під час зустрічі з прем'єр-міністром Іспанії Маріано Рахоєм президент Каталонії вимагав довготривалого зменшення податків для каталонців, наділення Женералітату правом самостійно розпоряджатись регіональним бюджетом. Однак через те, що саме в цей період Мадрид шукав нові можливості залучення зовнішніх кредитів, Каталонії було відмовлено. Ще однією причиною загострення сепаратистських настроїв стало те, що у 2006 р. парламент Каталонії ухвалив хартію, яка оголосила каталонців нацією, але вже у 2010 р. конституційний суд Іспанії скасував документ, назвавши його юридично безпідставним. Варто зазначити, що протягом 2009-2011 рр. зростання невдоволення політикою іспанського уряду з боку каталонців змусило владу регіону провести шість плебісцитів у різних містах щодо набуття Каталонією незалежності, на яких 90 % з тих, хто взяв участь у голосуванні, підтримали ідею суверенітету, проте явка громадян була низькою – усього близько 30 %¹⁷.

Бажання відокремитись від Іспанії ще більше посилилось у зв'язку з проведенням маршу за незалежність за участі близько 1,5 млн. демонстрантів, який проходив вулицями Барселони у 2012 р. Вже 25 листопада 2012 р. відбулися регіональні вибори, на яких було сформовано новий парламент Каталонії. У січні 2013 р. каталонці проголосували за проведення референдуму про відокремлення від Іспанії. Опитування, проведені у вересні 2013 р., показали, що кількість прибічників ідеї незалежності Каталонії зросла до 52,5 %, а кількість тих, хто не підтримує цю ідею, скоротилась до 24 %¹⁸. Це, зокрема, можна пояснити тим, що економічна ситуація в цілому в Іспанії та Каталонії залишається складною. Так, рівень безробіття досяг 24 %, борги вже в першому кварталі 2013 р. сягнули 51 млн. євро. Попри заборони Конституційного суду Іспанії, у регіоні таки вдалося провести волевиявлення щодо незалежності, хоча його статус було понижено з референдуму до плебісциту. 3 серпня 2015 р. влада Каталонії призначила дострокові регіональні вибори на 27 вересня. А. Мас зробив заяву, згідно з якою якщо альянс сепаратистських сил отримає більшість у парламенті, він ініціюватиме процес відокремлення від Іспанії вже протягом наступних 18 місяців.

На виборах було зафіксовано рекордну явку в історії Каталонії – у голосуванні взяли участь 76 % виборців. Після підрахунку майже 100 % голосів блок, до складу якого входять правляча партія А. Маса «Демократична конвергенція Каталонії» та «Ліві республіканці Каталонії», отримали 62 місця в 135-місному регіональному парламенті. «Кандидати народної єдності» отримали 10 місць у каталонському парламенті. Загалом обидві

17. Ibidem.

18. Грабська А., *Прихильники незалежності Каталонії перемагають на виборах у регіоні*, “Deutsche Welle”, <https://p.dw.com/p/2pnLK> (доступ 03.05.2018).

політичні сили разом набрали 47,8 % голосів виборців і разом формують абсолютну більшість у парламенті¹⁹. Черговим ударом по єдності Іспанії стало узгодження резолюції від 27 жовтня 2015 р., яка передбачала отримання незалежності регіону. Документ знаменував собою «початок створення незалежної держави Каталонія у формі республіки». У тексті йшлося про те, що процес відокремлення «не буде коритися рішенням іспанських інстанцій, зокрема й Конституційного суду, що втратив легітимність»²⁰. Місцевий парламент Каталонії 9 листопада проголосував за вказану резолюцію. У такий спосіб було покладено початок реалізації «дорожньої карти», яка, як сподіваються радикально налаштовані політичні сили, завершиться виходом цієї провінції зі складу Іспанії. Разом з тим, Іспанська Конституція, як відомо, не передбачає можливості виходу будь якої провінції зі складу держави²¹.

Прагнення відокремлення каталонців від Іспанії має низку причин як політичних, так і економічних, однак головними з-поміж них є проблеми етнокультурного забарвлення. Мова йде про наявність давньої історії, власної та самобутньої культури, високого рівня етнічної самосвідомості та етнічної ідентичності, а також віддавної конфлікт між іспанцями та каталонцями.

Подібно й потужні сепаратистські настрої в Квебеку (у 1980 і 1995рр. в провінції проводилися неодноразові референдуми про суверенітет), вказують на неоднозначний їх зв'язок з парадипломатичною активністю, а, відтак розглядаються з різних позицій. Так, прихід до влади Квебеку сепаратистської Квебекської партії справив як позитивну (стимулюючу) так і негативну роль на реалізацію міжнародної діяльності провінції. З одного боку, посилювалася політизація зовнішніх зв'язків, що не завжди сприяла активному розвитку регіону. З іншого – різко зростало невдоволення з боку федерального уряду, який побоювався переходу провінційної парадипломатії на якісно новий рівень – протодипломатії незвіданої держави. Крім того, зарубіжні партнери не завжди позитивно сприймали міжнародну активність окремих регіонів. Наприклад, США (які на той час були важливим торговельно-економічним партнером Прекрасної провінції) завжди недвозначно давали зрозуміти квебекським сепаратистам, що не підтримують їх проекти²².

19. Ibidem.

20. Хенкин С., *Сепаратизм против государства: случай Каталонии*, “Полис. Политические исследования” 2018, № 3, с. 171.

21. *Испанская Конституция*, “Посольство Испании в Российской Федерации”, <http://vivovoco.astronet.ru/VV/LAW/SPAIN.HTM> (доступ 23.05.2018).

22. Белокоп О., *Квебекське питання в зовнішній політиці Канади: десять років після Референдуму 1995 року (до історії питання)*, “Науковий вісник Дипломатичної академії України” 2009, № 15, с. 441.

Розділ 1. Безпековий та політичний виміри транскордонного співробітництва

У контексті реалізації Україною європейського вектору зовнішньої політики необхідність практичної реалізації принципу субсидіарності також набуває особливої актуальності, бо є невід'ємною складовою інтеграції до спільноти європейських держав. Однак, зважаючи на ситуацію в країні, на політичному рівні терміном «субсидіарність» оперують більшою мірою ті сили, які обстоюють ідею федералізації України. Варто зазначити, що принцип субсидіарності, який передбачає передачу владних повноважень на місця, може запроваджуватися в трьох різних формах – інкапсуляції, децентралізації та федералізації. Враховуючи особливості кожної з цих форм, на нашу думку, для України найбільш оптимальним та безпечним варіантом на шляху інтеграції до європейської спільноти є децентралізація влади. Це пояснюється, зокрема тим, що внутрішньополітичні трансформації в Україні мають враховувати особливості зовнішньополітичного становища держави.

Ідея запровадження в Україні такої форми субсидіарності, як децентралізація, передбачає делегування владних повноважень регіонам. Однак зважаючи на внутрішньополітичну ситуацію в державі, навіть якщо відкинути вкрай суперечливу перспективу федералізації, існує низка проблем, які так чи так ускладнюють цей процес. З одного боку, розвиток транскордонного співробітництва України за підтримки ЄС сприяв утворенню цілої низки єврорегіонів, а з іншого – у випадку наділення, наприклад, східних регіонів України повноваженнями у зовнішньополітичній діяльності може призвести до посилення тут прагнень інтегруватися з сусідніми російськими регіонами, спровокувати новий виток сепаратизму. В умовах протистояння між ЄС і НАТО з одного боку та РФ з іншого, діяльність таких регіональних утворень може загрожувати територіальній цілісності занадто децентралізованої держави, навіть якщо вона залишатиметься унітарною. У цьому контексті, збільшення повноважень на місцях неминуче призведе до зростання сепаратистських настроїв та загострення внутрішньополітичної ситуації в країні²³.

Тому в парадипломатії одним з ключових питань залишається не тільки діяльність регіонів на міжнародній арені, а й ставлення центральних органів до таких дій. Представники центральної влади провідних держав світу неодноразово висловлювали побоювання, що бурхлива парадипломатична діяльність призводить до непередбачуваних результатів через некомпетентність і дипломатичну непрофесійність місцевих урядів. Як наслідок, політико-адміністративна хаотичність парадипломатії регіонів може стати причиною зменшення ефективності центральної влади у системі міжнародних відносин, а відтак загального ослаблення держави як

23. Їжак О., *Принцип субсидіарності ЄС і межі його застосування в Україні*, «НІСС», <http://www.db.niss.gov.ua/docs/polmil/185.htm> (доступ 03.04.2018).

політичного інституту. Також існує тенденція зростання субнаціонального егоцентризму (іншими словами, що добре для одного регіону країни, аж ніяк не приносить користі для інших). Таким чином, розвиток парадипломатії в країні може спричинити загострення сепаратистських тенденцій, призвести до серйозного конфлікту та внутрішнього протистояння.

Натомість американський дослідник Дж. Кінкайд підкреслює, що вирішення проблеми сепаратизму полягає не у придушенні міжнародної активності регіону, а в першочерговому вирішенні внутрішньодержавних протиріч. Умовою ефективної регіональної політики центру стають демократичні механізми її реалізації, які передбачають відповідність проведених заходів інтересам і очікуванням регіональних спільнот²⁴.

Частковим вирішенням проблеми сепаратизму, з одного боку, може слугувати регіоналізація, яка дає можливість ефективно управляти територіями, здійснювати перерозподіл функцій і повноважень між центром і адміністративно-територіальними одиницями. З іншого боку, регіоналізація має суттєвий конфліктогенний потенціал, тому що є результатом суперечностей між центром та регіонами і за певних умов може переходити в сепаратизм. Крім того, з точки зору підтримки демократичного процесу в державі, регіоналізація розширює можливості для регіонального експерименту, що є важливим аспектом реформування суспільства; істотний обсяг повноважень регіонів дає їм можливість дистанціюватися від центру, якщо в цьому є необхідність; політичний регіоналізм дає змогу скоротити дистанцію між регіональною політичною елітою і громадянами, що дає останнім додаткові можливості для участі у політичному житті.

Підсумовуючи, варто зазначити, що у сучасному демократичному світі делегування повноважень на місця з рівня центральної влади стало звичним явищем. З одного боку, такі традиційні повноваження національної держави у сфері зовнішньої політики, як оголошення війни, утримання збройних сил, контроль над державними кордонами не передаються на субнаціональний рівень. З іншого, не викликає сумніву той факт, що центральний уряд втратив монополію на пряму співпрацю з іноземними акторами, абсолютний контроль у сферах економіки, культури, та в окремих випадках, як було зазначено вище, політики.

Враховуючи особливості сучасних міжнародних процесів, явище парадипломатії має неоднозначне трактування та практичне застосування, адже може як сприяти всебічному розвитку держави, так і стати основою для поглиблення протиріч в суспільстві через поширення сепаратистських настроїв у тих чи тих регіонах. Відтак, з метою ефективного функціонування

24. Головка І., *Підходи до інтерпретації дефініцій «регіоналізація» і «парадипломатія» у сучасному науковому дискурсі*, "Науковий журнал Politicus" 2017, № 6, с. 124.

Розділ 1. Безпековий та політичний виміри транскордонного співробітництва

парадипломатії на місцях центральним органам необхідно проводити виважену та продуману політику, враховуючи настрої в суспільстві, міру його консолідації та загальнополітичну ситуацію на континенті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Aldecoa F., Keating M., *Paradiplomacy in Action: The Foreign Relations of Subnational Governments*, 1999, 232 p.
- Duchacek I., *The International Dimension of Subnational Self-Government*, "The Journal of Federalism", <https://academic.oup.com/publius/article-abstract/14/4/5/1894236?redirectedFrom=PDF> (доступ 30.05.2018).
- Wolff S., *Paradiplomacy: Scope, Opportunities and Challenges*, "The SAIS Europe Journal of Global Affairs", <http://stefanwolff.com/publications/paradiplomacy/> (доступ 02.06.2018).
- Акимов Ю., *Идентификационная парадипломатия несuverенных территориальных акторов (на примере Квебека, Каталонии и Фламандского региона)*, "Вестник Воронежского государственного университета. Сер.: История. Политология. Социология" 2016, № 1, с. 32.
- Белокос О., *Квебекське питання в зовнішній політиці Канади: десять років після Референдуму 1995 року (до історії питання)*, "Науковий вісник Дипломатичної академії України" 2009, № 15, с. 441.
- Головко І., *Підходи до інтерпретації дефініцій «регіоналізація» і «парадипломатія» у сучасному науковому дискурсі*, "Науковий журнал Politicus" 2017, № 6, с. 124.
- Грабська А., *Прихильники незалежності Каталонії перемагають на виборах у регіоні*, "Deutsche Welle", <https://p.dw.com/p/2pnLK> (доступ 03.05.2018).
- Грачевська Т., *Парадипломатія як складова процесів регіоналізації на сучасному етапі*, "Грані" 2014, № 12, с. 79.
- Дівак В., *Сепаратизм як феномен сучасної політики: політологічні та правові аспекти*, "Логос" 2010, с. 22.
- Испанская Конституция*, "Посольство Испании в Российской Федерации", <http://vivovoco.astronet.ru/VV/LAW/SPAIN.HTM> (доступ 23.05.2018).
- Їжак О., *Принцип субсидіарності ЄС і межі його застосування в Україні*, "НІСС", <http://www.db.niss.gov.ua/docs/polmil/185.htm> (доступ 03.04.2018).
- Кузнецов А., *Развитие научных школ парадипломатических исследований в Западной политической науке*, "Издательский дом Дискурс-Пи", <http://discourse-pi.ufr.ru/discours7/kuznesov.php> (доступ 08.06.2018).
- Стекольщикова А., *Тенденції розвитку сепаратизму в Іспанії на початку ХХІст.*, "Наукові праці ЧДУ ім. П. Могили, Сер. : Історія" 2015, № 251, с. 75.
- Хенкин С., *Сепаратизм против государства: случай Каталонии*, "Полис. Политические исследования" 2018, № 3, с. 171.

Ціватий В., *Новаційні тенденції сучасної дипломатії: концепт парадипломатії як інституційний напрям реалізації транскордонного та політико-дипломатичного співробітництва України*, “Зовнішні справи” 2016, № 7, с. 38.

Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом, “Администрация Президента России”, <http://kremlin.ru/supplement/3405> (доступ 10.06.2018).

SECURITY INITIATIVES OF THE EUROPEAN UNION IN MODERN COMPETITIVE SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS

БЕЗПЕКОВІ ІНІЦІАТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СУЧАСНІЙ КОНКУРЕНТНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Проаналізовано ключові ідеї та виклики у процесі реалізації оборонних ініціатив Європейського Союзу, зокрема розширення «постійного структурного співробітництва» (PESCO) у військовій та оборонній сфері. З'ясовано основні аргументи за створення європейської армії, а також виокремлено ключові перешкоди та виклики у ході реалізації ідеї спільної європейської армії. Йдеться про проблеми: фінансування, узгодження апарату керування, можливості дестабілізації НАТО, узгодженості у прийнятті рішень, національних протиріч країн євроспільноти тощо. Стверджується про довгострокову перспективу реалізації концепції європейської армії, здатної виступати на рівних з озброєними силами США, Росії чи Китаю, яка може бути створена тільки за умови проведення Європою самостійної зовнішньої і оборонної політики поза НАТО.

Ключові слова: PESCO, європейська безпека, Європейський Союз, НАТО.

The conflicts in Ukraine and in the Near East, frequent terroristic attacks and other manifestations of danger are becoming significant challenges for the global community in general and for state members of the European Union (EU), in particular. Brexit, the aggressive and invasive policy of Russia, Donald Trump's provocative statements about NATO generate discussions whether Europe is capable of providing its own security. The EU Global Strategy adopted in June, 2016, states that even the existence of the European Union is under debate.

Since 2014, an activity in defence field has been observed, and the discussions about formation of European army have reached its highest point. In

1. **Леся ДОРОШ**, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка», E-mail: lesia.o.dorosh@lpnu.ua

2. **Богдана ВОЯТ**, студентка спеціальності «Міжнародні відносини» Національного університету «Львівська політехніка», E-mail: bohdana.voiat.mv.2016@lpnu.ua

November 2017, 23 member states of the EU made a historic decision to move defense cooperation from a mere political commitment to concrete action. However, the idea of united European army appeared after the end of World War II. It was first mentioned by Winston Churchill at the Council of Europe (CoE) session in Strasbourg in August, 11, 1950. He suggested creating “European army subjected to the democracy of Europe”³. According to his plan, the army had to become a coalition of national forces with centralized provisions and standardized weapons, independent from supranational control. The initiative was supported the Assembly of the CoE, but was not implemented. Since then the idea of military integration in the framework of the EU often appears in the agenda of European officials and representatives of some state members of the EU.

In the context of modern security threats and challenges in the competitive system of international interactions, there appeared necessity of searching and realization of the effective initiatives, promoting protection of the EU. In particular, the leadership of the EU has adopted a range of decisions strengthening its capabilities in the area of defence and security. In June, 28, 2016 at the EU Summit a new Global Strategy on foreign and security policy “Shared Vision, Common Action: a Stronger Europe” was adopted. The term “European Army” is not included in this document, but it emphasizes the necessity of consolidating the EU security power⁴. In September, 16, 2016 at the informal EU Summit in Bratislava, France and Germany suggested a plan on the formation of a united military force, which will compete with the NATO within military capacity⁵.

German Chancellor A. Merkel’s speech about increasing of the EU military independence was the most definite and explicit. To her mind, it is the right time for Europeans to stop relying on those, upon whom they have always relied (meaning the USA), and count on their own forces. Merkel added that European security coordination has to be provided in partnership with America, despite its clear coldness towards European affairs⁶.

The French agreed with their German allies. President E. Macron stated that in 10 years Europe would have a “common military force, common defense budget and common doctrine for (defensive) actions”. By this, Paris definitely

3. *Churchill’s European army*. Available at: <https://www.telegraph.co.uk/comment/4260037/Churchills-European-army.html>

4. *European Council conclusions on security and defence*. Available at: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/06/22/euco-security-defence/>

5. *Bratislava Summit*. Available at: <https://tvnewsroom.consilium.europa.eu/event/informal-meeting-of-the-27-heads-of-state-or-government-sept-57d6ca20a9c00>

6. Rodgers J. *Germany’s push for EU army: Merkel developing networks with EU members for military union*. Available at: <https://www.express.co.uk/news/world/897773/EU-army-Germany-Bundeswehr-military-co-operation-training-Merkel-Macron>

gave voice to the formation of separate army as a united military force within the EU but not as a supplement to the NATO⁷. Head of the European Commission J.C. Juncker also supported the idea of the creation of a solely EU army. That would let the state members form common foreign and security policy and prevent global order collapse, which had been set in Europe after World War II and the Cold War: “We need to give a new life to the issue of European defense union, creating European army. This is the music of future, and it is playing now, but most Europeans do not hear it yet”⁸.

On November 30, 2016 the European Commission agreed on the European Defence Action Plan, which considers the integration of military industrial complexes of the EU members and the development of mutual arms market.

On February 17, 2017 the European Parliament encouraged a resolution on strengthening of the European Union centralization, the creation of Finance Minister Position of the EU, and an overall European army. It happened simultaneously with the elections of a new US President, Donald Trump, who previously declared that he would not automatically continue security guarantees to members of the NATO. He said he would oblige NATO members to pay for the support and defense granted by America. Even though confirmation on further military cooperation with the US was received, the EU still decided to take action.

On November 13, 2017 Germany and 22 EU states (except Denmark, Ireland, Malta, Portugal and the UK) laid the foundation of the European Security Union, signing an official announcement about widening “Permanent Structured Cooperation on Defense” (PESCO) in military and security areas. PESCO is an “ambitious, binding and inclusive European legal framework for investments in the security and defence of the EU’s territory and its citizens.” It provides a “crucial political framework for all Member States to improve their respective military assets and defense capabilities through well-coordinated initiatives and concrete projects based on more binding commitments”⁹. This means that EU member states will work together on increasing investment in defense, on deploying armed forces together, and on cooperating on joint strategic arms projects.

7. Kentish B. *Emmanuel Macron calls for EU army*. Available at: <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/emmanuel-emmanuel-macron-eu-army-joint-defence-budget-french-president-nato-britain-brexit-russia-a7968346.html>

8. *Juncker’s EU Army REALITY*. Available at: <https://www.express.co.uk/news/world/938096/jean-claude-junker-eu-army-military-mobility-plan-2025-european-union>

9. Liechtenstein St. *No Sleeping Beauty: A Framework for Coordinated Defense in the EU* / Stephanie Liechtenstein. Available at: <https://isnblog.ethz.ch/defense/no-sleeping-beauty-a-framework-for-coordinated-defense-in-the-eu>

The basis for PESCO is point 6, article 42 of Lisbon Treaty 2007 that creates structures within the EU responsible for common defence policy. The programme is considered “a corner stone for more stable architecture of European security” and as a supplement to cooperation following the NATO line for those state members that have already entered the North Atlantic Organization¹⁰. EU member states participating in PESCO have been proposed 17 specific projects that range from countering cyber threats and improving cyber security, to upgrading maritime surveillance, and establishing medical centers to support operations on the ground. The projects will be co-financed by the European Defense Fund and by individual member states.

Among the main reasons in favor of creation of European army, researchers distinguish the following:

1. The European Army is one of the additional tools, which will be able to go through security challenges together with the UN and the NATO, but on the territory of the EU. It is believed that European army does not have to hinder relations with NATO that supports European integration in military areas as an essential condition to consolidation of alliance and the EU efforts to restrain Russia, resist cyber-attacks, and hybrid threats¹¹. Having created its own military forces, the EU will intensify NATO by undertaking more responsibility for the European region. The strengthening of the NATO’s “European part” can be beneficial for the both sides of the Atlantics.

2. The EU will be able to act independently from Washington when it is not interested in active political actions or when the geopolitical interests of allies won’t coincide. The point is that actually the EU will become independent from the USA in military area.

3. The EU needs a more decisive influence than only “mild power” that has proven in effective in the past by the “Yugoslavia crisis”. There is a need for military resources, which could help European countries realize their own decisions in security and defence areas. Protective cooperation can prevent conflicts, stop violence, and will encourage the carrying out of peaceful negotiations.

4. The creation of sole military clique in Europe will save the EU countries funds. Thanks to consolidation of military resources and their common spending; the EU members can have less expenditures while buying the same defence equipment and maintaining the servicemen. It is a huge advantage for the Euro community, as most of the countries have significantly reduced defence expenditures due to finance economic crisis and therefore they cannot meet the re-

10. *European Council conclusions on security and defence*. Available at: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/06/22/euco-security-defence/>

11. *Stoltenberg Favours Stronger European Defense Complementing NATO*. Available at: <https://sputniknews.com/military/201712141060006864-nato-stoltenberg-eu-defense/>

quirements of the NATO Ordinance concerning annual costs for security, which is at least 2% of country's GDP.

5. After Brexit and sharpening of euro skeptical views inside the EU, the creation of a new army would give a fresh impulse for reinforcement of integration processes inside the community. Jean-Claude Juncker believes that a “European army would give one more proof to the whole world that among the EU countries there could not be any military conflicts”¹². The launch of PESCO can be seen as a show of unity and a step towards further integration.

The creation of European army has started, but finishing the process will take a long time. Analysts believe that there are key obstacles and challenges in the process of implementation of the idea of common European army. They are finance, agreement on management bodies, probabilities of destabilization in the NATO, sequence in decision - making process, national contradictions of European community, etc.

The formation of European army is problematic for political reasons. There are difficulties connected with the structure of creating European integration. In the case of a common military organization of European countries there is a need for a coordinated management system which depends on the system (probably, federative) of the EU. Without federalization of the EU, negotiations about the army are premature, since a multinational military force needs a concordant system of command and control. Federalization of the EU foresees delegation of notable parts of state sovereignty to supranational authorities. In the area of security and defence, the state members of the EU would lose power over the fundamental for the existence of each country's rights like peace and war, control over army and arms. Currently there is still opposition to federalization within the EU, as is demonstrated by the stagnation of the European integration processes, closure of Schengen space within some countries, Britain exit from the EU, increased euroskepticism, shown by the rise of nationalist sentiments in some state members.

Furthermore, not all the countries of united Europe support the creation of common European army, as they believe it is a duplication of NATO activity. Those who oppose the idea say we must look at it clearly. Above all, there are countries, most notably Britain, which are unwilling to move forward toward greater EU centralization. The British argue that it may diminish the role of the NATO, which is the corner stone of Europe's defence. Former British ambassador to the U.S. Christopher Meyer sarcastically stated: “The EU will have its own army – when pigs fly!”¹³. Baltic countries, Italy and Spain are also against

12. *Juncker's EU Army REALITY*. Available at: <https://www.express.co.uk/news/world/938096/jean-claude-junker-eu-army-military-mobility-plan-2025-european-union>

13. *Christopher Meyer on Twitter*. Available at: <https://twitter.com/sirsocks/status/736128917380210690>

this idea. Neutral countries of the EU, which are not members of the NATO (Sweden, Finland, Austria, Ireland, Malta and Cyprus), prefer peacemaking activity within the UN¹⁴.

Activity in the framework of common military formations demands overall agreement of external policy priorities. That is not observed among the EU countries despite calls for a common policy of security and defence. For instance, when the UN vote for Palestine observer status was held, recognizing it as a country, European countries had different attitudes. There was no agreement within Europe concerning Kosovo. Frankly speaking, there is no common external policy in the EU. The EU countries pursue various national interests and aims; they have different acceptance of threats and necessity of development of Common Security and Defence Policy. Besides the EU keeps the approach initially based on the national interests of each country. That is why industrial protectionism and a principle “national strategic capabilities cannot be lent” is a widespread phenomenon among Europeans is. Under these conditions, EU army will be a political, but not an efficient military constituency.

The creation of military service of the EU is considered as a dangerous step, aimed at a displacement of the USA and the NATO from European security architecture. Functioning of the European army violates the issue of NATO’s future as security organization of Western countries, which could lead to the collapse of transatlantic security system. There is also a concern that PESCO could lead to discrimination against non-EU members of the NATO Alliance. NATO Secretary General Jens Stoltenberg stressed that “risks must be avoided” and that the EU “cannot protect Europe by itself” as “NATO countries outside the EU play a fundamental role in the defense of Europe”.¹⁵ Accordingly, instead of granting security, the European army increases the risks on the continent. An EU army that weakens the transatlantic ties of NATO or lessons of Washington’s influence in Europe would be a victory for Russia and a cause for celebration in Moscow.

Let us remember that things, which weaken the relations and lessen the influence of the USA in Europe, are always welcomed by Russia. Paying attention to the fact that most EU countries do not rise their costs on defence, the question of army efficiency without NATO and the USA resources rises. Besides, that the European army might be taken seriously only if Washington makes a decision to withdraw its troops out of Europe. Now we can observe a rather different process:

14. *The 5 countries that REFUSED to sign up to France and Germany’s defence force*. Available at: <https://goo.gl/dms8nc>

15. Liechtenstein St. *No Sleeping Beauty: A Framework for Coordinated Defense in the EU* / Stephanie Liechtenstein. Available at: <https://isnblog.ethz.ch/defense/no-sleeping-beauty-a-framework-for-coordinated-defense-in-the-eu>

NATO is strengthening Eastern borders of defence by enlarging military presence in six countries – Estonia, Latvia, Lithuania, Poland and Bulgaria¹⁶.

The issues of national contradictions and prejudices appear as threats in the process of tactical functioning of the united army. For instance, it will not be accepted if Czech soldiers, who may be led by a German or French general, are sent to a peacemaking campaign in African country that is not strategically important to the Czech Republic. Moreover, in conflicts, which are supposed to be solved by a European army, the functioning of that army might be complicated by the different geopolitical interests of those countries. The coordination of common production and purchase of military machinery for European countries is quite difficult to complete, as the interests of national military industrial complexes will be definitely violated. However, the supporters of the army believe that united employment of military resources will allow savings by avoiding the duplication of functions, structures, and unification of military machinery (now, for example, there are 17 items of main combat tanks in the armies of EU countries). There are hidden pitfalls – it is hard to imagine that tanks producers in Italy or France will agree to close their plants on behalf of German “Leopards”. The same will happen to each kind of military machinery and weapon.

A European army demands significant investments, without which the effect may be reassuring, but it will not act as a deterrent. The important issue is funding. If it is made with contributions of the EU countries according to their GDP, then inequality among them may appear. The countries, which invest in European defence will demand more power in security area, as the US do in NATO.

The command system is not clearly written as well as responsibility area and the procedure of consolidate decision-making. Let us remind that the Lisbon Agreement de facto is the EU constitution and in defence issues requires an unanimous adoption of decisions by all the EU state members. There is no answer to the question how two projects – NATO and the European army will be combined in practice? Whom will the EU country (there are 22 out of 28 EU states) address in case of crisis to – the North Atlantic Council or Security Committee on the EU security?

In order for the European Army to be capable of fighting, it must possess what is called Combat Power (“operational combat capability”). However, the state of the armed forces of European countries now needs improvement. The operation in Libya in 2011 showed that Europeans cannot carry out serious military operations without the support of the United States and NATO¹⁷.

16. *Rishennia posylyty skhidnyi flanh tse perelom u politytsi NATO* [The decision to strengthen the eastern flank is a turning point in NATO’s policy]. Available at: <https://goo.gl/jLp7yH>.

17. *European Defence Policy from Lisbon to Libya*. Available at: <https://goo.gl/>

They did not have sufficient capabilities to receive intelligence from satellites, faced a sharp shortage of reconnaissance aircraft and refuelers, and high-quality modern guidance systems, and a lack of high-precision weapons, primarily a laser bombing bombers. Since then, the situation has not improved and Great Britain's exit from the EU, with its serious military potential (sixth in the world by the index of military power Global Firepower in 2018¹⁸), only makes the matter worse. In addition, Combat Power is determined not only by the number of personnel and military equipment, but also by the interoperability of forces, which is unified planning procedures, operational and tactical standards, armament systems. NATO has been working in this direction for almost 70 years (including regular multinational training and the actual military action of multinational contingents in Afghanistan). Nothing like this has yet to be done by the EU. The EU countries do not even have an institutional structure that could provide large-scale exercises involving military contingents from several states.

Consequently, the creation of a single European army still has a large number of obstacles and difficulties. Therefore, its creation in the coming year seems unlikely to happen. If we are to accelerate this process, then military integration will be symbolic. In our opinion, currently it is possible only to create a "layout" of the Euro-army in the form of a united French-German armed forces (possibly with the participation of several more EU states - considering the fact that the smaller the participants are, the more efficient the work is). The realization of a European army, capable of acting on an equal footing with the armed forces of the United States, Russia or China, will take at least two to three decades. In a more distant future, such an army can be created if Europe conducts independent foreign and defense policy outside NATO, which also seems unrealistic. But despite the concerns of critics, it is now up to the EU member states that have decided to launch PESCO to grasp the opportunity and show the political will to engage in true strategic common cooperation on defense.

REFERENCES:

- 2018 Military strength ranking*. Available at: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>
- Bratislava Summit*. Available at: <https://tvnewsroom.consilium.europa.eu/event/informal-meeting-of-the-27-heads-of-state-or-government-sept-57d6ca20a9c00>
- Christopher Meyer on Twitter*. Available at: <https://twitter.com/sirsocks/status/736128917380210690>
- Churchill's European army*. Available at: <https://www.telegraph.co.uk/comment/4260037/Churchills-European-army.html>

iWAMWH

18. *2018 Military strength ranking*. Available at: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>

Розділ 1. Безпековий та політичний виміри
транскордонного співробітництва

- European Council conclusions on security and defence.* Available at: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/06/22/euco-security-defence/>
- European Defence Policy from Lisbon to Libya.* Available at: <https://goo.gl/iWAMWH>
- Juncker's EU Army REALITY.* Available at: <https://www.express.co.uk/news/world/938096/jean-claude-junker-eu-army-military-mobility-plan-2025-european-union>
- Kentish B. *Emmanuel Macron calls for EU army.* Available at: <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/emmanuel-emmanuel-macron-eu-army-joint-defence-budget-french-president-nato-britain-brexit-russia-a7968346.html>
- Liechtenstein St. *No Sleeping Beauty: A Framework for Coordinated Defense in the EU* / Stephanie Liechtenstein. Available at: <https://isnblog.ethz.ch/defense/no-sleeping-beauty-a-framework-for-coordinated-defense-in-the-eu>
- Rishennia posylyty skhidnyi flanh tse perelom u politytsi NATO* [The decision to strengthen the eastern flank is a turning point in NATO's policy]. Available at: <https://goo.gl/jLp7yH>.
- Rodgers J. *Germany's push for EU army: Merkel developing networks with EU members for military union.* Available at: <https://www.express.co.uk/news/world/897773/EU-army-Germany-Bundeswehr-military-co-operation-training-Merkel-Macron>
- Stoltenberg Favours Stronger European Defense Complementing NATO.* Available at: <https://sputniknews.com/military/201712141060006864-nato-stoltenberg-eu-defense/>
- The 5 countries that REFUSED to sign up to France and Germany's defence force.* Available at: <https://goo.gl/dms8nc>

ПРОБЛЕМА СУБ'ЄКТНОСТІ ПОЛЬЦІ Й УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

UKRAINE AND POLAND AS ACTORS OF GLOBAL POLITICS: COMPARATIVE ANALYSIS

This article compares the potential of the subjectivity of Ukraine and Poland as states in terms of geopolitics and global politics. It is emphasized that these two states, alone, outside the structures of the West, can not be the actors of continental geopolitics because of their inability to stand independently in direct opposition to the Russian Federation. It points to the higher potential of the geopolitical subjectivity of Poland, compared to Ukraine, given its membership in the structures of the collective global hegemony - the West and its higher institutional capacity. Instead, the opportunity of Poland and, to a lesser extent, Ukraine to be the actors of global politics in view of the possibility of using their «soft» and «intelligent» force in the global power struggle through their membership in international organizations and regimes has been noted. It is also indicated that Poland can use this membership more effectively than Ukraine. The differences in the tools used by these states as participants in the international system, acting within the framework of global politics, are noted. Thus, Poland is increasingly using the intergovernmental structures of the West and individual international regimes (environmental and conventional arms control and missile technologies), while Ukraine is the UN arena and a wide range of international regimes.

Key words: Ukraine, Poland, global politics, political actor, middle state.

Можливості будь-якої держави на міжнародній арені визначаються її потенціалом «розумної сили» (за Дж. Наєм-мол.), що включає її «м'яку» (привабливість) й «жорстку» (примус)², об'єктивну (кількісну) і суб'єктивну (якісну)³ складові, її здатність ефективно мобілізувати всі доступні ресурси (в т. ч. воєнну міць та культурно-інформаційний вплив) і оптимально ними розпорядитися в політичних цілях (могутність). У свою чергу, на їх використанні базується здатність держави бути суб'єктом міжнародної політики (використовувати наявні в неї засоби для здобуття,

1. **Юрій ТИШКУН** - кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин НУ «Львівська політехніка» e-mail: yurii.ytyshkun@lpnu.ua

2. Чихарев И., С. 93

3. Климанська Л., С. 538.

утримання або перерозподілу впливу в міжнародній системі, необхідного їй для реалізації національних інтересів⁴) або ж її актором (свідомо впливати на своє зовнішнє середовище, визначати міжнародний політичний процес, формувати структуру системи держав⁵).

При цьому геополітика як специфічна, близька до (нео)реалізму, теорія міжнародних відносин⁶ з огляду на її джерело – військову стратегію⁷ відштовхується, в першу чергу, від показників об'єктивного (кількісного) потенціалу «жорсткої [воєнної] сили»⁸ держав і на їх основі визначає окремі держави як суб'єктів геополітики з огляду на їхню здатність концентрувати могутність та воєнними засобами формувати своє зовнішнє (міжнародне) середовище, його структуру і визначати хід політичного процесу в певному регіоні (на континенті) задля захисту національної (воєнної) безпеки. Тому з т. з. геополітики її акторами можуть бути виключно великі держави (наддержави) і їх угруповання⁹ здатні концентрувати значний воєнний потенціал і застосовувати його, або ж «активні геостратегічні гравці», спроможні застосувати силу (вплив) поза межами своїх кордонів, змінити геополітичний стан справ, що мають національну волю до цього¹⁰.

З огляду на це К. Хаусхофер сформулював перед II світовою війною гіпотезу¹¹ про занепад малих держав як об'єктів геополітики. Аналогічні твердження конкретно стосовно України та Польщі як об'єктів геополітики повторили наприкінці XX ст. сучасні теоретики. Так, сумнівним є факт виживання першої за З. Бжезінським і Р. Джервісом (Україна – у числі геополітично «слабких держав», «що перебувають під найбільшою загрозою [зникнення]» у випадку, якщо глобальна «роль США слабшатиме»¹²;

4. Рудницький С., *Групові, загальні та індивідуальні суспільно-політичні інтереси як предмет дослідження* // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. 2010. – Вип. 19. – С. 116

5. Гнатюк М., *Міжнародний актор та політична суб'єктність у дискурсі реалістського і ліберального підходів* «Наукові Записки НаУКМА», Т. 160, С. 45

6. Лебедева М., *Мировая политика*, М., Аспект пресс, 2007, С. 50.

7. Нартов Н., *Геополитика*, М, ЮНИТИ-ДАНА; Единство, 2007, С. 9.

8. Лебедева М., Там само.

9. Кудряшова И., *Легко ли быть средневеликим...*, «Международные процессы», 2008, Т. 6, №3 (18), <http://intertrends.ru/system/Doc/ArticlePdf/853/Kudryashova-18.pdf> С. 77;

М. Лебедева, *Внешняя политика: исчезновение или перезагрузка?, Внешняя политика: вопросы теории и практики*, М.: МГУ им. М. Ломоносова, 2009, С. 32-33.

10. Бжезінський Зб., *Велика шахівниця*, Львів; Івано-Франківськ, 2000, 236 с. С. 40

11. Кудряшова И., *Легко ли быть средневеликим...*, «Международные процессы», 2008, Т. 6, №3 (18), <http://intertrends.ru/system/Doc/ArticlePdf/853/Kudryashova-18.pdf> С. 77.

12. Бжезінський Зб., *Стратегічне бачення: Америка і криза глобальної влади*, Львів, 2012, 168 с. С. 76, 80.

Розділ 1. Безпековий та політичний виміри транскордонного співробітництва

вона об'єкт через її невеликі розміри і внутрішню слабкість¹³) і другої за Дж. Міршаймером («як... [Польща] розраховує вижити ... в оточенні» між Німеччиною й Росією на «геополітично відкритій площині»?)¹⁴. Ці держави, радше є «геополітичними осями» за Зб. Бжезінським, чия важливість походить не з їхньої сили й мотивації, а з їх незручного для захисту національної безпеки розташування, вигідного для агресивних геостратегічних гравців¹⁵.

Ці апріорні судження-гіпотези підтверджуються порівнянням низького воєнного потенціалу досліджуваних держав (а саме – кількості їх озброєнь і техніки) із високим воєнним потенціалом їх геополітичного противника – Росії на основі оцінок рейтингу «Global Firepower» за 2018 р. та граничних показників озброєнь, дозволених їм для утримання і розгортання за чинною редакцією міжнародного Договору «Про звичайні збройні сили в Європі»¹⁶. Їх співставлення показує, що Україна і Польща – разом чи наодинці здатні протистояти проросійським маріонеткам ДНР та ЛНР з їх сукупним воєнним потенціалом, що, за оцінками українських та американських спецслужб, дорівнює бойовим потенціалам сухопутних військ ФРН, Британії і Франції (чи інших європейських держав)¹⁷, але, в будь-якому випадку, нездатні протистояти РФ, Збройні Сили якої за будь-яких умов перевищують всі інші армії, розташовані на європейському континенті взяті разом чи окремо. В підсумку, потенціал звичайних збройних сил цих двох держав – України і Польщі, недостатній і слабкий для того, щоб протистояти Росії в масштабній конвенційній чи «гібридній» війні без допомоги США (чи КНР). Отже, вони самостійно нездатні захистити свою незалежність, суверенітет і цілісність у конвенційній (чи гібридній) війні з Росією і тому з т. з. геополітики є «державами, що не відбулись».

Втім, перевагою офіційної Варшави з воєнної т. з. є те, що вона є частиною більшого угруповання держав – НАТО, членом ЄС як «сильної імперії», яка забезпечує життєдіяльність Польщі. Як його частина вона відповідає критеріям середньої «суверенної держави» (за Ж. Коломером): середні територія і населення, формальні кордони, юридичний і фактичний суверенітет, гомогенне населення та інтегрована територія, проведення прозахідної політичної лінії¹⁸.

13. Кудряшова И., Там само

14. Дерлугьян Г., *Исключительно польская интрига, «Перспективы», 2009, <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=35849>*

15. Бжезінський Зб., *Велика шахівниця*, Львів; Івано-Франківськ, 2000, С. 41, 46.

16. Бжезінський Зб., Там само.

17. Волкер: *На Донбассе российских танков больше, чем у всех стран Западной Европы, «Сегодня», 2017, 26 Июл., 10:41, <https://www.segodnya.ua/ukraine/volker-na-donbasse-rossiyskih-tankov-bolshe-chem-u-vseh-stran-zapadnoy-evropy-1041764.html>*

18. Кудряшова И., Там само.

Натомість Україну як об'єкта геополітики відповідно до класифікації Ж. Коломера, на наш погляд, доцільно розмістити у проміжну категорію між «малими націями» та «суверенними державами». Україна – «середня» за територією і населенням держава, яка має юридичний суверенітет; з 2014 р., з огляду на війну з РФ, активно намагається гомогенізувати населення та інтегрувати територію і проводити прозахідний політичний курс. Однак, упродовж усього періоду з 1991 р. Україна – країна з економікою, що розвивається. Кордони її ставляться під сумнів. Проблемним є функціонування державного апарату в країні. Київ орієнтується на зовнішні сили, такі, як-от: США і ЄС, НАТО як на партнерів і спонсорів при забезпеченні своєї життєдіяльності, що дозволяє приписати йому комплекс зовнішньополітичної залежності «міні-держави» (в термінології М. Ільїна¹⁹).

Однак, Польщу і Україну можна розглядати з т. з. дисципліни, яка є антиподом геополітики – глобальної політики. Тому негативний висновок щодо України і Польщі як геополітичних (воєнно-стратегічних) акторів не означає заперечення можливості визначення їх міжнародної суб'єктності в інших вимірах політики.

Так, статус будь-якої держави як актора глобальної політики зумовлюється її здатністю впливати на політичний процес в межах планети, визначати його, спрямованість її дій на глобальне суспільство, формуванням структури міждержавної системи в масштабі Землі, а статус суб'єкта – визначається її об'єктивно зумовленими мотивами діяльності в глобальному середовищі – інтересами щодо здобуття, утримання або перерозподілу влади на планеті з використанням для цього усіх наявних у неї засобів.

На нашу думку, головним мотивом до суб'єктності обох досліджуваних держав в глобальній політиці є саме їхня геополітична слабкість і зумовлена нею необхідність доповнити цю мінімальну, але не «нульову» «жорстку» силу, воєнну слабкість порівняно із наддержавами через набуття «компенсуючих можливостей»²⁰ в рамках описаної Г. Ніколсоном традиції італійської дипломатії: «безперебійному маневруванні» на переговорах, на яких будується вага держави²¹, або ж їх можливостях асиметричного впливу на РФ задля максимально тривалого уникнення прямого воєнного зіткнення з нею, її виснаження і завдання Росії шкоди в тій чи іншій сфері без застосування збройної сили Києвом чи Варшавою.

19. Кудряшова И., С. 79-80

20. Богатуров А., *Лидерство и децентрализация в международной системе*, «Международные процессы», 2006, Т. 4, №3 (12), <http://intertrends.ru/system/Doc/ArticlePdf/627/Bogaturov-12.pdf> С. 11.

21. Камінський А., *Вступ до міжнародних відносин*, Львів, Світ, 1995, С. 35.

Розділ 1. Безпековий та політичний виміри трансскордонного співробітництва

Окрім того обидві держави, особливо Україна, враховують те, що у протистоянні з ними Росія постійно намагається, на глобальному рівні, закріпити і розвинути досягнуті нею воєнні успіхи, наприклад, щодо першої, через спроби міжнародного визнання анексії Криму чи «незалежності» Абхазії та Пд. Осетії, ПМР, ДНР-ЛНР, пропаганду нібито порушень прав людини в Україні і «воєнні злочини» Збройних Сил тощо і щодо Варшави – через спроби зруйнувати єдність Заходу, особливо, ЄС і НАТО і підірвати їхню кібер- та інформаційну безпеку. В цих умовах Київ і Варшава, відстоюючи свої позиції, змушені аналогічно відповідати Москві на рівні планети, оскільки через ефект породженої глобалізацією «комплексної взаємозалежності», яка формує зв'язок усіх суб'єктів планетарної політики з усіма²², наприклад, визнання Абхазії Республікою Науру або анексії Криму – римо-католицькою церквою або ж розвал НАТО і «Великої сімки» може мати множинні, непередбачувані негативні наслідки для Києва і Варшави по всій Землі.

При цьому додатковим мотивом до самостійної діяльності обох держав на рівні планети є бажання інших глобальних гравців використати їх як «пішаків» на «великій шахівниці» при переговорах з Росією щодо її (не) участі у вирішенні певних глобальних чи регіональних проблем (наприклад для США: конфліктів у Сирії та з КНДР, для ФРН – міграційної кризи і стабільних поставок енергоносіїв). Тоді як підвищення рівня внутрішньої самоорганізації та самоусвідомлення України та Польщі, їх готовність протистояти іншим гравцям (державним і недержавним) є необхідною умовою цієї автономії, а спроби формування глобальних стратегій Києва і Варшави зумовлюються усвідомленням тривалості їхнього протистояння з Росією і, відповідно, орієнтацією на досягнення цілі – гарантованої перемоги у конфлікті з цією наддержавою, втіленої у збереженні їх незалежності і цілісності від неї (та інших гравців) у довготерміновій перспективі.

З огляду на те, що компонентів розумної, зокрема, «м'якої» сили держав, які зумовлюють їх суб'єктність у глобальній політиці багато, ми згадаємо лише декілька з них. Це, зокрема, членство у міжнародних урядових організаціях і можливість чинити істотний вплив на останні, здатність впливати через них на глобальний порядок денний, участь у міжнародних режимах, пошук союзників у міжнародній системі і використання у своїх інтересах конфліктів у ній.

В першу чергу ми говоримо про міжнародні організації, в яких всі держави мають рівне право голосу не зважаючи на їхній внесок у фінансування і роботу таких організацій, що урівнює різні за показниками сили дер-

22. Heywood A., *Introducing Global Politics, Teaching Resources: Sample chapter from Politics*, [https://www.macmillanihe.com/resources/CW%20resources%20\(by%20Author\)/H/Heywood-Global-Politics/9781137349262_sample.pdf](https://www.macmillanihe.com/resources/CW%20resources%20(by%20Author)/H/Heywood-Global-Politics/9781137349262_sample.pdf) P. 7

жави. Так обидві держави є членами глобальних організацій (ООН та МВФ). Зокрема, Україна і Польща використовують РБ ООН для внесення у міжнародний порядок денний питань про порушення Росією норм міжнародного права та руйнування нею міжнародних режимів (прав людини, екологічних, нерозповсюдження озброєнь тощо) як обґрунтування підстав щодо запровадження міжнародних санкцій (переважно – західних) проти Москви через ці дії. Україна, своєю чергою, використовує Генеральну Асамблею ООН для прийняття нею через голосування політичних рішень (Резолюцій), що засуджують дії РФ в Криму і на Донбасі тощо або вимагають від неї певних кроків і, водночас, враховує підсумки цих голосувань для оцінки реальної кількості прихильників і противників Росії і України в міжнародній спільноті.

Аналогічно Україна, яка має менше можливостей для пошуку інвестиційних ресурсів на міжнародних фінансових ринках, аніж Росія і Польща, активно користується можливостями МВФ і СБ як кредитних установ, для залучення коштів, необхідних для фінансування дефіциту бюджету, в т. ч. породженого воєнними заходами і втратою ресурсів окупованих Росією територій.

У свою чергу офіційна Варшава користується тим, що Польща окрім членства у згаданих глобальних організаціях, є членом НАТО і ЄС як домінуючих колективних акторів планетарної політики. Зокрема, ЄС є глобальним гравцем-«сильною імперією» з великими територією і населенням, із значною часткою в популяції та ВВП Землі (за Ж. Коломером). Це утворена через об'єднання параметрів багатьох держав «гігантська сила» майбутнього²³, «псевдополюс» міжнародної системи (за А. Богатуровим), який «прикидається [глобальним] лідером» і як «згусток впливу»²⁴ є єдиним реальним центром «м'якої сили» глобального значення, активним гравцем в сфері захисту прав людини в міжнародній системі координат²⁵, «цивільною світовою державою», яка здатна користуватись усім спектром зовнішньополітичних інструментів і з неореалістичної т. з. конкурує із США в глобальних владних структурах²⁶. Саме в якості члена ЄС як глобального гравця Польща може на рівних користуватись правом голосу (і

23. Богатуров А., *Лідерство и децентрализация в международной системе*, «Международные процессы», 2006, Т. 4, №3 (12), <http://intertrends.ru/system/Doc/ArticlePdf/627/Bogaturov-12.pdf>, С. 11;

24. Богатуров А., Там само;

25. Захарченко А., *Альтруизм и выгода в международных отношениях*, «Международные процессы», 2009, Т. 7, №3 (21), <http://intertrends.ru/system/Doc/ArticlePdf/944/Zackharchenko-21.pdf> С. 88-89.

26. Вагнер В., Геллман Г., *Цивільна світова держава? Зовнішня політика та політика оборони і безпеки Європейського Союзу*, «Європейська інтеграція», К., 2007, С. 377-394.

вето) із глобальними акторами – членами ЄС як «клубу заможних держав» (в термінології Ст. Гофмана і Р. Когейна²⁷). Відомо, що ЄС діє за обов'язковими для всіх його учасників ustalеними і чіткими правилами, юридично захищеними від диктату сильних держав. У зв'язку з цим панування, контроль наддержав і великих держав Європи над набагато слабшою Польщею незначний і, навпаки, вона може на рівні з ними озвучувати свої потреби і захищати інтереси на глобальному рівні²⁸. Зокрема в такий спосіб Польща є активним учасником переговорів щодо сучасного і майбутнього безпеки ЄС і НАТО, стратегічних викликів Заходу з боку Азії²⁹.

Натомість Україна перебуває поза ЄС і НАТО, як колективними (гегемоністськими) суб'єктами глобальної політики і тому не може через них озвучувати і реалізувати свої інтереси в міжнародній спільноті. Аналогічно, перебуваючи поза межами ЄС та інших західних структур, офіційний Київ юридично не захищений від диктату їх членів. По-перше, через свій обмежений потенціал сили, по-друге, в рамках реалізації зовнішньополітичного курсу на європейську і євроатлантичну інтеграцію, по-третє, з огляду на фінансову і воєнно-технічну допомогу змушений рахуватись з інтересами та цілями брюссельських структур.

Обидві держави з користю для себе беруть участь у різноманітних міжнародних режимах, зокрема, правозахисних і екологічних, з управління морськими просторами, нерозповсюдження озброєнь (ракетних, ядерних, звичайних) тощо. Адже участь у них більше обмежує саме воєнні можливості великих держав, які змушені дотримуватись норм, однакових з малими державами і рахуватись з ними як рівними. Так, Польща і Україна спільно використовують міжнародні екологічні режими і режими управління морськими просторами для ускладнення будівництва Росією підводних трубопроводів і проведення нею воєнних заходів в акваторії Чорного і Балтійського морів за активної підтримки держав Скандинавії і Балтії та неурядових екологічних організацій.

Своєю чергою обидві держави використовують європейські режими нерозповсюдження зброї масового знищення, ракет малого і середнього радіусу дії, для контролю над розміщенням ракетних систем і ядерних зарядів на території РФ і її сусідів. При цьому, захищаючи відповідні режими від їх руйнування Москвою, Київ і Варшава спираються на підтримку

27. Вахудова М., *Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму*, К., 2009, 379 с. С. 87.

28. Там само

29. Гогоша О., Кучик А., *Мотивации государств Центрально-Восточной Европы в иракском кризисе*, «Международные процессы», 2007, Т. 5, №2 (14), <http://www.intertrends.ru/fourteen/009.htm> С. 97, 100.

Вашингтона, не зацікавленого у втраті власної ракетно-ядерної переваги через порушення РФ відповідних міжнародних угод.

Спираючись на міжнародний режим захисту прав людини обидві держави користуються тим, що активними учасниками цих режимів є «малі» і «середні» держави (Канада, Нідерланди, Швеція та ін.), які визначають гуманітарну активність, захист прав людини на глобальному рівні як власний національний інтерес і елемент зовнішньополітичної стратегії³⁰. Вони використовують правозахисні режими для тиску на Москву через порушення нею і її прихильниками прав людини як всередині Росії, так і на окупованих і контрольованих нею частинах України, Молдови, Грузії. Зокрема, Україна використовує порушення прав людини, РФ і її прихильниками – на Донбасі і в Криму як можливість для залучення згаданих держав до власного протистояння Москві.

Здатність держави ефективно діяти в міжнародних урядових організаціях визначається якістю її зовнішньополітичного апарату. Тоді як ефективність участі держави в міжнародних режимах в значній мірі пов'язана із її готовністю дотримуватись аналогічних норм всередині її кордонів. З цієї т. з. ми повинні констатувати нижчу, аніж у Польщі, готовність України діяти в міжнародних урядових організаціях, через нижчу функціональну здатність другої, зумовлену неопатримоніальним характером її еліт, ірраціональністю при прийнятті зовнішньополітичних рішень, низькою функціональною здатністю державного апарату, недостатньою раціональністю національної політичної культури. Натомість, міжнародні режими як умова надання глобальних соціальних благ має національний відповідник у державній спроможності – здатності ефективно і якісно надавати «політичні блага» (в термінології Р. Ротберга)³¹. Їх Україні не дозволяє забезпечувати поєднання наслідків глобальної економічної кризи, що негативно впливають на фінансування освіти, медицини, інфраструктури та війни з Росією, що погіршують показники безпеки, законності, свободи суспільства.

Отже, резюмуючи вищезазначене можемо стверджувати, що Україна і Польща за певних умов можуть виступати акторами (суб'єктами) глобальної політики, але не геополітики. Їх статус як об'єктів геополітики зумовлюється нездатністю Варшави і Києва протистояти воєнній домініанті континенту – Москві самостійно. Втім, на відміну від України Польща має певну геополітичну перевагу як складова колективних геостратегічних суб'єктів – ЄС і НАТО і через це має певну міру геополітичної суб'єктності. Натомість, обидві держави можуть бути і є акторами глобальної політики з огляду на наявність у них відповідної мотивації (потреб та інтересів),

30. Захарченко А., Там само, С. 87-88.

31. Кудряшова И., Там само, С. 80.

засобів впливу на порядок денний планети (дипломатичних та медіа) через міжнародні організації і режими. При цьому Польща користується своєю вищою державною здатністю і функціональністю для просування власних інтересів як через глобальні міжнародні організації, так і через інститути колективного гегемона – Заходу, але використовує лише окремі міжнародні режими. Тоді як Україна через нижчі державну спроможність та функціональність гірше реалізує свої інтереси на глобальній арені, але, водночас, активніше використовує свою участь у широкому спектрі міжнародних режимів та в ООН через відсутність формального та неформального членства у механізмах та інститутах Заходу як глобального лідера.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Бжезінський Зб., *Велика шахівниця*, Львів; Івано-Франківськ, 2000, 236 с.
- Бжезінський Зб., *Стратегічне бачення: Америка і криза глобальної влади*, Львів, 2012, 168 с.
- Богатуров А., *Лідерство и децентрализация в международной системе*, «Международные процессы», 2006, Т. 4, №3 (12), <http://intertrends.ru/system/Doc/ArticlePdf/627/Bogaturov-12.pdf>
- Вагнер В., Геллман Г., *Цивільна світова держава? Зовнішня політика та політика оборони і безпеки Європейського Союзу*, «Європейська інтеграція», К., 2007, С. 377-394.
- Вахудова М., *Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму*, К., 2009, 379 с.
- Волкер: *На Донбасі російських танків більше, ніж у всіх країн Західної Європи*, «Сьогодні», 2017, 26 Іюл., 10:41, <https://www.segodnya.ua/ukraine/volker-nadonbasse-rossiyskih-tankov-bolshe-chem-u-vseh-stran-zapadnoy-evropy-1041764.html>
- Гогоша О., Кучик А. *Мотивации государств Центрально-Восточной Европы в иракском кризисе*, «Международные процессы», 2007, Т. 5, №2 (14), <http://www.intertrends.ru/fourteen/009.htm>
- Гнатюк М., *Міжнародний актор та політична суб'єктність у дискурсі реалістського і ліберального підходів*. «Наукові Записки НаУКМА», Т. 160, С. 44-48. http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3488/Hnatiuk_Mizhnarodnyi_aktor.pdf
- Дерлуг'ян Г., *Исключительно польская интрига*, «Перспективы», 2009, <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=35849>
- Для Росії нема «червоних ліній», в тому числі й відкрита війна* – Президент: інтерв'ю, Сербський телеканал «РТС», 2018, 4 лип., 19:59, <http://www.president.gov.ua/news/dlya-rosiyi-nema-chervonih-linij-v-tomu-chisli-j-vidkrita-vi-48514>
- Закон про ратифікацію Угоди з адаптації Договору «Про звичайні збройні сили в Європі»*, 2000, 21.09., №1974-III, http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_063/print1452601781576307

- Захарченко А., *Альтруизм и выгода в международных отношениях*, «Международные процессы», 2009, Т. 7, №3 (21), <http://intertrends.ru/system/Doc/ArticlePdf/944/Zackharchenko-21.pdf>
- Камінський А., *Вступ до міжнародних відносин*, Львів, Світ, 1995, 144 с.
- Климанська Л., *Зовнішня політика держави і міжнародні відносини*, «Політологія», К., Ельга; Ніка-Центр, 2003, С. 531-550.
- Кудряшова И., *Легко ли быть средневеликим...*, «Международные процессы», 2008, Т. 6, №3 (18), <http://intertrends.ru/system/Doc/ArticlePdf/853/Kudryashova-18.pdf>
- Лебедева М., *Мировая политика*, М., Аспект пресс, 2007, 365 с.
- Лебедева М., *Внешняя политика: исчезновение или перезагрузка?*, Внешняя политика: вопросы теории и практики, М.: МГУ им. М. Ломоносова, 2009, С. 32-42.
- Нартов А., *Геополитика*, М, ЮНИТИ-ДАНА; Единство, 2007, 527 с.
- Рудницький С., *Групові, загальні та індивідуальні суспільно-політичні інтереси як предмет дослідження // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. 2010. – Вип. 19. – С. 114-120.*
- Танков больше, чем у Британии: Аваков озвучил количество войск РФ на Донбассе, «Сегодня», 2017, 28 Ноя., 12:07, <https://www.segodnya.ua/ukraine/tankov-bolshechem-u-britanii-avakov-ozvuchil-kolichestvo-voysk-rf-na-donbasse-1093911.html>
- Чихарев И., «Умная мощь» в арсенале мировой политики, «Международные процессы», 2011, Т. 9, №1 (25), <http://intertrends.ru/system/Doc/ArticlePdf/762/Chikharev-25.pdf>
- Heywood A., *Introducing Global Politics*, Teaching Resources: Sample chapter from Politics, [https://www.macmillanihe.com/resources/CW%20resources%20\(by%20Author\)/H/Heywood-Global-Politics/9781137349262_sample.pdf](https://www.macmillanihe.com/resources/CW%20resources%20(by%20Author)/H/Heywood-Global-Politics/9781137349262_sample.pdf)
- Global Firepower-2018*, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>

**PARTIE SKRAJNEJ PRAWICY A WYNIKI
PARLAMENTARNYCH WYBORÓW W GALICJI
ZACHODNIEJ W LATACH 2001-2007 W
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ**

**EXTREME RIGHT PARTIES AND THE RESULTS OF THE
PARLIAMENTARY ELECTIONS IN WESTERN GALICIA IN
2001-2007 IN POLAND**

The article aims to examine the parliamentary results of the extreme right political parties of Poland, in particular, the League of Polish Families as the largest representative of the extreme right in the Polish Republic, especially in Western Galicia, i.e. in two provinces - in Lesser Poland and Subcarpathian regions. The League of Polish Families was the first and so far the only party officially representing the national movement and referring to the ideals of the interwar National Democracy, which in 2001-2007 in the Republic had its own representation in the government bodies and self-government authorities of the Polish state. It has been noted that in areas of Western Galicia, i.e. in the voivodships of Małopolska and Podkarpacie, from the inclination to higher religiosity in comparison to other regions of Poland, we have observed a higher level of support for right-wing parties, especially the right-wing party that turned out to be the League of Polish Families.

Key words: League of Polish Families, political parties, the Republic of Poland, parliamentary elections.

Liga Polskich Rodzin była pierwszą i jak dotąd jedyną partią oficjalnie reprezentującą ruch narodowy i odwołującą się do ideałów międzywojennej Narodowej Demokracji, która w okresie III Rzeczypospolitej posiadała własną reprezentację w organach władz państwowych i samorządowych państwa polskiego². Jej przedstawiciele w latach 2001-2007 byli posłami i senatorami, przez 15 miesięcy (od maja 2006 do sierpnia 2007 roku) wchodzili w skład rządu jako ministrowie i wiceministrowie, od 2002 do 2010 roku tworzyli kluby i koła radnych w sejmikach wojewódzkich, radach powiatów i gmin, natomiast

1. **Maryan LOPATA**, Ph.D. of Political Science, Department of Political Science and International Relations, Lviv Polytechnic National University

2. Należy zauważyć, że w latach 1991-1993 w Senacie II kadencji zasiadał prezes Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego Jan Zamojski, wybrany z listy Narodowego Komitetu Wyborczego. Został on jednak członkiem Klubu Parlamentarnego Zjednoczenia Chrześcijańsko-Narodowego.

w latach 2004-2009 byli deputowanymi do Parlamentu Europejskiego. Ugrupowanie kilka miesięcy po powstaniu w maju 2001 roku stało się jednym z istotnych podmiotów w polskim systemie partyjnym i przez pewien czas zwiększało swoją pozycję polityczną – o ile w 2001 roku poziom poparcia dla niego wyniósł w skali państwa 7,87%, to już w 2004 roku LPR uzyskała 15,92% ważnie oddanych głosów. Jednak po 2006 roku partia zaczęła tracić poparcie społeczne, co w efekcie spowodowało uzyskanie w 2007 roku zaledwie 1,30% głosów oraz przegraną w wyborach parlamentarnych, oznaczającą utratę reprezentacji w Sejmie i Senacie a także stopniową likwidację przedstawicielstw w samorządach, którą zakończyło samorozwiązanie klubu radnych w sejmiku małopolskim na początku 2010 roku. LPR było partią, która osiągnęła nieoczekiwany sukces a później nie potrafiła go odpowiednio wykorzystać i po kilku latach została zmarginalizowana, obecnie nie licząc się w rywalizacji politycznej.

Do najważniejszych wartości LPR należy zaliczyć: 1) Boga w Trójcy Jedynej oraz związaną z Nim religię chrześcijańską obrządku rzymskokatolickiego, 2) naród polski oraz 3) państwo narodowe. Takie wartości zostały wymienione w programach partyjnych z lat 2002 i 2003³. Prymat wiary w Boga oraz religii rzymskokatolickiej był uzasadniany przekonaniem o tym, że Bóg stworzył świat i wszystkie żyjące w nim istoty oraz ustanowił prawa rządzące ich egzystencją. Z tego względu wiara chrześcijańska, opierająca się na Jego nakazach i zakazach, zawartych w Dekalogu oraz Ewangelii powinna być w sposób naturalny predestynowana do bycia podstawą postępowania człowieka na ziemi. Wartości chrześcijańskie uznano za najważniejszy czynnik umożliwiający w sposób pożądaný kształtowanie relacji wewnątrz państwa polskiego na poziomie instytucji politycznych i w stosunkach międzyludzkich a także w środowisku międzynarodowym. Do nich zaliczano: obronę życia, godności i bezpieczeństwa człowieka i jego rodziny, szacunek dla innych, sprawiedliwość, uczciwość, rzetelność, odpowiedzialność za swoje postępowanie oraz troskę o słabszych i wymagających opieki. Zgodnie z wartościami chrześcijańskimi LPR propagowała również tradycyjny model rodziny, oparty na małżeństwie kobiety i mężczyzny, posiadających liczne potomstwo. Przeciwwstawiała się tym samym związkom partnerskim i małżeństwom homoseksualnym, uznając je za zachowania patologiczne. Ideały te powinny być przestrzegane przez przedstawicieli władzy publicznej, którzy powinni pamiętać, że ich obowiązkiem jest służba człowiekowi i społeczeństwu a także przez pojedyncze osoby względem siebie. LPR deklarowała wierność zasadom katolickim i uznawała Kościół rzymskokatolicki – instytucję powołaną, aby rozpowszechniać chrześcijańskie wartości – za główny autorytet w dziedzinie wiary i moralności.

3. *Program ideowy Ligi Polskich Rodzin*, Warszawa 2002, s. 1; *Program gospodarczy*, Warszawa 2003, s. 1.

Розділ 1. Безпековий та політичний виміри
транскордонного співробітництва

Obiecywała wspieranie go w działaniach zmierzających do zaprowadzenia chrześcijańskiego ładu moralnego w państwie polskim oraz ustanowienia zasad katolickich najwyższym wyznacznikiem całego porządku prawnoustrojowego⁴.

Naród definiowany był jako najwyższa naturalna wspólnota ludzi połączonych ze sobą wspólnym pochodzeniem, kulturą, językiem i miejscem zamieszkania, mających świadomość własnej odrębności od innych wspólnot narodowych oraz własnej wspólnej tożsamości, którą przekazują z pokolenia na pokolenie⁵. Trzecią z najważniejszych wartości było państwo narodowe, traktowane jako suwerenna i niepodległa organizacja polityczna polskiego narodu. Oznaczało to uznanie państwa polskiego za własność narodu oraz reprezentanta jego interesów w polityce wewnętrznej i zagranicznej.

W wyborach do Sejmu, które odbyły się w 2001 roku na LPR zagłosowało 1 025 148 osób, co stanowiło 7,87% ważnie oddanych głosów w skali państwa. Liga zajęła 6 miejsce i wprowadziła do Sejmu 38 posłów. Największe poparcie zdobyła w województwach: podkarpackim, podlaskim, małopolskim, lubelskim i kujawsko-pomorskim. W tych województwach Liga uzyskała wynik wyższy od wyniku ogólnopolskiego. Wyniki głosowania w skali województw przedstawia tabela nr 1:

Tab. 1. Wyniki głosowania na LPR w wyborach do Sejmu w skali województw, kraju i regionu Galicji Zachodniej 23.09.2001

L.p.	Województwo	Procent głosów (Pozycja wg woje- wództw)	Miejsce wśród innych ugrupowań
1.	Dolnośląskie	6,87% (10)	5
2.	Kujawsko-Pomorskie	7,89% (5)	5
3.	Lubelskie	10,52% (4)	4
4.	Lubuskie	5,44% (15)	7

4. T. Koziello, *Elementy katolickiej nauki społecznej w myśli politycznej Ligi Polskich Rodzin*, [w:] *Kościół, religia, myśl katolicka. Studia i szkice ofiarowane Profesorowi Antoniemu Mieczkowskiemu z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. E. Maj [i in.], Lublin 2012, s. 217-218; tenże, *Projekt Konstytucji IV RP Ligi Polskich Rodzin*, [w:] *Instytucjonalne gwarancje zasady pluralizmu politycznego w Polsce na tle standardów europejskich*, [w:] red. M. Paździor, B. Szmulik, Lublin 2014, s. 146; E. Maj, *Myśl narodowa i nacjonalistyczna*, [w:] *Myśl polityczna w Polsce po 1989 roku. Wybrane nurty ideowe*, red. E. Maj, A. Wójcik, Lublin 2008, s. 123.

5. T. Koziello, *Elementy...*, s. 229; tenże, *Projekt...*, s. 144-145; E. Maj, *Partie narodowe w III RP*, [w:] *Partie i system partyjny w III RP*, red. K. Kowalczyk, Toruń 2011, s. 263; też, *Myśl...*, s. 117; G. Radomski, *Rewitalizacja idei Narodowej Demokracji w koncepcjach współczesnego ruchu narodowego*, [w:] *Idee w procesie kształtowania współczesnej rzeczywistości politycznej. Nacjonalizm*, red. E. Maj, M. Mikołajczyk, M. Śliwa, Kraków 2010, s. 149.

Транскордонне співробітництво та спільний європейський простір:
теорія, практика і нові можливості

5.	Łódzkie	7,44% (8)	5
6.	Małopolskie(Galicja Zachodnia)	11,09% (3)	4
7.	Mazowieckie	7,79% (6)	6
8.	Opolskie	6,62% (12)	5
9.	Podkarpackie(Galicja Zachodnia)	14,17% (1)	3
10.	Podlaskie	11,79% (2)	3
11.	Pomorskie	6,92% (9)	5
12.	Śląskie	6,19% (14)	6
13.	Świętokrzyskie	6,24% (13)	6
14.	Warmińsko-Mazurskie	7,70% (7)	5
15.	Wielkopolskie	6,83% (11)	5
16.	Zachodniopomorskie	5,27% (16)	5
17.	W województwach Galicji Zachodniej łącznie	12.16%	3
18.	W skali kraju	7.87%	6

Źródło: *Wybory do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej 23 IX 2001, Państwowa Komisja Wyborcza (dalej: PKW), <http://wybory2001.pkw.gov.pl/glowna.html> [data dostępu: 9.10.2012].*

LPR włączyła się również w walkę o zdobycie mandatów w Parlamencie Europejskim. W trakcie kampanii wyborczej 2004 roku zaprezentowała program zatytułowany Program dla posłów LPR do Parlamentu Europejskiego. Przedstawiła w nim cele, jakie stawiała sobie na forum unijnym. Do nich zaliczyła: obronę polskich interesów przed próbą dominacji ze strony Unii Europejskiej i mocarstw unijnych, działanie na rzecz polskiej racji stanu w UE, utrzymanie suwerenności w UE, zachowanie chrześcijańskich wartości w prawodawstwie unijnym, zabezpieczenie polskiej gospodarki przed napływem zagranicznych towarów oraz ochronę ziemi przed wykupem przez cudzoziemców z Unii .

Wybory z 2004 roku okazały się największym sukcesem dla LPR. Zagłosowało na nią 969 689 wyborców, co procentowo wyniosło 15,92% ważnie oddanych głosów w skali państwa i umożliwiło partii zajęcie 2 miejsca. W PE uzyskała 10 mandatów. Największe poparcie otrzymała w województwach: podkarpackim, lubelskim, małopolskim, podlaskim i łódzkim, gdzie zdobyła większą procentowo liczbę głosów niż na poziomie ogólnopaństwowym. Szczegółowe wyniki przedstawione zostały w tabeli nr 3:

Розділ 1. Безпековий та політичний виміри
транскордонного співробітництва

Tab. 2. Wyniki głosowania na LPR w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2004 roku

L.p.	Województwo	Procent głosów (Pozycja wg województw)	Miejsce wśród innych ugrupowań
1.	Dolnośląskie	14,09% (10)	2
2.	Kujawsko-Pomorskie	15,82% (6)	2
3.	Lubelskie	23,60% (2)	1
4.	Lubuskie	13,79% (11)	3
5.	Łódzkie	16,87% (5)	2
6.	Małopolskie(Galicja Zachodnia)	22,51% (3)	2
7.	Mazowieckie	13,37% (13)	4
8.	Opolskie	14,68% (8)	2
9.	Podkarpackie(Galicja Zachodnia)	24,00% (1)	1
10.	Podlaskie	22,51% (3)	2
11.	Pomorskie	13,79% (11)	2
12.	Śląskie	12,09% (15)	3
13.	Świętokrzyskie	14,44% (9)	3
14.	Warmińsko-Mazurskie	15,04% (7)	2
15.	Wielkopolskie	13,15% (14)	2
16.	Zachodniopomorskie	11,19% (16)	5
17.	W województwach Galicji Zachodniej łącznie	12.16%	2
18.	W skali kraju	7.87%	2

Źródło: Wybory do Parlamentu Europejskiego, PKW, <http://pe2004.pkw.gov.pl/> [data dostępu: 9.10.2012].

W wyborach z dnia 2005 roku na LPR zagłosowało 940 762 osoby, czyli o ponad 80 000 mniej niż 4 lata wcześniej, ale w skali procentowej partia uzyskała wyższe poparcie o 0,1% głosów (7,97%). Dało jej to 5 miejsce w Polsce oraz 34 mandaty poselskie. Największe poparcie LPR zdobyła w województwach: podkarpackim, lubelskim, podlaskim i małopolskim (wyższe niż w skali państwa). Wyniki szczegółowe przedstawia tabela nr 4:

Tab. 3. Wyniki głosowania na LPR w wyborach do Sejmu w 2005 roku

L.p.	Województwo	Procent głosów (Pozycja wg województw)	Miejsce wśród innych ugrupowań
1.	Dolnośląskie	6,90% (9)	5
2.	Kujawsko-Pomorskie	7,34% (8)	5
3.	Lubelskie	12,36% (2)	5
4.	Lubuskie	7,63% (6)	6
5.	Łódzkie	7,68% (5)	6
6.	Małopolskie(Galicja Zachodnia)	9,77% (4)	3
7.	Mazowieckie	7,47% (7)	6
8.	Opolskie	6,82% (10)	6
9.	Podkarpackie(Galicja Zachodnia)	13,31% (1)	3
10.	Podlaskie	11,38% (3)	5
11.	Pomorskie	6,65% (12)	5
12.	Śląskie	6,34% (14)	5
13.	Świętokrzyskie	6,16% (15)	6
14.	Warmińsko-Mazurskie	6,81% (11)	6
15.	Wielkopolskie	6,60% (13)	6
16.	Zachodniopomorskie	5,57% (16)	5
17.	W województwach Galicji Zachodniej łącznie	10.90%	5
18.	W skali kraju	7.97%	3

Źródło: Wybory do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, zarządzane na dzień 25 IX 2005, PKW, <http://www.wybory2005.pkw.gov.pl/SJM/PL/WYN/M/index.htm> [data dostępu: 9.10.2012].

Po wyborach do parlamentu z 2005 r., nowy rząd mniejszościowy stworzył PiS w wyniku niepowodzenia przetargów koalicyjnych z potencjalnym partnerem PO przy zewnętrznym wsparciu LPR i SRP. Nowym premierem został K. Marcinkiewicz z PiS. W kwietniu 2006 r. PiS zawarło umowę koalicyjną z LPR i SRP, według której SRP uzyskało 3 resorty, a LPR tylko 2. Koalicja była zdominowana przez PiS. Po zwycięstwie L. Kaczyńskiego na wyborach prezydenckich, PiS przeprowadził zmianę premiera na J. Kaczyńskiego, na którego zagłosowało 240 posłów Sejmu z PiS, SRP i LPR. Minimalnie zwycięska koalicja, stworzona jeszcze w czas sprawowania urzędu premiera przez K. Marcinkiewicza nadal funkcjonowała. Ale w 2006 i 2007 latach koalicja

Розділ 1. Безпековий та політичний виміри транскордонного співробітництва

uległa tendencji rozpadu i lider SRP, który był równocześnie wicepremierem został przez premiera J. Kaczyńskiego zdymisjonowany. Później A. Lepper został ponownie mianowany na swój dotychczasowy urząd, ale SRP w Sejmie stała się de facto ugrupowaniem opozycyjnym. W lipcu 2007 r. prezydent ponownie zdymisjonował A. Leppera za aferę korupcyjną. LPR i SRP podjęli decyzję o powołaniu wspólnej partii o nazwie „Liga i Samoobrona” (LiS) dla wywierania większego wpływu na PiS. Ale Rada PiS podjęła uchwałę, w której zdecydowała się na zerwanie koalicji PiS-SRP-LPR oraz na przedterminowe wybory parlamentarne.

Ostatnimi z omawianych wyborów są wybory parlamentarne 2007 roku. W trakcie kampanii wyborczej LPR stworzyła wspólną listę z Prawicą Rzeczypospolitej i Unią Polityki Realnej pod nazwą Liga Prawicy Rzeczypospolitej. Na liście tej dominowali przedstawiciele LPR. Dokumentem programowym była *Deklaracja wyborcza 2007*. Wśród celów, zawartych w niej, należy wymienić: utrzymanie silnej pozycji państwa polskiego w środowisku międzynarodowym, zagwarantowanie stałego wzrostu gospodarczego, reformę struktur politycznych państwa oraz prowadzenie polityki prorodzinnej⁶.

Wynik wyborów, przeprowadzonych w 2007 roku, okazał się porażką LPR. Głosowało na nią 209 171 osób, co dało 1,30% ważnie oddanych głosów w skali państwa. Liga zajęła w wyborach 6 miejsce i ze względu na nieprzekroczenie progu wyborczego nie zdobyła żadnego mandatu poselskiego. W połowie województw wynik okazał się wyższy niż w na obszarze całej Polski. Były to województwa: lubelskie, podkarpackie, lubuskie, podlaskie, małopolskie, pomorskie, mazowieckie i warmińsko-mazurskie.

Tab. 4. Wyniki głosowania na LPR w wyborach do Sejmu w 2007 roku

L.p.	Województwo	Procent głosów (Pozycja wg woje- wództw)	Miejsce wśród innych ugrupowań
1.	Dolnośląskie	1,23% (10)	6
2.	Kujawsko-Pomorskie	0,98% (15)	7
3.	Lubelskie	1,99% (1)	6
4.	Lubuskie	1,44% (3)	6
5.	Łódzkie	1,20% (12)	6
6.	Małopolskie(Galicja Za- chodnia)	1,37% (5)	5
7.	Mazowieckie	1,35% (7)	7

6. „Deklaracja wyborcza 2007” LPR, Prawicy RP i UPR, Liga Polskich Rodzin, <http://www.lpr.pl/pl/2007/09/10/deklaracja-wyborcza-2007-lpr-prawicy-rp-i-upr/> [data dostępu: 7.10.2012].

Транскордонне співробітництво та спільний європейський простір:
теорія, практика і нові можливості

8.	Opolskie	1,28% (9)	7
9.	Podkarpackie(Galicja Zachodnia)	1,70% (2)	5
10.	Podlaskie	1,44% (3)	6
11.	Pomorskie	1,36% (6)	6
12.	Śląskie	1,11% (14)	6
13.	Świętokrzyskie	0,98% (15)	6
14.	Warmińsko-Mazurskie	1,34% (8)	6
15.	Wielkopolskie	1,14% (13)	6
16.	Zachodniopomorskie	1,22% (11)	6
17.	W województwach Galicji Zachodniej łącznie	1,50%	5
18.	W skali kraju	1,30%	6

Źródło: Wybory do Sejmu RP, zarządzane na dzień 21 X 2007, PKW, <http://wybory2007.pkw.gov.pl/> [data dostępu: 9.10.2012].

Wyniki wyborcze Ligi Polskich Rodzin, osiągnięte w latach 2001-2007 pozwalają na pokazanie województw o największym poziomie poparcia dla tej partii. Do nich zaliczają się województwa: lubelskie, małopolskie, podkarpackie i podlaskie. Wynika to z faktu, że tylko w nich we wszystkich 6 elekcjach Liga osiągnęła wynik wyższy niż rezultat na poziomie ogólnopolskim. Liderem województw z największym poparciem dla Ligi jest Podkarpacie jako część Galicji Zachodniej – czterokrotnie partia uzyskiwała tam największe poparcie spośród wszystkich województw (2001, 2002, 2004 i 2005), raz uzyskała drugi wynik (2007), raz trzeci (2006). Drugie miejsce zajmuje Lubelszczyzna, w której Liga dwa razy osiągała najwyższe poparcie spośród województw (2006, 2007), trzy razy drugie miejsce (2002, 2004, 2005) i raz czwarte (2001). W dalszej kolejności są Podlasie (5 razy w pierwszej trójce) oraz Małopolska (3 razy w pierwszej trójce). Czyli przez trzy wybory parlamentarne Liga Polskich Rodzin największe poparcie zyskiwała na terenach Galicji Zachodniej, a zwłaszcza na Podkarpaciu.

Należy postawić pytanie, jakie czynniki spowodowały, że w tych województwach partia, odwołująca się do tradycji narodowej i chrześcijańskiej oraz krytykująca istniejący system polityczny i gospodarczy zyskała największe poparcie społeczne. Odpowiedzią może być analiza danych, uzyskanych w wyniku spisu powszechnego z 2002 roku, statystyki pracy z lat 2003-2004 oraz spisów kościelnych z lat 2001-2003, dotyczących sytuacji materialnej obywateli, ich poziomu wykształcenia, poziomu migracji na tych terenach, aktywności zawodowej oraz praktyk religijnych. Na tej podstawie należy stwierdzić, że jednym z ważnych czynników, decydującym o wysokim poparciu

dla Ligi w tych województwach, jest wysoki odsetek ludzi uczęszczających na mszę świętą i przyjmujących komunię świętą. Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego podał, że w latach 2001-2003 diecezjami o największej liczbie osób praktykujących były: tarnowska (w kolejnych latach: 75,1%, 73,6% oraz 75,1% wszystkich wiernych), rzeszowska (73%, 69,8% oraz 71%), przemyska (69,5%, 68% oraz 67%), opolska (58%, 55,5% oraz 54,2%), krakowska (54,9%, 52,1% oraz 56,7%), siedlecka (55,3%, 52,9% oraz 51,8%), pelplińska (53,9%, 51,3% oraz 52,1%), bielsko-żywiecka (54,7%, 53,4% oraz 53,5%), sandomierska (51,7%, 50,4% oraz 50,7%), kaliska (50,6%, 59,3% oraz 51,1%), zamojsko-lubaczowska (50,5%, 49,9% oraz 51,3%) i drohiczyńska (50,7%, 49,2% oraz 49,4%). Natomiast diecezjami, w których najwięcej osób przyjmowało komunię świętą, były: tarnowska (22,6%, 29,5% oraz 25,2%), opolska (24,3%, 25% i 22,8%), pelplińska (20,2%, 22% i 20,5%), zamojsko-lubaczowska (19,3%, 21,6% i 20,8%), poznańska (19,2%, 20,3% i 19,9%), rzeszowska (19,4%, 22,5% i 19%), katowicka (18,2%, 19,2% i 18,7%), bielsko-żywiecka (18%, 19% i 18,2%), łomżyńska (17,6%, 19,6% i 18%), drohiczyńska (17,2%, 18,5% i 18,5%) oraz ełcka (17,5%, 17,9% i 17,8%). Spośród wymienionych diecezji większość należy w całości lub części do tych czterech województw. W skład Lubelszczyzny wchodzi diecezje: sandomierska, siedlecka i zamojsko-lubaczowska, Małopolski – bielsko-żywiecka, krakowska, rzeszowska i tarnowska, Podkarpacia – przemyska, rzeszowska, sandomierska, tarnowska i zamojsko-lubaczowska, natomiast Podlasia – drohiczyńska, ełcka i łomżyńska. Oznacza to, że partia, odwołująca się do wartości katolickich zyskała poparcie w tych regionach, w których była większa liczba ludności regularnie uczestniczących w katolickich praktykach religijnych. Dlatego zwycięstwo na terenach Galicji Zachodniej zyskało w pierwszej kolejności LPT a potem PiS.

Rzeczywiście, silna rodzina, jako źródło wzorów obywatelskich i światopoglądów, mogłaby wyjaśniać pewność decyzji i w efekcie brak głosów nieważnych, których źródłem jest awersyjność wyborców lub brak swojego reprezentanta przy jednoczesnej potrzebie udziału w głosowaniu.

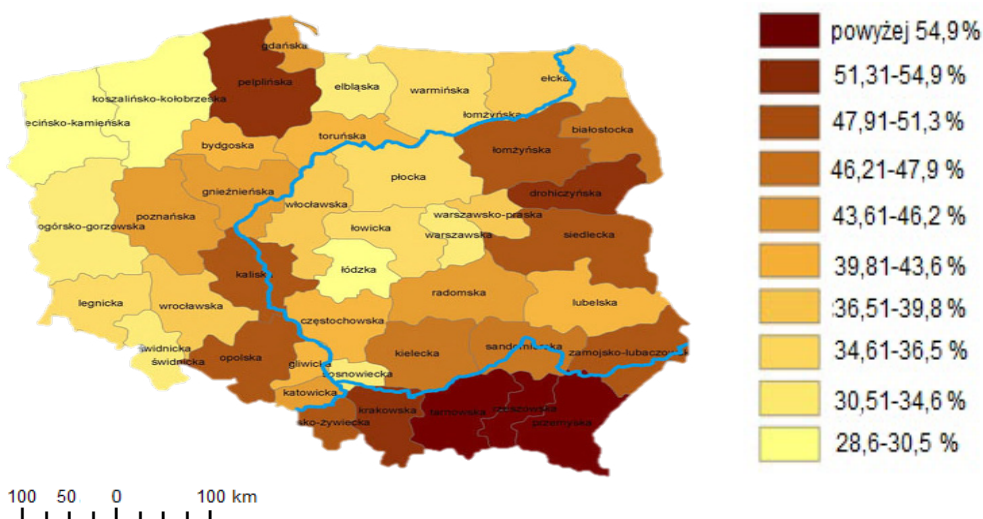
Lokalne wzory zachowań politycznych są też determinowane religijnością, która we wspomnianym regionie jest znacznie wyższa niż w pozostałych częściach kraju⁷. Jest to widoczne m.in. na podstawie analizy kartogramów z badania uczestnictwa w niedzielnej mszy *dominicanes*⁸, na których wyraźnie widać wyróżniającą się dawną Galicję Zachodnią (Ryc. 1). Silne wzorce obywatelskie i polityczne objawiają się natomiast m.in. najniższym w kraju indeksem

7. Tamże, s. 71.

8. Wskaźnik *dominicanes* oblicza się dla każdej parafii jako odsetek wiernych uczęszczających na niedzielną mszę św., w odniesieniu do ogólnej liczby zobowiązanych według wzoru: $D = \frac{Uc}{Zo} * 100$.

frakcjonalizacji Rae'go⁹, który nie tylko mówi o poziomie rozdrobnienia, ale też oznacza jakie są szanse na spotkanie w danym regionie kogoś o innych poglądach niż nasze. W dawnej Galicji szanse te są niewielkie¹⁰. Oba wskaźniki (*dominantes* i indeks Rae'go) opisują różne formy wspólnotowości, w pierwszym przypadku wspólnotowość religijną, w drugim polityczną. Silne więzy społeczne we wspomnianym regionie objawiają się także w tym, że jednostka, nie mogąc podjąć decyzji wyborczej, podąża za postawą grupy i ją naśladuje (co wynika z badań społecznych, m.in. CBOS czy Diagnozy Społecznej¹¹).

Ryc. 1. Wskaźnik religijności Polaków, *dominantes* (udział w mszy św. w %) na tle granic zaborów

Źródło: Paweł Struś na podstawie danych Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, <http://bezgranica.blog.onet.pl/2010/10/11/praktyki-religijne-polakow-katolikow/>, [data dostępu:30.02.2017].

9. Indeks frakcjonalizacji Rae'go jest wskaźnikiem oceniającym prawdopodobieństwo z jakim dojdzie do sytuacji, gdy dwóch przypadkowych wyborców będzie głosowało na różne partie polityczne. Ukazuje on także stopień koncentracji głosów na głównej partii. Indeks ten ma wartość zero, gdy wszystkie głosy uzyskuje jedna partia, a wartość bliską jedności, jeśli głosy mieszkańców rozłożyły się równo między rywalizujące ugrupowania. Im jest on niższy, tym bardziej zasadnie można mówić o dominacji jednej tendencji politycznej.

10. J. Bartkowski, *Regionalne zróżnicowanie niektórych wymiarów kapitału społecznego w Polsce...*, s. 74-75.

11. Tamże, s. 76

Jak widać z ryc. 1, na terenach Galicji Zachodniej, czyli w województwach Małopolskim i Podkarpaciu ze względu na wyższą w porównaniu do innych regionów Polski religijność, zaobserwowaliśmy wyższy poziom poparcia dla partii prawicowych, a zwłaszcza partii skrajnej prawicy, jaką okazała się Liga Polskich Rodzin.

BIBLIOGRAFIA

- „Deklaracja wyborcza 2007” LPR, Prawicy RP i UPR, Liga Polskich Rodzin, <http://www.lpr.pl/pl/2007/09/10/deklaracja-wyborcza-2007-lpr-prawicy-rp-i-upr/> [data dostępu: 7.10.2012].
- Dominicantes i communicantes 2000-2007, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, <http://www.iskk.pl/kosciolnaswiecie/137-dominicantes-i-communicantes-2000-2006.html> [data dostępu: 1.10.2016].
- Kowalczyk K., Rodziny partii politycznych w III RP, [w:] Partie i system partyjny w III RP, red. K. Kowalczyk, Toruń 2011.
- Kozięło T., Elementy katolickiej nauki społecznej w myśli politycznej Ligi Polskich Rodzin, [w:] Kościół, religia, myśl katolicka. Studia i szkice ofiarowane Profesorowi Antoniemu Mieczkowskiemu z okazji 70. rocznicy urodzin, red. E. Maj [i in.], Lublin 2012.
- Kozięło T., Europejskie wartości ideowe w koncepcjach politycznych Ligi Polskich Rodzin, [w:] Europejskie impresje myśli politycznej w Polsce od XIX do XXI wieku, red. E. Maj [i in.], Lublin 2013.
- Kozięło T., Idea polityki suwerennej w koncepcjach politycznych Ligi Polskich Rodzin, [w:] Metapolityka. Pomiedzy filozofią, teorią i praktyką, red. A. Pięta-Szawara, Rzeszów 2013.
- Kozięło T., Mniejszości narodowe jako instrument realizacji polityki zagranicznej w koncepcjach politycznych Ligi Polskich Rodzin, [w:] Kwestia narodowościowa w Polsce i we Włoszech w XX wieku. Wybrane problemy, red. H. Cimek, Rzeszów 2011.
- Maj E., Myśl narodowa i nacjonalistyczna, [w:] Myśl polityczna w Polsce po 1989 roku. Wybrane nurty ideowe, red. E. Maj, A. Wójcik, Lublin 2008.
- Maj E., Państwo w publicystyce „Nowej Myśli Polskiej”, [w:] Między Europą naszych pragnień a Europą naszych możliwości, t. II, red. J. Faryś, T. Sikorski, P. Słowiński, Gorzów Wielkopolski 2007.
- Maj E., Partie narodowe w III RP, [w:] Partie i system partyjny w III RP, red. K. Kowalczyk, Toruń 2011.
- Maj C., Maj E., Narodowe ugrupowania polityczne w Polsce: 1989-2001, Lublin 2007.
- Nastroje społeczne Polaków na początku września 2005 r., Ośrodek Badania Opinii Publicznej, http://tnsglobal.pl/archiv_files/066_05.pdf [data dostępu: 1.10.2016].
- Polsce – Niepodległość. Polakom – Praca, Chleb, Mieszkania. Odezwa do Narodu Polskiego, „Myśl Polska na Wybory”, 19 VIII 2001, nr 3.

Program gospodarczy, Warszawa 2003.

Program ideowy Ligi Polskich Rodzin, Warszawa 2002.

Radomski G., Rewitalizacja idei Narodowej Demokracji w koncepcjach współczesnego ruchu narodowego, [w:] Idee w procesie kształtowania współczesnej rzeczywistości politycznej. Nacjonalizm, red. E. Maj, M. Mikołajczyk, M. Śliwa, Kraków 2010.

Олександр ГОРБАЧ¹
Зоряна ЗАЗУЛЯК²
Роман ПАСІЧНИЙ³

ТРАНСКОРДОННА СПІВПРАЦЯ: ВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ДО ПЕРСПЕКТИВ РЕАЛІЗАЦІЇ У КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ

CROSS-BORDER COOPERATION: EUROPEAN EXPERIENCE AND PERSPECTIVES OF REALIZATION IN THE CARPATHIAN REGION

Cross-border cooperation is one of the key mechanisms in the development of integration processes and promotes the development of common spaces and the neighboring territories. It is substantiated that the goal of international cooperation at the bilateral level is to search for a mutually beneficial format for realizing national interests and strategic priorities. It is proved that the development of cross-border cooperation between Ukraine and the Republic of Poland and, in general, strengthening of the interstate cooperation in modern conditions is of strategic importance not only for Central and Eastern Europe, but also for the whole continent. Ukrainian-Polish relations should strategically cover all the important directions of international cooperation, and first and foremost, those that will promote Ukraine's rapprochement with the European Union.

Key words: cross-border cooperation, Carpathian region, Ukraine-Polish relations

Процес європейської інтеграції для України не лише сприяє зростанню рівня безпеки і процвітання, але й стає важливим викликом, оскільки в контексті європейського простору та рівних можливостей для всіх, ніхто не буде надавати нашій державі жодних преференцій. Саме тому, Україні слід акцентувати на можливості швидких та органічних інтеграційних

1. **Олександр ГОРБАЧ**, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка», Gorbachon@gmail.com

2. **Зоряна ЗАЗУЛЯК**, кандидат політичних наук, асистент кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка», zazuliak.zorian@gmail.com

3. **Роман ПАСІЧНИЙ**, кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка», rpasichnyu@gmail.com

процесів. Однією з таких можливостей є транскордонна співпраця. Варто зауважити, що на сучасному етапі транскордонна співпраця відіграє одну із ключових ролей у розвитку інтеграційних процесів, сприяє розвитку спільних просторів та сусідніх територій, що надає нашому дослідженню ваги та актуальності.

Подальша активізація транскордонної співпраці України з її сусідами потребує наукової систематизації та вивчення як стратегічних можливостей, так і напрацювання тактичних рішень щодо реалізації поставлених завдань. Поставивши собі за мету визначення напрямків застосування європейського досвіду налагодження транскордонної співпраці, окреслимо завдання: виявити перспективні напрямки співпраці між Україною та Республікою Польщею в Карпатському регіоні, проаналізувати загрози для такої співпраці та окреслити шляхи їх мінімізації.

Україна не є піонером у такому підході, а керується європейським досвідом, який на практиці показав правильність обраного рішення. З метою налагодження співпраці і посилення інтеграційних процесів, у Європейському Союзі діє «Програма транскордонного співробітництва» (Cross Border Cooperation Program), яка має на меті ефективно управління східними кордонами союзу. Вона складається з двох частин: програми сусідства та програми розвитку прикордонної інфраструктури. Обидві частини програми сприяють прикордонним регіонам у подоланні перешкод до розвитку, заохочення до поєднання мереж з обох боків кордону, прискорення процесу трансформації в країнах-партнерах шляхом їхньої співпраці з прикордонними регіонами Євросоюзу. Пріоритетними сферами програми є розвиток та модернізація мереж прикордонної інфраструктури, активізація захисту довкілля та управління природними ресурсами, підтримка приватного сектора та сприяння економічному розвитку в прикордонних регіонах. Регіони, які є організаційною формою транскордонного співробітництва співпрацюють у розв'язанні конкретних регіональних проблем та проблем на місцях у межах своєї компетенції.

Нормативно-правовою базою такої діяльності є Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами укладена в Мадриді 21 травня 1980 року. Відповідно до цього документу, «всі держави Ради Європи хочуть досягнути єднання між її членами та розвитку співробітництва між ними і для досягнення цієї мети необхідне співробітництво між прикордонними територіальними общинами в таких галузях, як регіональний, міський та сільський розвиток, охорона довкілля, поліпшення діяльності підприємств громадського користування і комунального обслуговування, а також взаємна допомога у надзвичайних ситуаціях, враховуючи набутий досвід, який свідчить

Розділ 1. Безпековий та політичний виміри транскордонного співробітництва

про те, що співробітництво між місцевими та регіональними владами в Європі дозволяє їм ефективно виконувати свої завдання і сприяє, зокрема, благоустрою та розвитку прикордонних регіонів. Згідно з цією конвенцією зазначено, що транскордонне співробітництво як будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або владами, які перебувають під юрисдикцією двох або декількох Договірних Сторін, та на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей Транскордонне співробітництво здійснюється в межах компетенції територіальних общин або влад, визначеної внутрішнім законодавством⁴.

Інший формат співробітництва, який запроваджується – це розбудова Трансевропейських транспортних коридорів, що передбачає поєднання зусиль його учасників в економічній сфері, розбудову соціальної, інформаційної та виробничої інфраструктури, створення і модернізацію прикордонної інфраструктури, розвиток транспортної мережі, поглиблення наукової та культурної співпраці, охорону довкілля.

На сьогодні, в Україні найпоширенішою та найпростішою формою транскордонної співпраці є прямі контакти між територіальними громадами – містами, селищами. На цьому рівні співпраця носить неформальний характер та спрямована на спільні дії у реалізації договірних довгострокових відносин між територіальними громадами або органами влади у наданні послуг, продукції, інформації, а також фінансових зобов'язань. Цей рівень передбачає дві форми співпраці: укладання транскордонних угод або формування органу транскордонного співробітництва. Перша форма передбачає періодичні зустрічі сторін, формування спільних комітетів та робочих груп з метою координації та об'єднання зусиль для вирішення спільних проблем. Друга форма транскордонної співпраці, яка застосовується в Європі, передбачає створення спільного органу двох суміжних прикордонних регіонів, які узгоджують плани розвитку за окремими заходами. При такій формі співпраці залучаються всі соціальні групи населення та адміністративні органи.

Прагнучи створити систему місцевого самоврядування, яка б найповніше сприяла налагодженню транскордонної співпраці, Україна керується європейськими принципами місцевої та регіональної демократії, що визначається у Законі України «Про ратифікацію Європейської хартії

4. *Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями* // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів. - К. : Інститут Схід-Захід. – 2000.

місцевого самоврядування». До органів місцевого самоврядування, через які відбувається міжнародне співробітництво належать сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи; районні ради міста, які створюються у містах із районним поділом за рішенням територіальної громади міста або міської ради; районні й обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст⁵.

Такий підхід, пояснюється в першу чергу економічною доцільністю, оскільки межі держав чи адміністративних районів не завжди співпадають з економічно-географічними зонами. По-друге береться до уваги людський фактор. Враховуючи те, що з плином історії кордони неодноразово змінювалися і люди, котрі проживають у прикордонних зонах могли неодноразово змінити державу не виходячи за межі свого подвір'я. Цих два фактори і є основними причинами необхідності створення прикордонних зон.

Яскравим прикладом реалізації набутого європейського досвіду щодо налагодження транскордонної співпраці, стало встановлення тридцятикілометрової прикордонної зони між Польщею та Україною. Угода про безвізовий режим між окремими регіонами Польщі та України дозволяє вільне пересування громадян, які проживають у 30-ти кілометровій зоні в обох напрямках кордону. Завдяки цьому, жителі, які живуть у прикордонній зоні України можуть регулярно перетинати кордон без візи для того, щоб відвідувати прикордонну зону Польщі. Метою для відвідування прикордонної зони Польщі можуть бути сімейні, культурні, виправдані економічні причини⁶.

Україна і Польща мають значний досвід транскордонного співробітництва, зокрема в межах двох єврорегіонів – «Буг» і «Карпати». Основну діяльність зосереджено на проектах розвитку регіонів – торгівлі, захисту довкілля і запобігання природним стихіям, освіти, спорту, культурного обміну та охорони здоров'я. За останні роки було укладено й підписано низку угод щодо різних форм міжнародного співробітництва в цьому регіоні. Суть цієї співпраці чітко окреслена в Карпатській конвенції, в якій йдеться про те, що сторони повинні спрямовувати зусилля на координацію територіального планування в прикордонних районах шляхом розвитку транскордонної та регіональної політики і програм у галузі просторового планування, зміцнення і підтримки

5. Беленький П. *Формування системи управління міжрегіональним та транскордонним співробітництвом в Україні* / П.Ю. Беленький, Н.А. Мікула // Соціально-економічні дослідження в перехідний період: проблеми європейської інтеграції і транскордонної співпраці. – Вип. XXIX: в 2 т. – [Т.1]. – Луцьк: Вежа, 2001.

6. *Малий прикордонний рух з Польщею* // Ostarbeiter. – 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ostarbeiter.vn.ua/malyi-prykordonnyi-ruh.html>.

Розділ 1. Безпековий та політичний виміри транскордонного співробітництва

співпраці між відповідними регіональними і місцевими установами⁷. Крім того, відповідно до цього документу, з метою сприяння сталому розвитку туризму сторони розробляють скоординовані або спільні плани з управління транскордонними чи такими, що межують, територіями під охороною та іншими об'єктами туристичного інтересу. Співпраця між службами окремих країн сприяє обмінові досвідом та передовими практиками діяльності, пов'язаної з різними загрозами. Крім того, заохочення дотримання застосовних положень і заходів, спрямованих на боротьбу проти корупції, сприяє зміцненню іміджу Карпат як привабливого і безпечного регіону⁸.

Для вирішення найважливіших проблем українсько-польської міжрегіональної співпраці, створено Українсько-польську міжурядову координаційну раду (МКРМС), яка визначає загальні напрями і найважливіші принципи розвитку цієї співпраці, надає компетентним органам України і Польщі відповідні пропозиції, випрацьовує спільні програми діяльності, спрямовані на розвиток міжрегіональної співпраці та загалом координує міжрегіональне співробітництво на рівні областей України та воєводств Республіки Польщі⁹. З метою аналізу, вивчення та вирішення проблем, які стосуються політичного життя суспільства в межах регіону щодо транскордонного співробітництва, у 2007 р. було створено Асоціацію органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати-Україна», як вибудовану «знизу», першу в Україні об'єднувальну самоврядну ініціативу. І вже у листопаді 2008 року Асоціація «Єврорегіон Карпати-Україна», була визнана Національним Представництвом України в Карпатському Єврорегіоні¹⁰. Одна з головних рис інституції полягає в тому, що вона працює на незалежній, структурованій та професійній основі навчально-дослідницького середовища аналітиків та аналітичних структур західного регіону України над реалізацією дослідницьких проєктів, формуванням аналітичних матеріалів та видань Єврорегіону, які спрямовані на здійснення

7. *Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями* // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів. - К. : Інститут Схід-Захід. – 2000.

8. Johnson C. M. (2009), *Cross-Border Regions and Territorial Restructuring in Central Europe: Room for More transboundary Space, European Urban and Regional Studies* / C. M. Johnson // vol. 16.

9. Луцишин Н. *Розвиток і функціонування транскордонного об'єднання - єврорегіону "Буг"* // Н. Луцишин // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів. - К. : Інститут Схід-Захід. – 2000 с.

10. *Асоціація органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати - Україна»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euroregionkarpaty.com.ua>

моніторингу суспільних та політичних змін на теренах України шляхом використання сучасних технологій збору та аналізу інформації.

На сьогодні єврорегіон «Карпати» є одним із найбільших та найуспішніших на Європейському субконтиненті, оскільки у процесі реалізації проекту створюються сприятливі передумови для стимулювання місцевого економічного розвитку¹¹. Для української частини Карпатського єврорегіону (особливо для сільських, гірських, периферійних територій західних регіонів України) важливу роль відіграє технічна допомога ЄС (гранти), які націлені на потреби громад та місцевого розвитку¹². Територія Карпат є одним з головних напрямів дослідження організації через свій багатофункціональний, мультикультурний та екологічно чутливий простір, в якому територіальні проблеми і конфлікти стають дуже очевидними. У зв'язку з цим, просторове планування є важливим елементом, що сприяє гармонійному і сталому управлінню простором функціональної області Карпат. Проте окремі країни, користуючись повною автономією в цій галузі, становлять собою різні системи, які значно відрізняються з погляду правових рішень і компетенції органів влади на різних рівнях управління. Така ситуація призводить до того, що на даний час відповідна транскордонна координація в галузі просторового управління стає найбільш важливим сучасним викликом, з яким цей регіон стикається.

Безперечно, в реалізації транскордонного співробітництва, в Україні залишається ціла низка проблем, а саме:

1. Відсутня програма комплексної візії.
2. Налагодження транскордонних зв'язків відбувається на рівні центральної влади, а не на рівні регіонів, районів та міських рад.
3. Спотворене фінансування прикордонних зон, яке відбувається з центру, що послаблює контроль над витратами.

Враховуючи правову невизначеність повноважень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в транскордонному співробітництві, можна зробити висновок про недостатнє використання можливої співпраці з асоціаціями європейських регіонів, участі в європейських програмах прикордонного економічного і соціального розвитку, екологічних програмах тощо. Низка проблем у реалізації транскордонного співробітництва зумовлює здійснення цілісної загальнодержавної політики, яка має бути підкріплена відповідною правовою базою, а та-

11. Kramsch, O. *Cross-border governance in the European Union* / O. Kramsch, B. Hooper // Routledge, Abingdon, 2004.

12. Луцишин Н. *Розвиток і функціонування транскордонного об'єднання - єврорегіону "Буг"* / Н. Луцишин // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів. - К. : Інститут Схід-Захід. - 2000с.

Розділ 1. Безпековий та політичний виміри транскордонного співробітництва

кож зусиллями всіх зацікавлених сторін як на державному, так і на регіональному та місцевому рівнях¹³. Разом з тим, можемо припустити, що процеси децентралізації які охопили нашу країну, врегулюють дві з трьох задекларованих проблем.

Варто наголосити, що мета міжнародного співробітництва на двосторонньому рівні – це пошук взаємовигідного формату реалізації національних інтересів і стратегічних пріоритетів партнерів. Саме тому, з метою забезпечення ефективного двостороннього співробітництва, обом країнам слід здійснити низку зовнішньополітичних заходів. Зокрема, важливо, щоб Польща активізувала зусилля для організації на прикордонних територіях мережі малого та середнього бізнесу, для підтримки економічного та політичного діалогу з Україною на всіх рівнях, для координування спільних заходів боротьби проти корупції та організованої злочинності, а також для лобіювання інтересів України в структурах ЄС та НАТО. Україна, зі свого боку, має здійснювати такі заходи, як продовження політичного діалогу в рамках реалізації стратегії України щодо європейської інтеграції, підтримка бізнесових проєктів та співпраці ділових кіл; спільна участь у миротворчих акціях ООН та НАТО.

Розвиток транскордонної співпраці між Україною і Республікою Польщею та загалом посилення міждержавного співробітництва в сучасних умовах має стратегічне значення не лише для Центрально-Східної Європи, а й для всього континенту. Українсько-польські відносини стратегічно мають охопити всі важливі напрями міжнародного співробітництва, а в першу чергу ті, які сприятимуть максимальному зближенню з Європейським Союзом і дадуть змогу нашій країні стати органічною складовою європейської спільноти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Асоціація органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати - Україна»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euroregionkarpaty.com.ua>.
- Беленький П. *Формування системи управління міжрегіональним та транскордонним співробітництвом в Україні* / П.Ю. Беленький, Н.А. Мікула // Соціально-економічні дослідження в перехідний період: проблеми європейської інтеграції і транскордонної співпраці. – Вип. XXIX: в 2 т. – [Т.1]. – Луцьк: Вежа, 2001.

13. *Управління зовнішньоекономічною діяльністю* / [І. І. Дахно, Н. В. Альбіщенко, А. О. Жебровський та ін.]. – Київ: Центр учбової літератури. – 2007.

- Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями* // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів. - К.: Інститут Схід-Захід. – 2000.
- Конвергенція регіонів у транскордонному просторі: монографія* / Н.А.Мікула, Є. Е. Матвеев, В. В. Толкованов [та ін.] ; відп. ред. Н.А.Мікула. — Львів: Ін-т регіональних досліджень НАН України ; Львівський регіональний інститут державного управління Нац. академії держ. уп-ня при Президентові України, 2012. — 368 с.
- Луцишин Н. *Розвиток і функціонування транскордонного об'єднання - єврорегіону "Буг"* / Н. Луцишин // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів. - К. : Інститут Схід-Захід. – 2000 с.
- Малий прикордонний рух з Польщею* // Osrar Beiter. – 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ostarbeiter.vn.ua/malyi-prykordonnyuh.html>.
- Реутов В.Є. *Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку* [Електронний ресурс] / В.Є.Реутов // Ефективна економіка. – 2011. - № 12. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
- Управління зовнішньоекономічною діяльністю* / [І.І.Дахно, Н.В.Альбіщенко, А.О.Жебровський та ін.]. – Київ: Центр учбової літератури. – 2007.
- Johnson С. М. (2009), *Cross-Border Regions and Territorial Restructuring in Central Europe: Room for More transboundary Space, European Urban and Regional Studies* / С. М. Johnson // vol. 16.
- Kramtsch О. *Cross-border governance in the European Union* / О. Kramtsch, В. Hooper //Routledge, Abingdon, 2004.

РОЗДІЛ 2

**ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ
ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА**

**EKONOMICZNE ASPEKTY
WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ**

АПРОБАЦІЯ МОДЕЛІ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ТРАНСКОРДОННОМУ РЕГІОНІ

APPROBATION OF THE SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT MODEL IN THE CROSS-BORDER REGION

In this article, based on the analysis of scientific works of foreign and Ukrainian scientists in the field of sustainable development, we have investigated the essence of the concept of sustainable development, formulated the prerequisites for the transition to a new model of sustainable economic development; features of the application of the model of sustainable economic development in the cross-border region (CBR), namely, the possibility of ensuring the formation and development of the ecological economy in CBR, ensuring the implementation of the concept of a circular economy in CBR and taking into account the influence of the factor of technological singularity in the transition to a new economic system; the possible difficulties and positive prospects of approbation of the model of sustainable development in the CBR are analyzed; proposals have been made to ensure the success of approbation of the sustainable development model in the CBR.

Key words: cross-border cooperation, cross-border region, sustainable development, ecological economy, circular economy.

Модель сталого розвитку ґрунтується на доктрині сталого розвитку, яка становить собою сукупність ідей, концепцій, положень та постулатів різних наук, зокрема філософії, соціології, економіки, екології, яка визнана світовою спільнотою як домінантна ідеологія розвитку людської цивілізації у ХХІ ст. Термін «sustainable development» трактується, як процес економічних і соціальних змін, при якому експлуатація природних ресурсів, напрямки інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку, розвиток особистості та інституційні зміни узгоджені між собою і зміцнюють нинішній і майбутній потенціал для задоволення людських потреб і який спрямований на поліпшення якості людського життя при збереженні сталості екосистеми.

1. **Леся КОРОЛЬЧУК**, кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Луцького національного технічного університету, e-mail: korolchuck@i.ua

Доктрина сталого розвитку стала питанням номер один на порядку денному в ООН, що відображено у «Декларації тисячоліття» ООН, прийнятій у 2000 році 189-ма країнами на Саміті тисячоліття ООН, де визначено Цілі Розвитку Тисячоліття, тобто всеосяжні рамки цінностей, принципів і ключових чинників розвитку до 2015 року, а також у Підсумковому документі Саміту ООН зі сталого розвитку та прийняття Порядку денного розвитку після 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку у вересні 2015 року «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», де було затверджено 17 цілей сталого розвитку та 169 завдань: Світ без бідності (No Poverty); Світ без голоду (Zero Hunger); Хороше здоров'я (Good Health and Well-Being for people); Якісна освіта (Quality Education); Статева рівність (Gender Equality); Чиста вода і санітарія (Clean Water and Sanitation); Відновлювана і недорога енергія (Affordable and Clean Energy); Хороша робота і економіка (Decent Work and Economic Growth); Інновації і хороша інфраструктура (Industry, Innovation and Infrastructure); Зменшити нерівність (Reduced Inequalities); Екологічно чисті міста і спільноти (Sustainable Cities and Communities); Відповідальне використання ресурсів (Responsible Consumption and Production); Протидія зміні клімату (Climate Change); Безпечне використання океанів (Life Below Water); Безпечне використання землі (Life on Land); Мир і верховенство закону (Peace, Justice and Strong Institutions); Партнерство заради сталого розвитку (Partnerships for the Goals)².

Проблематику сталого розвитку досліджено у наукових працях іноземних науковців, таких як Д. Белла, Г. Дейлі, Р. Кейтса, Т. Періса, Д. Ріфкіна, Г. Паулі, П. Раскіна, Дж. Робінсона та ін., а серед українських дослідників відзначимо наукові роботи Ю. Бажала, В. Трофимової, Б. Карпінського, В.Базилевича, С. Вовканича, Б. Гальчинського, В. Геєця, З. Герасимчук, М.Долішнього, Р. Калюжного, В. Кравціва, Л. Шостак та ін.

Розглянемо детальніше праці видатних вчених сьогодення, результати наукових досліджень яких лягли в основу новітніх економічних вчень, що стало в свою чергу науковою базою для розробки універсальних міжнародних документів в рамках ООН щодо забезпечення сталого розвитку світової економіки згаданих нами вище, що дасть можливість розкрити сутність концепції сталого розвитку і сформулювати передумови переходу на нову модель економічного розвитку.

2. Корольчук Л. *Основні передумови переходу до нової економічної системи. Європейська інтеграція в контексті нової парадигми світо устрою* [Electronic resource] // *Європейські інтеграційні процеси у XXI столітті: ключові тенденції, основні виклики та нові можливості: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 26-27 березня 2018 р.). – Київ: Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції. – 2018. – с. 287 – Mode of access: <http://aprei.com.ua/wp-content/uploads/2018/04/8F..pdf>.

Розділ 2. Економічні аспекти транскордонного співробітництва

Так, Герман Едвард Дейлі у своїй праці «Economics in a full world» пропонує концепцію «повного світу», у якій стала економіка направлена на підтримання стабільного рівня чисельності населення та споживання енергії і матеріалів, а також підтримує контроль за народжуваністю та справедливим розподілом доходів. Сталий розвиток не передбачає зростання, а якісне поліпшення без кількісного збільшення³.

Роберт Кейтс та Томас Періс у спільній праці «Цінності великого прориву: ставлення сьогодні, зміни у майбутньому» («Great Transition Values: Present Attitudes, Future Changes») доходять до висновку, що сталий розвиток передбачає рівноправність, розширення прав і можливостей та глибоку повагу до природи. В оновленому світі вітається різноманітність підходів до модернізації та регіональні відмінності через сповідування таких основних цінностей, як свобода, справедливість, демократія і стабільність⁴.

Джеремі Ріфкін в своїй книзі «Суспільство нульових граничних витрат» («The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons, and the Eclipse of Capitalism») сталий економічний розвиток ототожнює з появою економіки з нульовими граничними витратами (витратами на виробництво додаткової одиниці продукції), в умовах якої місце матимуть лише стартові витрати, пов'язані з початком виробництва, причиною чого послужить зростання автоматизації і поширення цифрових технологій⁵.

Деніель Белл у книзі «Майбутнє постіндустріальне суспільство. Досвід соціального прогнозування» («The Coming Post-Industrial Society. The experience of social prediction») концепцію постіндустріального розвитку розглядає, як перехід від виробництва товарів до розширення сфери послуг з домінуванням професійного і технічного класів, де основне місце надається теоретичним знанням, а особлива роль – інтелектуальним технологіям⁶.

3. Daly H. *Economics in a full world* [Electronic resource] // Scientific American, September, 2005. – Mode of access: [http://www.steadystate.org/wp-content/uploads/Daly_SciAmerican_FullWorldEconomics\(1\).pdf](http://www.steadystate.org/wp-content/uploads/Daly_SciAmerican_FullWorldEconomics(1).pdf);

4. Kates R. *Great Transition Values: Present Attitudes, Future Changes* [Electronic resource] / R. Kates, A. Leiserowitz, T. Parris // GTI Paper Series, № 9, the Tellus Institute, 2006. – Mode of access: http://www.greattransition.org/archives/papers/Great_Transition_Values.pdf;

5. Rifkin J. *The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons, and the Eclipse of Capitalism* [Electronic resource] // Palgrave Macmillan in the U.S.— a division of St. Martin's Press LLC, 175 Fifth Avenue, New York, NY 10010, 2014. – Mode of access: <https://s3.amazonaws.com/arena-attachments/678574/8d936dd16fbf9d282402b7311e488200.pdf>.

6. Белл Д. *Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования* / Д. Белл. – М.: Изд-во “Academia”, 1999. – 956 с.;

Серед сучасних українських вчених модель сталого економічного розвитку є об'єктом дослідження у працях З. Герасимчук, яка у науковій праці «Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика» визначає сталий розвиток регіону, як процес постійного перетворення якісних та кількісних характеристик регіональної соціо-еколого-економічної системи, спрямованого на досягнення динамічної рівноваги між суспільством, економікою та довкіллям, що забезпечує при цьому добробут нинішніх та майбутніх поколінь⁷.

Ю. Бажал у праці «екологічна економіка» стверджує, що сталий розвиток має неодмінно означати радикальний перехід від економіки зростання і всього, з нею пов'язаного, до стабільної економіки. Стабільний стан ні в якому разі не є статичним. У ньому постійно йде процес оновлення шляхом смерті й народження, зношування та виробництва, а також якісного поліпшення людських ресурсів і матеріальних виробів. Власне кажучи, у відповідності з цим визначенням запаси людських ресурсів чи матеріальних виробів інколи можуть навіть тимчасово зростати в результаті технічного прогресу, що збільшує тривалість їх використання і придатність до відновлення (довговічність). Якщо запаси стануть довговічнішими, то один і той же обсяг обслуговування дозволить підтримувати у робочому стані більший запас. Але запаси можуть також зменшуватись, якщо якість ресурсів погіршується швидше, ніж розвиваються технології, що підвищують їх довговічність. Іншим важливим елементом дефініції стабільної економіки є те, що постійний обсяг ресурсопотоку повинен бути екологічно сталим упродовж тривалого майбутнього, тобто не повинен перевищувати екологічних можливостей довкілля і підтримувати такий рівень життя населення або використання ресурсів на одну людину, який є достатнім для нормального існування. Стабільна економіка не визначається через валовий національний продукт, і її не слід розуміти як «нульове зростання ВНП»⁸.

В свою чергу, автори праці «Модель сталого розвитку економіки: формування і порівняльна динаміка змін» Б.А. Карпінський, І.М. Васильків, А.Б. Шевців, О.Б. Карпінська визначають сталий розвиток економіки, як збалансований (знаннево-природний) розвиток, який ґрунтується як на цілеспрямованому (програмному) впровадженні досягнень НТП у виробництво, що веде до стійкого нарощування фінансових показників і податкових надходжень, якості і конкурентоспроможності продукції,

7. Герасимчук З. В. *Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика*: [монографія] / З. В. Герасимчук. – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 528 с.

8. Kates R. *Great Transition Values: Present Attitudes, Future Changes* [Electronic resource] / R. Kates, A. Leiserowitz, T. Parris // GTI Paper Series, № 9, the Tellus Institute, 2006. – Mode of access: http://www.greattransition.org/archives/papers/Great_Transition_Values.pdf;

зростання продуктивності праці, забезпечує раціональне витрачання природно-сировинних ресурсів, так і на стані довкілля, за якого встановлюються контрольовані (нормативні) обмеження на витрачання природно-сировинних ресурсів та екстернальні шкоди, виходячи з концепції сталого розвитку⁹.

Узагальнюючи все сказане вище, робимо наступні висновки:

1) застосування моделі сталого економічного розвитку вимагає переорієнтації на екологічну економіку замкненого циклу з врахуванням технологічної сингулярності. Звідси слідує, що основними передумовами переходу на нову модель економічного розвитку, зумовленими глобальним рівнем реалізації цієї моделі, є: формування та розвиток екологічної економіки; забезпечення реалізації концепції кругової економіки; врахування впливу фактора технологічної сингулярності;

2) дану модель економіки може бути реалізовано лише в умовах глобального світу, де координаційні функції належать до компетенції наддержавного органу, а кожна окрема держава домінантними визнає загальнолюдські, глобальні інтереси зі збереженням, водночас, національних відмінностей і у міжнародних взаємовідносинах керується принципами солідарності та взаємопідтримки.

Така модель державного устрою уже існує в світі на міжнародному регіональному рівні у різних формах інтеграційних угруповувань, найвищою з яких на даний час є економічний і валютний союз, представником якого є Європейський Союз.

Побудова суспільства сталого розвитку передбачає довготривалий послідовний процес, тоді як моделювання такого суспільства на основі методології дослідження економічних моделей можливо вже сьогодні. Пропонуємо дослідити застосування моделі сталого економічного розвитку в інтеграційному угруповуванні на локальному рівні, а саме в транскордонному регіоні (ТКР), так як на західному кордоні України активно розвивається транскордонне співробітництво прикордонних регіонів, що сприяє поглибленню інтеграції нашої країни до ЄС.

Розглянемо можливості забезпечення розглянутих вище передумов переходу на нову модель економічного розвитку в ТКР, як міжнародному інтеграційному угруповуванні локального рівня.

1. Формування та розвиток екологічної економіки. Екологічна економіка, як екологічно безпечний спосіб ведення господарства, який забезпечує сталий економічний розвиток одночасно із захистом та

9. Карпінський Б.А. *Модель сталого розвитку економіки: формування і порівняльна динаміка змін*. Частина II / Б.А. Карпінський, І.М. Васильків, А.Б. Шевців, О.Б. Карпінська // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2016. – Вип. 26.2. – С. 7-21.

поліпшенням стану природного середовища, раціональним використанням і *відтворенням природних ресурсів* передбачає поточне вирішення екологічних проблем регіону, а також глобальних викликів. Отже, ефективним в даному разі буде залучення до управління превентивними та захисними заходами як керівних органів на локальному рівні (місцеві органи влади в прикордонних регіонах-учасниках ТКС), так і на міжнародному регіональному (транскордонний орган), що дозволить комплексно та ефективно вирішувати проблеми довкілля, запобігати новим та забезпечувати підвищення рівня екологічної орієнтованості економіки ТКР, оскільки:

- по-перше: екологічні проблеми прикордонних регіонів рідше мають одного носія, так як природні об'єкти, зони, тощо, як правило, займають територію кількох держав, а отже проблеми навколишнього середовища можливо ефективно вирішити лише спільними зусиллями;

- по-друге: така багаторівневість дає можливість приймати консолідовані рішення, а отже оптимальні співвідносно до інтересів усіх регіонів-учасників ТКС та пріоритетів в площині прикордонний регіон-ТКР-країна, що передбачає відсутність протиріч при реалізації відповідних програм та заходів.

2. Забезпечення реалізації концепції кругової економіки. Кругова (циклічна, замкнена) економіка як економічна система, що базується на повторному використанні продуктів та матеріалів для запобігання виснаженню світових ресурсів та погіршенню стану навколишнього середовища разом з цим має на меті стійке ресурсокористування, стимулювання інновацій, можливість задовольнити потреби постійно зростаючого населення Землі, загальне підвищення рівня життя населення планети. На нашу думку, в ТКР, як інтеграційному угруповуванні, існують наступні можливості для реалізації принципів кругової економіки:

- по-перше можливість економії на затратах в процесі розбудови відповідної інфраструктури та господарських об'єктів, наприклад сонячних та вітрових електростанцій, екологічно безпечних сміттєпереробних заводів тощо, так як ТКР має ширшу географію для вибору місць їх локалізації, а отже можливість їх розміщення в прикордонних регіонах з вигідними для функціонування таких об'єктів природно-кліматичними умовами, а також з дешевшою робочою силою, одночасно вирішуючи проблему безробіття в таких регіонах;

- по-друге можливість ефективного продовження життєвого циклу товарів, так як в ТКР більший внутрішній (транскордонний) ринок збуту порівняно з окремими регіонами, а також прикордонні регіони з нижчим рівнем розвитку в ТКР можуть формувати попит на відремонтовані товари та виготовлені з вторсировини через їх відносну дешевизну.

3. Врахування впливу фактора технологічної сингулярності. В сьогоденні умовах інтенсивного розвитку науково-технічного прогресу актуальним стає поняття «технологічна сингулярність»¹⁰ – гіпотетичне вибухоподібне зростання швидкості науково-технічного прогресу, яке ймовірно настане після створення штучного інтелекту та самовідтворення машин, інтеграції людини з обчислювальними машинами, або значним різким збільшенням можливостей людського мозку за рахунок біотехнологій, у зв'язку з чим постає потреба поряд з мінімізацією ресурсних затрат мінімізувати втрати від різкої зміни технологічних поколінь для забезпечення економічної стабільності.

Технологічна сингулярність, в свою чергу, формує нові виклики для сучасної економіки. Перехід на відновлювальні джерела енергетики, запровадження прогресивних технологій у виробництві з високим, або 100% рівнем роботизації, розбудова нової інфраструктури тощо породжує нові проблеми, для вирішення яких в ЄС, як інтеграційному угруповуванні, на нашу думку, існує більше можливостей, а саме:

- по-перше завдяки єдиній стратегії соціально-економічного розвитку ТКР нівелюється проблема ефективного переходу до нової економічної системи прикордонних регіонів з великою часткою видобувних галузей у галузевій структурі їх економіки завдяки можливості підтримувати такі регіони спільними зусиллями, реалізуючи відповідні трансграничні програми підтримки, що зрівняє шанси інтеграції у нову економічну систему усіх регіонів-учасників ТКС з різною спеціалізацією;

- по-друге мінімізацію втрат від різкої зміни технологічних поколінь та вирішення проблеми ймовірних технологічних розривів в ТКР, як інтеграційному угруповуванні, можливо ефективно здійснювати за рахунок продовження життєвого циклу власне технологій, продаючи їх на вигідних умовах високорозвиненими регіонами менш розвиненим.

Апробація моделі сталого економічного розвитку у ТКР порівняно із її застосуванням в інтеграційному угруповуванні країн має, на нашу думку, деякі перепони. В першу чергу це стосується масштабів владних повноважень як місцевих органів влади регіонів-учасників ТКС, так і трансграничного органа, які у своїй міжнародній діяльності повинні діяти в рамках законодавства країн, які вони представляють, що не спричиняло б загрози для державної економічної безпеки, а також в рамках відповідних міждержавних домовленостей, що не суперечило б інтересам як регіонів-членів ТКР, так і сусідніх країн, до яких вони належать.

Звідси виходить, що поскільки міжнародна діяльність регіонів держави обмежується зовнішньоекономічних курсом країни та загальнодержавною

10. Kurzweil R. *The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology* [Electronic resource] // Viking Adult, 2005. – Mode of access: <http://www.singularity.com/qanda.html>.

стратегією соціально-економічного розвитку, застосування нової моделі економічного розвитку на локальному рівні слідує за структурними зрушеннями в даному напрямку на центральному рівні, а отже апробація моделі сталого економічного розвитку в ТКР може значно розтягнутися в часі.

Хоча Міністерством економічного розвитку і торгівлі України у 2017 році презентовано Національну доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна», що надає бачення орієнтирів досягнення Україною Цілей Сталого Розвитку до 2030 року, які були затверджені на Саміті ООН зі сталого розвитку у 2015 році, у якій наведено результати адаптації 17 глобальних Цілей Сталого Розвитку з урахуванням специфіки національного розвитку, слід зазначити, що інтеграція України у нову економічну систему відбувається паралельно з інтеграцією до Європейського Союзу (ЄС). Саме досвід та фінансова підтримка ЄС є запорукою ефективного розвитку даного процесу, який з об'єктивних причин є орієнтований на довготривалу перспективу.

Натомість, транскордонна співпраця в рамках ТКР на локальному та регіональному рівнях дає змогу переймати зарубіжний досвід переорієнтації на екологічну економіку вже сьогодні. Створення кластерів в різних сферах господарства, організація транскордонних логістичних систем на західному кордоні України є результатом глибоких інтеграційних процесів в ТКР, а отже відкривається перспектива для **бенчмаркінгу** (англ. **benchmarking**) – безупинного систематичного пошуку і впровадження найкращих практик, що приведуть організацію до досконалішої форми, дієвого інструмента для визначення становища компанії порівняно з іншими, подібними за розмірами або сферою діяльності, організаціями¹¹.

Бенчмаркінг локальними підприємствами, територіальними громадами, регіональними та місцевими органами державної влади чи централізовано транскордонним органом новітнього досвіду запровадження інновацій в різних сферах економіки з метою зменшення шкідливого впливу антропогенного фактора на навколишнє середовище, технології застосування відновлювальних джерел енергетики, новітніх практик ефективного продовження життєвого циклу товарів та вторинної переробки відходів з повторним їх використанням у виробництві, способів сортування сміття та досвіду будівництва та функціонування утилізаційних заводів без шкоди для довкілля тощо є реальними кроками регіонів держави на шляху переходу до нової економічної системи, а ТКР можуть послужити випробувальними майданчиками для реалізації принципів «зеленої економіки».

11. Корольчук Л.В. *Застосування бенчмаркінгових технологій в процесі організації глобальної логістичної системи в рамках транскордонного регіону* // *Materiály VIII mezinárodní vědecko – praktická konference “Zprávy vědecké ideje - 1212”*. – Díl 6. Ekonomické vědy: Praha/ Publishing House “Education and Science” s.r.o – 104 stran, p. 55.

Розділ 2. Економічні аспекти транскордонного співробітництва

Застосування моделі сталого економічного розвитку сприятиме підвищенню конкурентоздатності економіки ТКР, так як передбачає нарощення інноваційного потенціалу, екологічне виробництво, запровадження енергозберігаючих технологій, роботизацію виробничого процесу, розширення сфери послуг, формування спеціалізації ТКР на міжнародному ринку як виробника екологічно орієнтованої продукції, здешевленої завдяки досягненням НТП. Крім того, слід враховувати і синергетичний ефект, який виникає в результаті ефективного співробітництва сторін, що проявляється в зниженні інтегральних витрат за рахунок багатофункціонального використання ресурсів. Користь, отримана в результаті синергетичного ефекту, тобто від комбінування двох або більше елементів, збільшується таким чином, що продуктивність цієї комбінації вища, ніж сума її окремих елементів.

На нашу думку, такі перспективи успішної апробації моделі сталого економічного розвитку найбільш вірогідні в умовах функціонування **транскордонних кластерів**, під якими маємо на увазі *господарські комплекси, сформовані на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів прикордонних регіонів-учасників ТКС, пов'язаних виробничо-технологічним ланцюгом, що являють собою галузево-територіальні добровільні об'єднання підприємств, які тісно співпрацюють із науковими установами та органами місцевої влади посередництвом транскордонного органу, з метою підвищення конкурентоздатності власної продукції та економічного зростання ТКР*.¹²

Вважаємо, що такі кластери в сучасних умовах сьогодення повинні бути екологічно орієнтовані, незалежно від їх виду та призначення, а механізми їх формування мають бути адекватними принципам екологічної економіки та базуватися на вивченні та співставленні екологічних профілів співпрацюючих регіонів на основі прогресивних методик, наприклад визначенні екологічного сліду (Ecological Footprint) регіону тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

Бажал Ю. М. *Екологічна економіка* [Електронний ресурс] / Ю.М. Бажал // Ефективність державного управління. Вип. 3: 3, розд. 11. – Режим доступу: <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/> Економіка природних ресурсів і довкілля : практикум / за заг. ред. Івана Розпутенка; Укр. акад. держ. управ. при Президентіві України, Ін-т підвищення кваліфікації керівних

12. Корольчук Л. В. *Активізація транскордонного співробітництва регіонів*: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Л. В. Корольчук; Національна академія наук України, Інститут регіональних досліджень. – Луцьк, 2008. – 203с.

- кадрів.: - К. : К.І.С., 2003. - Ч. 2427/Bazhal_Ekologichna_ekonomika.pdf;jsessionid=C24497E5AC32B09F71416A8FC920850F?sequence=1;
- Герасимчук З. В. *Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика*: [монографія] / З. В. Герасимчук. – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 528 с.
- Карпінський Б.А. *Модель сталого розвитку економіки: формування і порівняльна динаміка змін*. Частина II / Б.А. Карпінський, І.М. Васильків, А.Б. Шевців, О.Б. Карпінська // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2016. – Вип. 26.2. – С. 7-21;
- Корольчук Л. В. *Активізація транскордонного співробітництва регіонів*: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Л. В. Корольчук; Національна академія наук України, Інститут регіональних досліджень. – Луцьк, 2008. – 203с.;
- Корольчук Л.В. *Застосування бенчмаркінгових технологій в процесі організації глобальної логістичної системи в рамках транскордонного регіону* // Materiály VIII mezinárodní vědecko – praktická conference “Zprávy vědecké ideje - 1212”. – Díl 6. Ekonomické vědy: Praha/ Publishing House “Education and Science”s.r.o – 104 stran, p. 55;
- Корольчук Л. *Основні передумови переходу до нової економічної системи. Європейська інтеграція в контексті нової парадигми світо устрою* [Electronic resource] // Європейські інтеграційні процеси у ХХІ столітті: ключові тенденції, основні виклики та нові можливості: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26-27 березня 2018 р.). – Київ: Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції. – 2018. – с. 287 – Mode of access: <http://aprei.com.ua/wp-content/uploads/2018/04/8F.pdf>;
- Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь 2017* [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. – Режим доступу: file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/Desktop/SDGs_NationalReportUA_Web.pdf;
- Белл Д. *Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования* / Д. Белл. – М.: Изд-во «Academia», 1999. – 956 с.;
- Daly H. *Economics in a full world* [Electronic resource] // Scientific American, September, 2005. – Mode of access: [http://www.steadystate.org/wp-content/uploads/Daly_SciAmerican_FullWorldEconomics\(1\).pdf](http://www.steadystate.org/wp-content/uploads/Daly_SciAmerican_FullWorldEconomics(1).pdf);
- Kates R. *Great Transition Values: Present Attitudes, Future Changes* [Electronic resource] / R. Kates, A. Leiserowitz, T. Parris // GTI Paper Series, № 9, the Tellus Institute, 2006. – Mode of access: http://www.greattransition.org/archives/papers/Great_Transition_Values.pdf;
- Kurzweil R. *The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology* [Electronic resource] // Viking Adult, 2005. – Mode of access: <http://www.singularity.com/qanda.html>;
- Raskin P. *The Great Transition Today: A Report from the Future* [Electronic resource] // GTI Paper Series, № 2, the Tellus Institute, 2006. – Mode of access: http://www.greattransition.org/archives/papers/The_Great_Transition_Today.pdf;

Розділ 2. Економічні аспекти
транскордонного співробітництва

Rifkin J. *The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons, and the Eclipse of Capitalism* [Electronic resource] // Palgrave Macmillan in the U.S.— a division of St. Martin's Press LLC, 175 Fifth Avenue, New York, NY 10010, 2014. – Mode of access: <https://s3.amazonaws.com/arena-attachments/678574/8d936dd16fbf9d282402b7311e488200.pdf>.

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ

UKRAINIAN-POLISH CROSS-BORDER COOPERATION IN THE TOURISM INDUSTRY

The article investigates the problem of activation of Ukrainian-Polish cooperation through the development of cross-border tourism; the main directions, types and forms of cross-border tourism between Ukraine and the Republic of Poland are described; the problems of tourism development in the border Ukrainian-Polish territories are analyzed; grounded the priority directions of the joint Ukrainian-Polish cross-border tourism strategies; outlined the prospects of development of cross-border cooperation in tourism between the two countries; the mechanisms of increasing the efficiency of the tourist potential of the border areas of the Republic of Poland and the western regions of Ukraine are determined.

Key words: cross-border tourism; Ukrainian-Polish cross-border cooperation; border administrative and territorial units; tourism industry.

Реалізації євроінтеграційних прагнень України, значною мірою, здійснюється через розвиток транскордонного співробітництва між державами ЄС та нашою країною. Співпраця між прилеглими до кордону територіально-адміністративними одиницями суміжних європейських держав є ефективним методом реалізації зовнішньополітичних інтересів, основою регіонального розвитку, сприяє розбудові спільного Європейського простору та є одним із факторів підвищення соціально-економічного рівня прикордонних територій. Найбільш активно транскордонна співпраця здійснюється між Україною та Республікою Польща, яка є найбільшим (за площею, економічним, соціокультурним та демографічним потенціалом) західним сусідом та партнером України. Крім того, прикордонні регіони двох держав мають схожі тенденції та проблеми розвитку. Транскордонне співробітництво між країнами реалізується у межах Підкарпатського, Люблінського воєводства Польщі та Закарпатської, Львівської, Волинської областей України.

1. Уляна ІЛЬНИЦЬКА, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка», e-mail – iuv11@i.ua

Транскордонні взаємодії між Україною та Республікою Польща є багатосторонніми й здійснюються у різноманітних формах, із залученням різних суб'єктів співробітництва. Однією з форм транскордонного співробітництва між двома державами є транскордонний туризм, який посідає пріоритетне місце у зовнішньополітичних стратегіях країн, є важливою сферою регіонального розвитку і його активізація -- стратегічний політично-економічний та соціо-культурний орієнтир розвитку прилеглих до кордону територіально-адміністративних одиниць суміжних держав. Зважаючи на суспільно-політичну значущість, дослідження українсько-польського транскордонного співробітництва у галузі туризму є *актуальним*.

Проблема активізації українсько-польського співробітництва через розвиток транскордонного туризму викликала значний інтерес і стала предметом наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних (зокрема, польських) науковців. Зокрема, частково проблема висвітлюється у працях Дубовича І.А., Гришко Р. О., Коваля О. Варто відзначити наукові дослідження Мігущенко Ю.В., присвячені ефективності використання туристичного потенціалу прикордонних територій Республіки Польща та західних регіонів України. Проблеми транскордонного співробітництва в умовах інтеграційних процесів України досліджено у монографії Мікули Н.А. та Засядько В. У публікаціях польських учених наукова проблематика започаткована у працях А. Вавринюка, який аналізує розвиток агротуризму на прикордонних територіях України та Польщі, а також К. Жихоня, М. Чапської, які досліджували транскордонний туризм у єврорегіоні «Буг». Незважаючи на значну кількість наукових праць, проблема активізації українсько-польського співробітництва через розвиток транскордонного туризму не досліджена всебічно. Значна кількість аспектів проблеми залишилась поза увагою науковців.

Зважаючи на вищевикладене, метою статті є комплексне, всебічне дослідження українсько-польського транскордонного туризму, як фактору активізації співробітництва між двома державами. Реалізація мети передбачає розв'язання завдань: обґрунтувати доцільність активізації туризму як чинника розвитку транскордонної співпраці України та Республіки Польща; охарактеризувати основні напрями, види та форми транскордонного туризму між Україною та Республікою Польща; проаналізувати проблеми розвитку туризму на прикордонних українсько-польських територіях та проблеми реалізації туристичних проектів; обґрунтувати пріоритетні напрями спільної українсько-польської стратегії транскордонного туризму; окреслити перспективи розвитку транскордонного співробітництва у галузі туризму між двома

Розділ 2. Економічні аспекти транскордонного співробітництва

державами; визначити механізми підвищення ефективності використання туристичного потенціалу прикордонних територій Республіки Польща та західних регіонів України.

Українсько-польське транскордонне співробітництво у галузі туризму зумовлене реалізацією євроінтеграційного курсу України та партнерською політикою Республіки Польща щодо нашої держави. Транскордонний туризм став важливим вектором зовнішньої політики двох країн і сприяє активізації співробітництва та партнерства.

Транскордонний туризм – це вид міжнародного туризму, який здійснюється як подорож особи (осіб) у межах транскордонного регіону, передбачає перетин кордону сусідніх держав та реалізується з пізнавальною, відпочинковою, оздоровчою чи іншою метою на визначений у нормативних документах термін без здійснення оплачуваної діяльності².

Основними чинниками розвитку транскордонного співробітництва у сфері туризму є: спільна стратегія розвитку транскордонного регіону; необхідність спільного використання природних туристичних ресурсів; існування спільних екологічних, економічних проблем, для вирішення яких доцільно об'єднувати зусилля; реалізація єдиної політики просторового облаштування туристичної інфраструктури на прикордонних територіях та прагнення формування єдиного туристичного інтегрованого простору в межах транскордонного регіону. Необхідним принципом ефективного розвитку транскордонного туризму є збереження національної, історико-культурної ідентичності, унікальності та самобутності прикордонних регіонів кожної держави.

Транскордонний туризм між Україною та Республікою Польща – це потужний політико-економічний чинник поглиблення та активізації двосторонньої співпраці, ефективний стимулятор розвитку прикордонних регіонів; чинник залучення інвестицій та валютних надходжень, конструктивний інструмент досягнення зовнішньополітичних інтересів держав, механізм позиціонування культурно-мистецьких, релігійних ідеологічних, соціокультурних цінностей та надбань держав.

Ефективність розвитку українсько-польського транскордонного співробітництва у галузі туризму зумовлена надзвичайно багатими природно-рекреаційними ресурсами, унікальною історико-культурною спадщиною, функціонуванням доступної та досить якісної туристичної інфраструктури. Крім того, українсько-польські прикордонні території характеризуються відносно високою комунікативною насиченістю із розвиненою мережею автомобільних доріг та залізниці.

2. Мігущенко Ю. *Транскордонний туризм між Україною та Польщею: стан, проблеми та перспективи* [Електронний ресурс] / Ю.Мігущенко. Режим доступу: lv.niss.gov.ua/public/File/1/transkordon_mig_14.04.16.pdf

Розвиток туризму у прикордонних регіонах Республіки Польща та України зумовлений також потребою інтенсивних надходжень до місцевих бюджетів, необхідністю зростання показників соціально-економічного розвитку прикордонних територій, забезпечення зайнятості населення, необхідністю залучення вітчизняних та іноземних туристів.

У контексті реалізації євроінтеграційного вектору зовнішньої політики України транскордонна туристична співпраця з Республікою Польща є необхідним стратегічним напрямом нашої держави. Транскордонне українсько-польське співробітництво у галузі туризму сприяє міждержавному обміну, запозиченню досвіду Республіки Польща у розвитку туристичної галузі. В активізації транскордонного туризму на прикордонних територіях зацікавлені регіони та адміністративно-територіальні одиниці сусідніх держав, які поєднані спільними туристичними об'єктами, культурно-мистецькими пам'ятками, проте розділені державним кордоном.

Активізація українсько-польського транскордонного співробітництва у галузі туризму дає змогу розв'язати низку проблем, зокрема: стимулювання соціально-економічного розвитку у відсталих регіонах, особливо в гірських; посилення конкурентоспроможності на українсько-польському ринку туристично-рекреаційних послуг як найбільш перспективному секторі для розміщення вільної робочої сили, що сприятиме підвищенню зайнятості населення та ліквідації соціальної напруженості у суспільстві; уникнення багатьох негативних наслідків масового туризму, в основному, завдяки раціональному використанню природних та культурно-історичних туристичних ресурсів; вдосконалення геопросторової організації прикордонної інфраструктури та переобладнання кордону за світовими стандартами³.

Завдяки особливостям геополітичного розташування, ресурсному, економічному, культурному, науковому потенціалу і сприятливим природнім умовам прикордонні області України (Львівська, Закарпатська, Волинська) та прилеглі до України польські воєводства (Любінське й Передкарпатське) мають широкі можливості для ефективного транскордонного співробітництва у галузі туризму та розвитку найрізноманітніших його форм та напрямів.

Ефективними формами українсько-польського транскордонного співробітництва у галузі туризму є: обмін туристичною інформацією; співпраця між туристичними організаціями; реалізація спільних проектів

3. *Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями*. Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 21.05.1980 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [офіц. веб-портал]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_106

та програм. Принципи розвитку транскордонної співпраці у туристичній галузі між двома державами ґрунтуються на засадах збереження культурно-мистецької, ідеологічної, релігійної самобутності кожної зі сторін.

На розвиток й активізацію транскордонного туризму між прикордонними областями України (Львівською, Закарпатською, Волинською) та прилеглими до України польськими воєводствами (Любінським й Передкарпатським) впливають територіальна та етнічна близькість; спільність кордонів; спільність кліматичних умов; подібність національних культур і традицій; спільний історичний досвід; слабо виражений фактор сезонності; наявність родинних та дружніх зв'язків; відносно зручне транспортне сполучення; сприятливе географічне розташування; природно-кліматичні особливості, природно-рекреаційні ресурси та унікальний природно-ресурсний потенціал (у межах українсько-польського транскордонного регіону діє 10 національних парків: 4 – у польській частині (Поліський, Розточанський, Мазурський, Бещадський) та 6 – в українській (Щацький, Яворівський, Бескиди Сколівські, Синевирський, Ужанський, Карпатський біосферний заповідник). Крім того, існує понад 1000 об'єктів природно-заповідного фонду); значний потенціал унікальних мінеральних ресурсів лікувального призначення та нагромаджена матеріально-технічна база рекреації (що сприяє розвитку медичного та санаторно-курортного туризму); багата історико-культурна спадщина, наявність унікальних історичних, архітектурних та культурних пам'яток (Блізно, Гачув, Люблін, Пулава, Замость, Любартув, Львів та Львівщина, пам'ятки Закарпаття й Волині тощо); багата духовна культура Західної України (етнічні звичаї й обряди, народні промисли (ліжникарство, лозоплетіння, різьба по дереву, ткацтво, плетіння з соломи, традиційне вівчарство, аутентична кухня тощо)); значна кількість пам'яток замково-палацової та релігійної культури; спільність історичних подій та видатних постатей; значна кількість закладів для розміщення туристів⁴.

Усі ці чинники та фактори створюють умови для створення спільних транскордонних туристичних продуктів та маршрутів. Крім природно-рекреаційних ресурсів та історико-культурної спадщини для розвитку туризму на українсько-польських прикордонних територіях вирішальне значення мають якість та доступність туристичної інфраструктури. Також українсько-польські прикордонні території характеризуються відносно високою комунікаційною насиченістю – в межах українсько-польського прикордоння функціонують автомобільні дороги й залізниці, що з'єднують країни Західної Європи, а також Україну з іншими державами. Важливим

4. Мігущенко Ю. *Транскордонний туризм між Україною та Польщею: стан, проблеми та перспективи* [Електронний ресурс] / Ю.Мігущенко. Режим доступу: lv.niss.gov.ua/public/File/1/transkordon_mig_14.04.16.pdf

фактором для активізації транскордонного туризму між Україною та Республікою Польща стала і візова лібералізація та безвізовий режим перетину кордонів.

Українсько-польський транскордонний туризм функціонує у найрізноманітніших видах, формах та здійснюється за багатьма напрямками. Зокрема, наявність унікальних історичних, архітектурних та культурних пам'яток, спільність історичних подій та видатних постатей створюють умови для розвитку пізнавального, краєзнавчого туризму та екскурсійної діяльності. Потужна природно-ресурсна база, етнічна самобутність населення, мальовничі паркові ансамблі та природні ландшафти, пам'ятки історії, культури й архітектури є основою для розвитку культурно-історичного, краєзнавчого та етнічного напрямів транскордонного туризму. Пошук на початку XXI ст. оптимальних підходів до захисту навколишнього середовища сприяв появі на українсько-польському прикордонні таких видів туризму, як екологічний та сільський (або зелений). Найбільш поширеними формами екотуризму в межах прикордонних регіонів є пішохідний, агротуризм й етнографічний туризм. Ефективно реалізуються на польсько-українському прикордонні рекреаційний, рекреаційно-спортивний, спортивно-оздоровчий та молодіжний туризм.

У межах транскордонної українсько-польської співпраці в туристичній галузі є потенціал для розвитку різних видів активного туризму: пішохідного, велотуризму, гірськолижного туризму, рафтингу, спелеотуризму, альпінізму, дельтапланеризму, спортивного кваліфікаційний туризму; мото- та автотуризму.

Унікальні мінеральні ресурси лікувального призначення та потужна матеріально-технічна база рекреації (санаторно-курортні, оздоровчі заклади) в межах українсько-польського прикордоння сприяють розвитку медичного та санаторно-курортного туризму. Активно розвиваються такі види транскордонного туризму як бізнес-туризм, діловий, науковий, релігійний туризм, туризм вихідного дня, шоп-тури (закупівельний туризм).

У західних регіонах України збереглася багата духовна культура – етнічні звичаї, обряди, народні промисли (ліжникарство, лозоплетіння, різьба по дереву, ткацтво, плетіння з соломи, традиційне вівчарство, аутентична кухня тощо), які викликають значний інтерес у туристів. Тому співробітництво на українсько-польських прикордонних територіях здійснюється також шляхом науково-пізнавальних, культурних і етнокультурних турів та проведенням фестивалів, ярмарків, які є формою збереження та підтримки народних традицій та культурної самобутності.

Розділ 2. Економічні аспекти транскордонного співробітництва

Пріоритетною формою українсько-польської транскордонної співпраці у галузі туризму є розроблення та втілення спільних туристичних проектів. Значна частина українсько-польських проектів у туристичній сфері реалізується у межах Програми добросусідства Польща-Білорусь-Україна 2002-2006; 2007-2013; 2014-2017 рр. Причому частка проектів за напрямом «Туризм» у Програмах добросусідства постійно збільшується. Серед успішних спільних проектів варто відзначити: «Створення туристичної інформаційної інфраструктури у м.Львові» (2008-2010рр.); «Створення міжнародної українсько-польської Асоціації провідників по Карпатам» (2007-2009 рр.); «Нова якість добросусідських відносин: розробка польсько-української регіональної транскордонної стратегії» (2007-2008)⁵.

У межах Програми транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна 2007-2013рр. було успішно реалізовано такі проекти туристичного спрямування: «Любашів-Яворів: два потенціали, спільний шанс»; «Гео-Карпати – створення польсько-українського туристичного маршруту»; «Партнерська побудова спільного туристичного простору на основі нових центрів туризму та рекреації молоді»; «Підземне місто: розвиток та популяризація туризму шляхом створення транскордонного туристичного маршруту підземними шляхами Львова, Жешува та Любліна»; «Стимулювання розвитку туризму в Карпатському регіоні шляхом вдосконалення системи туристичних послуг та безпеки»; «Тут тільки один король! Маршрут Яна III Собеського як транснаціональний туристичний продукт»; «Полянчик і Східниця: використаємо разом наші туристичні та культурні потенціали для покращення конкурентоспроможності Карпатського краю»; «Розвиток міст-курортів Хоринець-Здруй та Моршин – шанс для активізації польсько-українського кордону»; «Модернізація зоологічних садів в Замостьє й Луцьку та розвиток концепції створення зони відпочинку в місті Жешув в цілях розвитку якісного природнього транскордонного туризму»; «Створення інформаційного комплексу у сфері транскордонного екологічного туризму в Єврореґіоні «Буг»»; «Скарби прикордоння: зберігаючи культурну спадщину»; «Трансґордонні центри діалогу культур в Лосице і Вороцевичах»⁶.

5. Мігущенко Ю. *Трансґордонний туризм між Україною та Польщею: стан, проблеми та перспективи* / Ю. Мігущенко // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. – 2016. – Вип. 38. – С. 283-293, с.290.

6. *Спільний технічний секретаріат Програми трансґордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна на 2007-2013 роки (офіц. веб-портал)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pl-by-ua.eu>

В 74 польсько-українських проектах головний партнер переважно представлений Люблінським воєводством (29 проектів), Підкарпатським воєводством (24 проекти), Мазовецьким (2 проекти) та Підляським (1 проект) воєводствами. За впровадження решти 18 польсько-українських проектів відповідає українська сторона⁷.

З середини 2002 р. на заході України реалізується спільний українсько-польський дослідницький проект «Туристичний потенціал Західної України (напрями і можливості інвестицій у туристичній індустрії з використанням польського досвіду)» за фінансової підтримки фундації Польсько-американсько-української ініціативи про співпрацю (ПАУСІ). У розробку цього проекту були залучені три дослідницькі установи (Варшавський інститут туризму, Львівський національний університет імені Івана Франка та Київський університет туризму, економіки і права). Завданнями проекту передбачено аналіз ресурсів і стану туристичних галузей досліджуваних областей для потреб розробки нових туристичних продуктів та розвитку туристичної інфраструктури через залучення вітчизняних та іноземних інвестицій⁸.

Проект «Туристичний потенціал Західної України (напрями і можливості інвестицій у туристичній індустрії з використанням польського досвіду)» охоплював п'ять завдань, мета яких – проведення аналізу можливостей подальшого розвитку туризму в прикордонних областях Західної України. Предметом аналізу стали туристичні об'єкти, інфраструктура послуг, а також окремі субрегіони й адміністративні одиниці. Для Львівської області визначено перспективні туристичні тури, форми туризму та привабливі об'єкти. Зокрема: тур замками Львівщини «Золота Підкова»; «сентиментальні тури» для польських туристів; транзитний туризм вздовж автотрас міжнародного і загальнодержавного значення; відпочинково-оздоровчий туризм курортних місцевостей; сільський туризм.

У перспективі в межах українсько-польського прикордонного регіону важливими об'єктами для інвестування стануть готелі й мотелі, бази відпочинку, рекреаційно-розважальні заклади; туристичні комплекси гірськолижної спеціалізації, історико-культурні споруди, які передбачається адаптувати для відпочинково-рекреаційних потреб.

7. Мігущенко Ю.В. *Механізми підвищення ефективності використання туристичного потенціалу прикордонних територій західних регіонів України* / Ю.В. Мігущенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1511/>

8. Коваль О. *Аналіз туристичного потенціалу туризму Карпатського регіону* / О.Коваль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tourinform.org.ua/analiz-turystychnoho-potentsialu-karpatskoho-rehionu-dlya-potreb-rozvytku-turytychnyh-produktiv-ta-infrastruktury-2/>

Розділ 2. Економічні аспекти транскордонного співробітництва

Незважаючи на активний розвиток транскордонного туризму між Україною та Республікою Польща, на ефективну та успішну реалізацію багатьох спільних проєктів, існують певні труднощі та проблеми у туристичній галузі українсько-польського прикордоння. Зокрема, варто відзначити: проблеми статистичного обліку транскордонних туристів, їх витрат, маршрутів руху, тривалості перебування; нерозвиненість мережі туристичних інформаційних центрів (в Україні), вказівників, інформаційного облаштування вздовж автомагістралей; відсутність туристичних представництв України у Польщі; занедбаний стан та недостатність фінансування для реставрації і відновлення історико-культурних, архітектурних пам'яток, раціонального використання та збереження туристично-рекреаційних і природних ресурсів в Україні; незадовільна якість комунальної, транспортної, фінансової, інформаційної інфраструктури та проблеми транспортної доступності; асиметричність візового режиму; недостатня кількість економічних (податкових та фінансово-кредитних) стимулів для розвитку туризму, туристично-рекреаційного бізнесу, залучення інвестицій у туристичну галузь; відсутність довготривалого комплексного, науково-обґрунтованого стратегічного планування та фінансування розвитку туристичної галузі, рекреаційної інфраструктури на державному рівні та на рівні прикордонних регіонів⁹.

Задля покращення ситуації та подолання проблем у галузі транскордонного туризму між Україною та Республікою Польща доцільно розробити ефективну спільну українсько-польську стратегію у сфері туризму та рекреації для Львівської, Закарпатської, Волинської областей та Підкарпатського, Люблінського воєводств, спрямовану на покращення туристичної інфраструктури, розробку спільних туристичних продуктів, а також ефективне використання туристичного потенціалу на внутрішньому та міжнародному рівнях. З метою покращення та інтенсифікації розвитку транскордонного туризму між Україною та Республікою Польща доцільно: забезпечити належне управління діяльністю у секторі туризму та рекреації; покращити планування та забезпечити більш ефективне використання туристично-рекреаційного та природно-ресурсного потенціалу прикордонних територій двох держав; забезпечити економічні вигоди від туризму серед місцевого населення; ініціювати регіональними та місцевими органами влади запровадження рекламних інформаційно-комунікативних заходів.

Для усунення перешкод та проблем неефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу прикордонних територій

9. Мігущенко Ю. *Транскордонний туризм між Україною та Польщею: стан, проблеми та перспективи* / Ю. Мігущенко // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. – 2016. – Вип. 38. – С. 283-293, с.291.

західних регіонів України органам державного управління та місцевого самоврядування необхідно: започаткувати процес довгострокового реформування та програмування розвитку туристично-рекреаційної сфери на цих територіях; активізувати діяльність щодо популяризації можливостей і потенціалу туристично-рекреаційного комплексу прикордонних районів західних регіонів України; активізувати роботу щодо розробки та реалізації регіональних і місцевих програм розвитку інвестиційної діяльності у туристично-рекреаційному комплексі; сприяти використанню коштів українських трудових мігрантів як джерела інвестиційних надходжень для розвитку туристично-рекреаційного потенціалу; впровадити механізми та засоби економічного стимулювання розвитку туризму та рекреації¹⁰.

Отже, розвиток транскордонного туризму між Україною та Республікою Польща є пріоритетним і надзвичайно ефективним напрямом активізації двосторонньої співпраці та співробітництва між країнами. Для координації реалізації заходів із розвитку транскордонного туризму та курортно-рекреаційного комплексу українсько-польського прикордонного регіону доцільно розробити ефективну спільну українсько-польську стратегію транскордонного розвитку у галузі туризму та забезпечити її втілення. Важливе співробітництво як на державному рівні, так і на рівні прикордонних регіонів, органів місцевого самоврядування та місцевих громад сусідніх держав, їх ініціативність, активне залучення до розвитку транскордонного туризму недержавних інституцій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Дубович І.А. *Особливості та перспективи розвитку українсько-польського транскордонного співробітництва у галузі туризму* / І.А. Дубович, Т.П. Василенко, О.В. Вичка // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України (НЛТУ). — 2005. — Вип. 15 (7). — С. 274-278.
- Гришко Р. О. *Роль транскордонного співробітництва у розвитку українсько-польських відносин у галузі туризму* / Р. О. Гришко // Науковий вісник Національного Авіаційного Університету (економіка, право, туризм, політологія). — 2011. — Вип. 2 (4). — С. 115-120.
- Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями*. Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 21.05.1980 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [офіц. веб-портал]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_106

10. Мігущенко Ю.В. *Механізми підвищення ефективності використання туристичного потенціалу прикордонних територій західних регіонів України* / Ю.В. Мігущенко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1511/>

Розділ 2. Економічні аспекти транскордонного співробітництва

- Ільницька У.В. *Транскордонний туризм як чинник активізації українсько-польського співробітництва* / У.В. Ільницька // Транскордонне співробітництво та спільний європейський простір: теорія, практика і нові можливості: Матеріали IV Українсько-польського наукового форуму (7-8 червня 2018, Львів). – Львів-Olsztyn: Національний університет «Львівська політехніка», 2018. – 300 с. – С. 215-223.
- Коваль О. *Аналіз туристичного потенціалу туризму Карпатського регіону* / О.Коваль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tourinform.org.ua/analiz-turystychnoho-potentsialu-karpatskoho-rehionu-dlya-potreb-rozvytku-turytychnyh-produktiv-ta-infrastruktury-2/>
- Коваль О. *Розвиток транскордонного туристичного співробітництва України та Польщі в умовах євроінтеграції* / О. Коваль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.oa.edu.ua/2356/1/Koval_NZ_stud_Vyp-3_turyzm.pdf
- Мігущенко Ю.В. *Механізми підвищення ефективності використання туристичного потенціалу прикордонних територій західних регіонів України* / Ю.В. Мігущенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1511/>
- Мігущенко Ю.В. *Обґрунтування пріоритетів спільної українсько-польської стратегії транскордонного розвитку в сфері туризму* [Текст] / Ю.В. Мігущенко // Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія». Збірник наукових праць. ЛНТУ. – Луцьк, 2009. – Вип 6 (23). – Ч.2. – С.1-10.
- Мігущенко Ю. *Транскордонний туризм між Україною та Польщею: стан, проблеми та перспективи* / Ю. Мігущенко // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. – 2016. – Вип. 38. – С. 283-293.
- Мікула Н. *Транскордонне співробітництво України в контексті євроінтеграції: монографія* / Н.Мікула, В.Засядько. – К. : НІСД, 2014. – 316 с.
- «Про транскордонне співробітництво» [Електронний ресурс]: Закон України №1861-IV від 24.06.2004 р. / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1861-15>
- Спільний технічний секретаріат Програми транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна на 2007-2013 роки* (офіц. веб-портал) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pl-by-ua.eu>
- Усі контракти у Програмі Транскордонного Співробітництва Польща-Білорусь-Україна підписані. 19.02.2014 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pl-by-ua.eu/ua,news,123>
- Żychoń K. *Kulturowe uwarunkowania i współpraca transgraniczna Polski z Ukrainą* / K.Żychoń // *Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: міжнародні відносини, економіка, політика, географія, історія, право* / за ред. В.Й. Лажніка, С.В. Федюнока. - Луцьк : РВВ «Вежа», 2004. - С.162-164.

ЗРІВНОВАЖЕНИЙ РОЗВИТОК ПРИКОРДОННИХ СІЛЬСЬКИХ РЕГІОНІВ В УМОВАХ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF BORDER RURAL REGIONS UNDER TRANSBORDER COOPERATION CONDITIONS

The main results of the study of the role of transborder cooperation in the implementation of the concept of sustainable development of rural border regions, of their specific features and of relevance of search of opportunities to solve the problem in them are presented. The essence of transborder cooperation in the border regions is generalized and its main institutional and other forms of implementation are presented, as well as its general assessment is carried out, which reduces to the fact that, despite the active participation of Ukraine in membership in various transborder and transnational groups, cross-border cooperation as both united and unified organizational and financial platform for implementation of the regional policy of transborder cooperation is virtually absent - the existing potential of cooperation between border areas and communities of Ukraine and similar foreign territories is not sufficiently used to solve tactical tasks and to meet the strategic needs of a policy of real European integration and, on this basis – of a sustainable development of rural regions in the border areas of the country.

Key words: transborder cooperation, border regions, sustainable development.

Розвиток прикордонних регіонів, в рамках якого формуються інтенсивні та багаторівневі взаємодії між усіма суб'єктами та учасниками транскордонного співробітництва, є важливим об'єктом вивчення та формування сучасної регіональної політики. Після розширення Європейського Союзу (ЄС) у 2004-2007 рр. Україна отримала спільний кордон з країнами-членами ЄС, а її прикордонні регіони (в першу чергу її шість областей – Волинська, Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька та Одеська області) стали об'єктами регіональної політики цього угруповання³. По-

1. Heorhiy CHEREVKO, Prof. zw. dr hab., Uniwersytet Rzeszowski, gcherevko@ukr.net.

2. Ірина ЧЕРЕВКО, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Львівського національного аграрного університету, gcherevko@ukr.net.

3. *Розвиток транскордонного співробітництва: науково-аналітична доповідь / НАН України.* 2016. Наук. редактор В.С. Кравців.. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», Львів,. 125 с.-с.4.

чаток військової агресії Росії значною мірою переорієнтував транскордонне співробітництво прикордонних з Росією регіонів з українсько-російського транскордонного регіону⁴ у напрямі поглиблення співпраці в рамках єврорегіональних структур за участі країн-членів ЄС та активізації міжрегіонального співробітництва на рівні європейських інституцій⁵. Проте увага до транскордонного співробітництва не знижується у зв'язку із потенційними вигодами та користями, що їх воно може принести, якщо грамотно підійти до його реалізації. Особливо актуальним є транскордонне співробітництво для регіонів, що їх можна назвати сільськими, а прикордонні регіони України переважно такими і є.

Транскордонне співробітництво – це, інакше кажучи, специфічна сфера зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, яка здійснюється на регіональному рівні, і яка, охоплюючи всі загальні їхні форми, відрізняється необхідністю та можливостями більш активного їх використання, а також низкою особливостей, а саме – наявністю кордону і необхідністю його облаштування, спільним використанням природних ресурсів і, відповідно, спільним вирішенням проблем екологічної безпеки, більш широким взаємним спілкуванням населення сусідніх держав та особистими зв'язками людей, значно вищим навантаженням на інфраструктуру (дороги, зв'язок, сферу обслуговування, придорожня інфраструктура)⁶.

Особлива актуальність розвитку транскордонного співробітництва для прикордонних регіонів обумовлюється тим, що, вони у кожній країні географічно є периферійними до своїх національних центрів і, відповідно, мають відносно нижчий рівень соціально-економічного розвитку у порівнянні з іншими регіонами. Тут особливо проявляється значення транскордонного співробітництва, в основі якого є транскордонні зв'язки у сфері економіки, політики, культури, освіти, екології, демографії, що виникають у межах визначених транскордонних просторів. В цій сукупності

4. Поняття прикордонного та транскордонного регіону є дещо відмінними. Якщо перший є територією, що географічно розташований біля кордону, то транскордонний регіон охоплює суміжні прикордонні території двох і більше держав на різних рівнях відповідних адміністративно-територіальних систем. І розвиток транскордонного співробітництва спрямований в першу чергу на забезпечення високої якості життя мешканців прикордонних територій, інфраструктурне забезпечення відповідних територій, вирішення спільних проблем суміжних територій (*Розвиток...с.5*).

5. *Розвиток транскордонного співробітництва: науково-аналітична доповідь...*, с.4.

6. Беленький П.Ю., Мікула Н.А. *Зовнішньоекономічна діяльність регіонів.. Регіональна політика: методологія, методи, практика.* Монографія. За ред. академіка НАНУ М.І.Долішного. ІРД НАН України, Львів, 2001. с. 654-697.,

Розділ 2. Економічні аспекти транскордонного співробітництва

транскордонних зв'язків найбільше значення мають саме економічні, які дають можливість одержати значні кошти для розвитку інших форм такого співробітництва.

Транскордонне співробітництво прикордонних територій, особливо – сільських, потенційно є потужним чинником їх зрівноваженого розвитку, що, відповідно, надає їй особливої ваги, оскільки вона дає можливість одержати додаткові кошти на його здійснення у потрібних масштабах. Тобто, на рівні регіонів, особливо прикордонних, які в Україні є переважно сільськими, є можливість тісної і продуктивної транскордонного співробітництва економічного характеру, яка дозволяє відповідно нагромаджувати кошти для того, щоб покращити рівень життя населення за рахунок створення додаткових робочих місць, розвитку місцевої виробничої та соціальної інфраструктури, ефективного використання місцевих традицій, культури та в цілому переваг сільського способу життя. Тому актуальність пошуку шляхів вирішення проблеми розвитку транскордонного співробітництва як чинника інтенсифікації зрівноваженого розвитку сільських регіонів є достатньо високою і зумовлює вже протягом досить тривалого часу значний науковий інтерес до неї.

Розвиток транскордонного співробітництва визначено одним із пріоритетних завдань реалізації державної регіональної політики України, про що йдеться у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 року № 385⁷. В контексті пошуку можливостей вирішення проблеми зрівноваженого розвитку сільських регіонів і транскордонного співробітництва цих регіонів у прикордонних зонах як його чинника не можна не оцінити важливості вагомого внеску у формування концептуальних засад та дослідження різних аспектів зазначеної проблеми таких вчених як А.Бальян, П.Беленький, М.Газуда, Л.Газуда, Р.Дацків, М.Долішній, М.Козоріз, В.Копитко, В.Кравців, В.Кравченко, М. Лендъєл, М.Мальський, В. Мікловда, Н.Мікула, Р.Михасюк, О.Осідач, З.Петренко, Х.Притула, І. Студенніков, Т.Терещенко та низка інших. Економічними аспектами зрівноваженого розвитку сільських регіонів в Україні займаються В.Амбросов, В.Горлачук, Б.Данилишин, В.Зіновчук, П.Макаренко, П.Саблук, М.Ступень, М.Хвесик, І.Червен, В.Шебанін, В.Юрчишин та низка інших вчених. Екологічні аспекти зрівноваженого розвитку сільських регіонів широко представлені у працях таких вчених як Д.Добряк, Н.Зіновчук, Л.Новаківський, П.Тархов, О.Царенко, В.Щербань. Не можна в цьому плані обійти увагою результати проведених досліджень польських вчених-аграрників М.Адамовича, Б.Добжанської, Г.Добжанського,

7. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016 - 2020 роки. 2016. <http://www.proximainform.net/content/news/174/50207/>.

Р.Доманського, Б.Клепацького, С.Козловського, Ф.Томчака, Є.Вількіна, В.Зентари. Р.Бялобжескої, Р.Кіселя, М.Клодзінського, А.Радецького, А.Садовського М.Славінської та інших зарубіжних вчених – Г.Веста, Б.Джиклінга, К.Реборатті, Дж. Робінсона, В.Руттана, Дж. Тайнтера, К.Тісделя, Р.Кайтеса, В.Люхта, які основну увагу у вирішенні проблеми зрівноваженого розвитку регіонів приділяють його теоретичному обґрунтуванню і багатофункційному розвитку галузей та використання капіталу⁸.

В Європі транскордонне співробітництво здійснюється на основі трьох важливих документів:

Мадридської Конвенції, схваленої Радою Європи 21 травня 1980 року в Мадриді, в якій під транскордонним співробітництвом розуміється кожна спільна активність з метою зміцнення та подальшого розвитку сусідських контактів між територіальними спільнотами та владами двох чи більшої кількості сторін, що домовляються, а також укладання порозумінь та прийняття угод, необхідних для реалізації таких намірів. Вираз «територіальні спільноти та влади» стосується відділень, адміністрацій та органів, що реалізують локальні та регіональні завдання а також інших, які вважаються такими згідно з внутрішнім правом кожної країни. Цей документ окреслює правові та структуральні зразки форм співробітництва;

Європейської Карти Прикордонних та Транскордонних Регіонів, схваленої Радою Європи 19 листопада 1981 року;

Європейської карти Територіального Самоврядування, схваленої Радою Європи 15 жовтня 1985 року в Страсбурзі⁹.

Правовою основою транскордонного співробітництва є прийнята Радою Європи у 1980 р. Європейська Рамкова Конвенція (ЄРК) загальних принципів транскордонного співробітництва між територіальними громадами або органами влади, яка створила правовий механізм підтримки і розвитку форм транскордонного співробітництва до якої Україна приєдналась у 1993 р.¹⁰

Основним нормативно-правовим документом, що регулює транскордонне співробітництво в Україні, є Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24 червня 2004 року. Цей Закон регулює правові, організаційні та економічні відносини у сфері транскордонного співробітництва та конкретизує джерела фінансування проектів (програм) в рамках такої співробітництву. Зазначимо, що впродовж 11 років не було

8 Черевко І. *Вступ до теорії зрівноваженого розвитку*. Аграрна економіка, Т.6, №1-2, 2013. с.10-17 –с.11.

9. *Współpraca transgraniczna*. 2015. https://pl.wikipedia.org/wiki/Współpraca_trans_graniczna.

10. *Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016 - 2020 роки*. 2016. <http://www.proximainform.net/content/news/174/50207/>.

Розділ 2. Економічні аспекти транскордонного співробітництва

внесено жодних суттєвих змін чи правок до цього документу. Лише у 2010 році в Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про транскордонне співробітництво» було зазначено, що «для спільного фінансування проектів (програм) транскордонного співробітництва може використовуватися міжнародна технічна допомога, кредитні ресурси міжнародних фінансових організацій згідно із законодавством України».

В Україні сьогодні транскордонне співробітництво розглядається у двох основних площинах – як інструмент розвитку прикордонних територій та як чинник реалізації її євроінтеграційних прагнень. Таким чином, вже за визначенням, транскордонне співробітництво містить додатковий ресурсний потенціал стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів, надання йому рис сталості та орієнтації на підвищення якості життя населення. Області, які здійснюють транскордонне співробітництво, як правило, розробляють регіональні програми розвитку транскордонного співробітництва та плани дій для їх реалізації. На відміну від державної програми, вони містять положення щодо розвитку конкретних об'єктів, дій і виконавців¹¹. Розвиток транскордонного співробітництва при збереженні специфіки, самобутності та індивідуальності кожної зі сторін, значною мірою, дозволяє успішно вирішувати локальні проблеми, максимально використовуючи національний потенціал і поступово згладжувати рецидиви периферійності у соціально-економічному розвитку окремих територіально-адміністративних одиниць на благо їх населення та держав у цілому¹².

Найбільш реальним і потенційно ефективним виразом транскордонного співробітництва є так звані Єврорегіони та Вільні (Спеціальні) Економічні Зони.

Єврорегіони є найбільш дієвою інституціоналізованою формою транскордонного співробітництва, проте, через відсутність чіткого розуміння ролі і відповідно забезпечення умов їх функціонування, у практиці функціонування єврорегіонів все ще залишається багато невирішених проблем та питань, що змушує вишукувати нові форми транскордонного співробітництва - транскордонні кластери, ЄУТС, ОЕС, транскордонні інноваційні проекти, транскордонні промислові парки і зони, транскордонні партнерства, клондайкінг, прикордонна торгівля та інші), із впровадженням яких не тільки удосконалюється механізм забезпечення конкурентоспроможності прикордонних територій, усуваються наявні про-

11. Приходько В.П. 2014. *Міжнародне співробітництво регіонів в контексті зближення України та ЄС: зовнішньоекономічні, інвестиційні та управлінські аспекти*. Аналітична записка. <http://www.niss.gov.ua/articles/1554/>, с.

12. Мікула Н. *Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія*. 2004. Львів, ІРД НАН України, 395 с. – с.8.

блеми транскордонної співробітництва, але й розширюються можливості (за умови створення належного правового поля) та змінюється бачення сутності єврорегіонального співробітництва¹³. Створення Європейським Союзом єврорегіонів – це не лише форма мобілізації територій на рішення загальних проблем, а й своєрідна школа спільного проживання в межах ЄС. До того ж ці регіони переважно невеликі, а тому мобільні у виборі форм співробітництва. Чого не можна сказати, наприклад, про єврорегіони «Буг» та «Карпатський», розміри яких фактично дорівнюють територіям цілих держав (скажімо – Нідерландів). Складно фінансувати такі величезні об'єднання, і ті суми, які вони одержують, ідуть в основному на підтримку загальної ідеї¹⁴.

Недостатня дієвість транскордонних утворень обумовлена відсутністю реального фінансування, невизначеністю джерел фінансових ресурсів, форм і пріоритетів їхнього формування. Зв'язано це багато в чому з тим, що розвиток економіки країн СНД у цілому й України зокрема в даний момент іде по шляху концентрації фінансових ресурсів у великих містах, а віддалені регіони страждають гострим дефіцитом коштів. Бюджети місцевого самоврядування хронічно дефіцитні. Податкових і інших надходжень ледь вистачає на поточне споживання. Створення й розвиток інституціональних і інфраструктурних проектів на муніципальному рівні припиняється вже на стадії бюджетного планування. У результаті регіональні бюджети як ресурс діяльності єврорегіону практично не сприймається, хоча й заявляється номінально в програмних документах. Тому в багатьох випадках єврорегіон утворюються саме як засіб створення нового механізму фінансування свого ж розвитку (залучення коштів Євросоюзу). Інше потенційне джерело фінансування єврорегіонального будівництва, приватні кошти, і, насамперед, кошти бізнесу також практично не беруть участь у процесі ... - бізнес не сприймає органи управління єврорегіону як союзника в вирішенні економічних проблем¹⁵.

Україна має кордон із сімома державами, 19 із 27 адміністративно-територіальних одиниць є прикордонними. На території таких прикордон-

13. *Розвиток транскордонного співробітництва: науково-аналітична доповідь* / НАН України. 2016. Наук. редактор В.С. Кравців. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», Львів, 125 с.- с.9.

14. Поліщук Л. *Основні пріоритети співробітництва українських і польських регіонів: реалії та перспективи*. 2008. Економічний часопис – XXI, 3-4, <http://soskin.info/ea/2008/3-4/200811.html>.

15. Реутов В.С. *Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку*. 2011. Ефективна економіка, ЕНФВ, №12. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912..>

Розділ 2. Економічні аспекти транскордонного співробітництва

них областей, як Вінницька, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Луганська, Одеська, Сумська, Харківська, Чернівецька, Чернігівська, Донецька, створено дев'ять єврорегіонів - Буг, Верхній Прут, Дністер, Дніпро, Карпатський, Нижній Дунай, Слобожанщина, Донбас та Ярославна, п'ять єврорегіонів створено з державами - членами ЄС (Польща, Словаччина, Румунія, Угорщина). У рамках єврорегіонів транскордонне співробітництво здійснюється з 1993 року¹⁶. Важливими осередками інтенсифікації та розвитку українсько-польського міжрегіонального та транскордонного співробітництва виступають єврорегіони «Карпатський» та «Буг», які діють в українсько-польському прикордонні. Єврорегіон «Карпатський» функціонує на основі Декларації про співпрацю спільнот, які мешкають на території Карпатського регіону, а також на основі статуту Міжрегіональної Асоціації «Карпатський єврорегіон», що були підписані 14 лютого 1993 р. в м.Дебрецені (Угорщина) міністрами закордонних справ України, Польщі та Угорщини. Діяльність єврорегіону «Буг» регулюється Угодою про створення Транскордонного Об'єднання «Єврорегіон Буг», підписаною 29 вересня 1995 р. в м.Луцьк між Волинською областю та колишніми Холмським, Люблінським, Тарнобжезьким і Замостським воєводствами Республіки Польща (до зміни адміністративного поділу цієї країни в 1999 році)¹⁷.

Україна є також членом єврорегіонів «Верхній Прут» та «Нижній Дунай» (українсько-молдавсько-румунського) а також «Дніпро» (українсько-російсько-білоруського), «Донбас», «Слобожанщина» і «Ярославна» (українсько-російських), «Дністер» (українсько-молдавського), Асоціації «Чорноморський єврорегіон» (члени – Україна, Азербайджан, Албанія, Болгарія, Греція, Грузія, Молдова, Російська Федерація, Румунія, Сербія, Туреччина) і низки Вільних (Спеціальних) Економічних Зон. Не дивлячись на таке активне членство у транснаціональних угрупованнях, Україна не відзначається високим рівнем активності у сфері транскордонного співробітництва¹⁸. Така ситуація має тим несприятливіший характер, чим у більшій мірі проявляються характерні риси об'єктивного процесу глобалізації усього суспільного життя на Землі, в першу чергу – економічної його сфери. Адже глобалізація об'єктивно створює умови для розвитку всіх видів міжнародного співробітництва, в першу чергу – для транскор-

16. *Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016 - 2020 роки.* 2016. <http://www.proximainform.net/content/news/174/50207/>.

17. *Міжрегіональне співробітництво між Україною та Польщею.* 2018. <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/regions>.

18. *Транскордонне співробітництво.* 2015. <http://association.kharkov.ua/index.php?option=com.content&view=article&id=398:2012-04-05-07-43-53&catid=154:2012-07-03-15-21-21&Itemid=27>.

донного, оскільки чисто географічно саме прикордонні регіони знаходяться у найбільш сприятливих умовах для такої співробітництва. Тому проблема полягає у ідентифікації чинників, що формують надто низький рівень ефективності транскордонного співробітництва як наслідок стримування його розвитку та у обґрунтуванні заходів щодо інтенсифікації використання процесу глобалізації для підвищення рівня ефективності процесу транскордонного співробітництва.

Новим формам транскордонного співробітництва, як і єврорегіонам, притаманні основні характерні ознаки єврорегіонального співробітництва, такі як вищий ступінь інституціалізації структур співробітництва, або відповідної координуючої структури, а також євроінтеграційний напрям. Тому можна відзначити, що на сьогодні єврорегіональне співробітництво функціонує не тільки у рамках єврорегіонів. Ці функції можуть виконувати ЄУТС, ОЕС та інші форми транскордонного співробітництва, що є новими структурами інституційного забезпечення, та які наділені характерними властивостями єврорегіонального співробітництва. Співробітництво ж, наприклад, у рамках прикордонної торгівлі чи реалізації транскордонних проектів, відбувається без створення власної системи органів, тому такі організаційні форми транскордонного співробітництва виконувати функції єврорегіонального співробітництва не можуть.

Вільна економічна зона (ВЕЗ) – це обмежена територія держави, на якій встановлюються митний, податковий, фінансовий і організаційно-правовий режими діяльності суб'єктів підприємництва для активізації економіки та інтеграції у світове господарство¹⁹. Їх ідея є в цілому досить позитивною. Вільна економічна зона – це обмежена територія держави, на якій встановлюються митний, податковий, фінансовий і організаційно-правовий режими діяльності суб'єктів підприємництва для активізації економіки та інтеграції у світове господарство. Як правило, ВЕЗ потенційно передбачає наявність цілого набору пільг, що дозволяє швидко відкривати виробництва і вести господарську діяльність²⁰ (*В Україні...2014*). На початку 2000-х років в Україні було сформовано 11 спеціальних економічних зон (СЕЗ) і територій пріоритетного розвитку (ТПР). Їх основною метою був розвиток виробничих і депресивних регіонів України. Проте своєї мети СЕЗ і ТПР не досягли: вони були переважно так званими «податковими гаванями» всередині країни. Формально ці зони в Україні ніби існують, але з набранням чинності Закону України від 25 березня 2005 р. „Про внесення змін до Закону України „Про державний бюджет України на 2005 рік” та деяких

19. *В Україні можуть відносити роботу вільних економічних зон.* 2014. <http://economics.unian.ua/industry/884060-v-ukrajini-mojut-vidnoviti-robotu-vilnih-ekonomichnih-zon.html>.

20. Там само.

Розділ 2. Економічні аспекти трансграничного співробітництва

інших законодавчих актів України” на цих територіях скасовано пільговий режим оподаткування, а це й було основною їх «фішкою», що створювало підвищену інвестиційну атракційність саме цих територій²¹.

Таке рішення відповідно негативно відобразилось на рівні іноземного інвестування в економіку України. Тобто, фактичне скасування спеціального режиму функціонування ВЕЗ позбавило регіони України досить вагомим інструменту розвитку окремих територій у розрізі залучення інвестицій, створення нових виробництв і підвищення зайнятості населення. Тим самим ефективність функціонування ВЕЗ в Україні рішенням Уряду зведена до нуля²².

Крім названих, в якості форм трансграничного співробітництва можна навести також менш поширені, так звані “Робочі спільноти», які базуються на певних угодах, мають обмежені можливості і рідко включаються в європейські програми розвитку прикордонних територій; «Установчі договори», що слугують для виконання певних конкретних програм трансграничного співробітництва відповідного характеру²³.

Слід безумовно звернути увагу на те, що активний вступ найближчих сусідів України – Польщі, Румунії, Угорщини, Словаччини – до складу ЄС автоматично зовсім не покращив становища України, бо всі основні проблеми трансграничного співробітництва залишилися практично ті самі.

Прикладом успішної реалізації трансграничного співробітництва є Програма трансграничного співробітництва (ТКС) Польща-Білорусь-Україна (PL-BY-UA 2014-2020), яка підтримує процеси розвитку на прикордонній території Польщі, Білорусі та України шляхом фінансування різноманітних проектів. Усі проекти, що фінансуються у рамках Програми Польща-Білорусь-Україна, є некомерційними та сприяють поліпшенню якості життя мешканців східної Польщі та Західної України і Білорусі. Всі проекти, що фінансуються у рамках Програми, демонструють сильний трансграничний ефект не лише завдяки партнерству між інституціями цих трьох країн, але насамперед завдяки результатам діяльності та позитивному впливу цих проектів на прикордонні території. Ці проекти принесли позитивні зміни у таких сферах, як соціальна інфраструктура, охорона здоров'я, освіта, туризм, охорона культурної спадщини, безпека та інфраструктура

21. Черевко Г. 2016. *Трансграничне співробітництво України в умовах глобалізації. Регіональні проблеми розвитку територіальних систем: теорія, практика, перспективи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Частина 3. Вид-во «ФОРМ Сабова А.М.», 204 с. С.35-39 –с.37.

22. Черевко Г., Бенцак О., Іванов А. 2016. *Теоретико-методологічні засади дослідження трансграничного співробітництва*. Аграрна економіка, Т.9, №3-4, с.3-8-с.7.

23. *Посібник з трансграничного співробітництва*. 2012. Проект ТАСІС «Карпати 2003-2011, Ужгород, 69 с.-с.5-6.

та діяльність пунктів перетину кордону. У програмному періоді 2014-2020 Програма діє у рамках Європейського інструменту сусідства (ЄІС). ЄІС підтримує зрівноважений розвиток на території зовнішніх кордонів ЄС, допомагає вирівнювати рівень життя мешканців та вирішувати спільні проблеми через кордони²⁴. Цей програмний період передбачає фінансування у розмірі 165 мільйонів євро на проекти, спрямовані на захист та промоцію культурної та природної спадщини прикордонних територій, транспортну інфраструктуру регіонів, вдосконалення інфраструктури та роботи пунктів перетину кордону, а також розвиток служб охорони здоров'я та громадської безпеки²⁵.

Прикладів відносно успішного співробітництва регіонів Польщі та України є досить багато. На регіональному та місцевому рівнях між Україною та Польщею на сьогодні підписано близько 450 угод про міжрегіональне співробітництво. Практично всі області України та воєводства Польщі уклали угоди про міжрегіональне співробітництво. Усі 16 воєводств Польщі мають партнера в Україні на рівні області. Найбільше українських партнерів мають Підкарпатське, Люблінське, Лодзьке, Сілезьке та Мазовецьке воєводства. З українського боку найбільше польських партнерів мають Львівська, Одеська, Івано-Франківська, Вінницька та Волинська області. Перспективними напрямками співробітництва регіонів України та Польщі є взаємодія в рамках міжнародних організацій та інституцій, зокрема, Конгресі місцевих та регіональних влад Європи, Вишеградської групи, Веймарського трикутника, ЦЕІ, а також ОЧЕС і ГУАМ. Міжрегіональне співробітництво між Україною та Польщею²⁶.

Таким чином, в цілому наразі можна констатувати, що існуючі потенційні можливості співробітництва прикордонних територій та громад України з аналогічними закордонними територіями недостатньо використовуються для розв'язання тактичних завдань та стратегічних потреб політики реальної євроінтеграції. Тобто, транскордонне співробітництво як єдина, уніфікована організаційно-фінансова платформа реалізації регіональної політики транскордонного співробітництва в Україні фактично відсутнє. Невдале регулювання практики функціонування єврорегіонів, ліквідація спеціального режиму функціонування Вільних Економічних Зон, недооцінка можливостей одних і других та відсутність окремих правових механізмів їх функціонування не дозволяють адаптувати належним чином міжнародний досвід у цій сфері, і навіть об'єктивне сприяння процесів

24. Програма. 2016. <https://www.pbu2020.eu/ua/pages/251>.

25. Skorupska A.. *Współpraca transgraniczna – szansa wzmocnienia Partnerstwa Wschodniego*. 2018. *Biuletyn. nr 4 (1577)*, https://www.pism.pl/files/?id_plik=23913.

26. *Міжрегіональне співробітництво між Україною та Польщею*. 2018. <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/regions>.

Розділ 2. Економічні аспекти транскордонного співробітництва

глобалізації не стимулює розвитку транскордонного співробітництва прикордонних регіонів України із найближчими прикордонними регіонами сусідніх держав, а наявне прикордонне співробітництво України з країнами ЄС на поточному етапі має характер швидше декларативного феномену, ніж реального явища практичної регіональної політики. Тому цей напрямок економічної активності у країні слід виділити у окремий напрямок економічної політики, метою якої була б розробка заходів щодо створення умов для реалізації потенційних можливостей транскордонного співробітництва регіонів України у формі єврорегіонів і відродження спеціального режиму функціонування ВЕЗ, особливо – у прикордонних регіонах країни²⁷.

Основою формування перспективи села України повинна бути оптимізація пріоритетних напрямів зрівноваженого розвитку сільських регіонів в умовах дальшого реформування аграрної економіки на базі трансформування організаційно-правових форм господарювання та системи економічних взаємовідносин в цій сфері, усестороннього врахування різнобічних інтересів селянства, диверсифікації підприємницької діяльності на селі та надання сільськогосподарському виробництву багатофункціонального характеру при збереженні екологічно чистого сільського довкілля і розвитку соціальної інфраструктури. Потужним сприятливим чинником зрівноваженого розвитку прикордонних сільських регіонів може стати їх транскордонне співробітництво як особлива форма міжнародної економічної інтеграції та локальний прояв процесів глобалізації. При цьому ефективність транскордонного співробітництва може стосуватись як безпосередньо населення цих регіонів, так і аграрних підприємств, що функціонують у цих регіонах, а також і країни в цілому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- В Україні можуть відносити роботу вільних економічних зон.* 2014. <http://economics.unian.ua/industry/884060-v-ukrajini-mojut-vidnoviti-robotu-vilnih-ekonomichnih-zon.html>.
- Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016 - 2020 роки.* 2016. <http://www.proximainform.net/content/news/174/50207/>.
- Міжрегіональне співробітництво між Україною та Польщею.* 2018. <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/regions>.
- Мікула Н. *Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво*: Монографія. 2004. Львів, ІРД НАН України, 395 с.

27. Черевко Г. 2016. *Транскордонне співробітництво України в умовах глобалізації. Регіональні проблеми розвитку територіальних систем: теорія, практика, перспективи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Частина 3.* Вид-во «ФОП Сабов А.М.», 204 с. С.35-39 –с.38-39.

- Беленький П.Ю, Мікула Н.А. 2001. *Зовнішньоекономічна діяльність регіонів. Регіональна політика: методологія, методи, практика*. Монографія. За ред. академіка НАНУ М.І.Долішнього. ІРД НАН України, Львів, с. 654-697.
- Поліщук Л. *Основні пріоритети співробітництва українських і польських регіонів: реалії та перспективи*. 2008. Економічний часопис – XXI, 3-4, <http://soskin.info/ea/2008/3-4/200811.html>.
- Посібник з транскордонного співробітництва*. 2012. Проект ТАСІС «Карпати 2003-2011», Ужгород, 69 с.
- Приходько В.П. 2014. *Міжнародна співробітництво регіонів в контексті зближення України та ЄС: зовнішньоекономічні, інвестиційні та управлінські аспекти*. Аналітична записка. <http://www.niss.gov.ua/articles/1554/>.
- Програма*. 2016. <https://www.pbu2020.eu/ua/pages/251>.
- Реутов В.Є. *Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку*. 2011. Ефективна економіка, ЕНФВ, №12. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
- Розвиток транскордонного співробітництва: науково-аналітична доповідь / НАН України*. 2016. Наук. редактор В.С. Кравців. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», Львів, – 125 с.
- Транскордонне співробітництво*. 2015. <http://association.kharkov.ua/index.php?option=com.content&view=article&id=398:2012-04-05-07-43-53&catid=154:2012-07-03-15-21-21&Itemid=27>.
- Черевко Г., Бенцак О., Іванов А. 2016. *Теоретико-методологічні засади дослідження транскордонного співробітництва*. Аграрна економіка, Т.9, №3-4, с.3-8.
- Черевко Г. 2016. *Транскордонна співробітництво України в умовах глобалізації. Регіональні проблеми розвитку територіальних систем: теорія, практика, перспективи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Частина 3. Вид-во «ФОП Сабов А.М.», 204 с. – с.35-39.
- Черевко І. 2013. *Вступ до теорії зрівноваженого розвитку*. Аграрна економіка, Т.6, №1-2, с.10-17.
- Skorupska A.. *Współpraca transgraniczna – szansa wzmocnienia Partnerstwa Wschodniego*. 2018. Biuletyn. nr 4 (1577), https://www.pism.pl/files/?id_plik=23913.
- Współpraca transgraniczna*. 2015. https://pl.wikipedia.org/wiki/Współpraca_transgraniczna.

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ЕЛЕМЕНТ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

CROSS-BORDER COOPERATION AS AN ELEMENT OF INVESTMENT ACTIVITY OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES

The article considers the necessity of creating conditions for cross-border cooperation between the territorial community and foreign countries, since cooperation within Euroregions promote attraction of foreign investments, give impetus to the development of production. We investigate project cooperation as an activation of investment activity. Trans-border projects can be concluded between two or more parties. Financing of cross-border projects is planned by local and state budgets in accordance with the cooperation programs, as well as the budgets of the initiative parties of Europe. International relations are characterized by investment activity of cross-border cooperation. The main aspects of cross-border cooperation are analyzed, since co-operation helps to effectively identify the national and regional advantages of the state's economy. The article highlights the main projects that are currently operating in Ukraine. The author analyzes the participation of local authorities of territorial communities and the regulatory framework in cross-border cooperation and makes recommendations for the improvement of the above-mentioned cooperation.

Key words: territorial community, investment resources, local budget, public administration, cross-border project, financing, local self-government.

Постановка проблеми. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» дав поштовх для розвитку децентралізації владних повноважень, що посилює необхідність фінансування місцевих бюджетів, тому 2015 рік вважаємо роком створення об'єднаних територіальних громад.

Реформа адміністративно-територіального устрою вбачається у значних змінах територіальної організації, системи і механізмів функціонування публічної влади (державної влади та місцевого самоврядування) в країні,

1. Зеновій СІРИК, доцент, кандидат технічних наук, кафедра АФМ Національного університету «Львівська політехніка», e-mail: zsiryk62@gmail.com

спрямованих на створення сприятливіших умов для суспільного розвитку, гармонійного поєднання при цьому індивідуальних, колективних (громадських) та загальнодержавних інтересів². Однак, рівень місцевого бюджету потребує значного залучення інвестицій задля стабільного розвитку та ефективного функціонування об'єднаних територіальних громад (ОТГ), адже рівень видатків громад перевищує сучасний рівень надходжень, що є негативним явищем. Тому вважаємо, що транскордонне співробітництво є необхідним елементом розвитку інвестиційної активності міжнародних відносин ОТГ з іншими країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання транскордонного співробітництва в Україні досліджено у багатьох наукових періодичних виданнях. Серед науковців, що розглядали проблеми транскордонного співробітництва України та країн Європейського Союзу варто виділити наступних: В. Алмашій³, В. Куранін⁴, Т. Паутова⁵, О. Тищенко⁶, В. Гарагонич⁷,

2. Паутова Т. О. *Удосконалення механізму фінансування проектів транскордонного співробітництва в Україні* / Т. О. Паутова // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. - 2013. - Вип. 2. - С. 21. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdytrp_2013_2_23.

3. Алмашій В. В. *Роль органів місцевої влади у налагодженні транскордонного співробітництва України* / В. В. Алмашій // *Ефективність державного управління*. - 2012. - Вип. 30. - С. 97-103. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2012_30_13

4. Куранін В. О. *Правові засади транскордонного співробітництва органів місцевого самоврядування України: сфера захисту національних меншин* / В. О. Куранін // Актуальні проблеми держави і права. - 2005. - Вип. 25. - С. 200-201. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdrp_2005_25_48.

5. Паутова Т. О. *Удосконалення механізму фінансування проектів транскордонного співробітництва в Україні* / Т. О. Паутова // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. - 2013. - Вип. 2. - С. 113-118. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdytrp_2013_2_23.

6. Тищенко О. П. *Розвиток транскордонного співробітництва: досвід Європи та нові можливості для України* / О. П. Тищенко // Економічний часопис-XXI. - 2013. - № 1-2(1). - С. 8-11. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_1-2\(1\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_1-2(1)_5).

7. Гарагонич В. В. *Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України 1991–2011 рр.: висновки та пропозиції* / В. В. Гарагонич // Гілея: науковий вісник. - 2013. - № 72. - С. 166-171. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_72_31

Розділ 2. Економічні аспекти трансграничного співробітництва

А. Кулай⁸, І. Тимечко⁹, О. Замора¹⁰, Р. Федан, Ю. Олійник¹¹, А. Стасяк, Є. Кіш та інші. Проблемні питання адміністративно-територіального устрою та фінансово-економічного і просторового розвитку ОТГ досліджувалися науковцями Інституту регіональних досліджень НАН України: Жуком П. В.^{12,13}, Кравцівим В. С.¹⁴, Сторонянською І. З.¹⁵ та іншими. Проте, з розвитком ОТГ питання важливості трансграничного співробітництва посилюються, адже досліджень із поєднанням міжнародного співробітництва та ОТГ є недостатньо, тому тема дослідження є актуальною.

Мета статті полягає у висвітленні проблем трансграничного співробітництва як елементу інвестиційної активності об'єднаних територіальних громад та обґрунтуванні напрямів удосконалення подальшого розвитку трансграничного співробітництва.

Виклад основного матеріалу. Формування ефективних територіальних громад потребує урахування найрізноманітніших чинників різних груп – економічних, соціальних, демографічних, природних, історичних, національних, ментальних, інфраструктурних тощо. Обов'язково

8. Кулай А. В. *Трансграничне співробітництво регіону та його вплив на регіональний фінансовий ресурс територіальних громад Волині* / А. В. Кулай // Регіональна економіка. - 2012. - № 2. - С. 139-146. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2012_2_17.

9. Тимечко І. Р. *Організаційно-правове забезпечення співробітництва територіальних громад України в трансграничному просторі* / І. Р. Тимечко // Регіональна економіка. - 2016. - № 4. - С. 125-129. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2016_4_17

10. Замора О. М. *Проблеми державної регіональної політики в сфері активізації трансграничного співробітництва* / О. М. Замора // Теорія та практика державного управління. - 2013. - Вип. 1. - С. 494-500. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2013_1_67

11. Олійник Ю. *Трансграничне співробітництво як чинник відносин асоціації України та ЄС* / Ю. Олійник // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. - 2013. - Вип. 25. - С. 135-140. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unir_2013_25_25

12. Жук П.В. *Актуальні завдання та шляхи реформування адміністративно-територіального устрою в Україні* // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: [зб. наук. пр.] / ДУ «Ін-т регіональних досліджень ім. М.І.Долішнього НАН України» – Львів, 2015. – Вип. 1 (111). – С. 20 – 25.

13. Жук П.В. *Методичні підходи до моделювання територіальних громад базового рівня у процесі адміністративно-територіальної реформи в Україні* / П.В. Жук// Регіональна економіка. – 2015. - № 2. – С. 5-13.

14. *Адміністративно-територіальний устрій: методологічні основи та практика реформування: монографія* / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України» [В.С.Кравців, П.В.Жук, І.З. Сторонянська та ін.]; наук. ред.. В. С.Кравців. - Львів, 2016. – 264 с.

15. Кравців В.С., Сторонянська І.З., Жук П.В. *Реформування територіальної основи місцевого самоврядування в контексті його фінансової спроможності* // Економіка України. – 2017. - №1. – С. 41-51

необхідно врахувати економічні чинники. Економічне середовище зумовлює фінансову самодостатність територіальних громад і, відповідно, можливості забезпечення мешканцям необхідних їм послуг. Тому при моделюванні ОТГ важливо виявити ареали та центри наявної чи потенційної економічної активності¹⁶.

Транскордонне співробітництво є важливим засобом для стимулювання партнерських відносин між державами, або окремих регіонів (в тому числі ОТГ). Воно направлене на зміцнення співпраці між сусідніми державами, в тому числі і Євросоюзу та України. Співробітництво допомагає у ефективному виявленні національних та регіональних переваг економіки держави. ОТГ обирає конкретні пріоритетні напрями, спрямовані на вирішення спільних проблем транскордону, з якими вона стикається в своїх регіонах.

Важливо звернути увагу, що процес децентралізації та формування ОТГ має свої переваги серед яких поліпшення процесу управління, який щороку поглиблюється та охоплює все нові територіальні громади, які впливають на процес транскордонного співробітництва. Його варто представити наступним чином (рис.1):

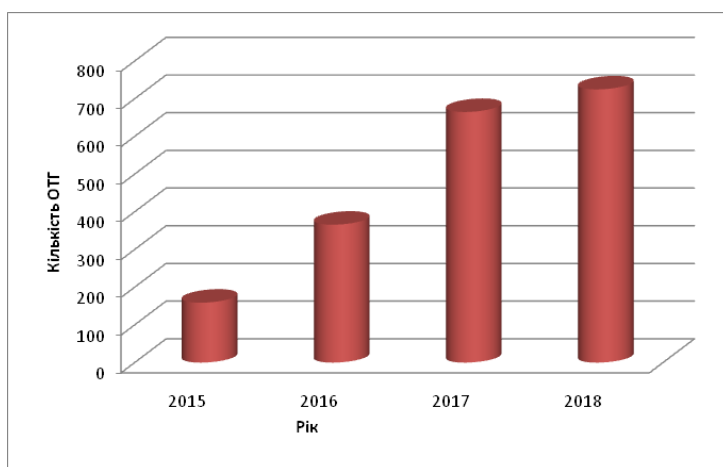

Рис. 1. Кількість об'єднаних територіальних громад станом на березень 2018 р.¹⁷

За даними офіційного сайту Децентралізації спостерігається зростаюча тенденція об'єднаних територіальних громад. На початок березня 2018 року їх кількість досягає 725 одиниць. Порівняно з попереднім періодом

16. Жук П.В. *Методичні підходи до моделювання територіальних громад базового рівня у процесі адміністративно-територіальної реформи в Україні* / П.В. Жук// Регіональна економіка. – 2015. - № 2. – С. 5-13.

17. *Офіційний сайт Децентралізації влади* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/>

Розділ 2. Економічні аспекти транскордонного співробітництва

їх кількість зросла на 9%, що свідчить про укрупнення площі об'єднаних територіальних громад, а також про поліпшення співробітництва та важливість розвитку транскордонного співробітництва. Така ситуація спостерігається в усіх регіонах України. Співробітництво громад є основою сталого, стратегічного розвитку їх територій. Це інструмент, який дає можливість громадам економити ресурси, підвищувати ефективність їх використання. Кінцева мета такого співробітництва – підвищення якості послуг для населення громад. А ще така згуртованість довкола розвитку своїх громад, як свідчить про досвід та приваблює інвестиції в економіку¹⁸.

Розвиток транскордонного співробітництва у Європі датовано 1958 р., коли було утворено єврорегіон між Німеччиною та Нідерландами. Для України розвиток транскордонних відносин ратифікувався у 1997 р. підписанням Європейської хартії місцевого самоврядування.

Трансдордонне співробітництво в Україні явище відносно нове і основною його формою є співпраця в рамках єврорегіонів¹⁹. Загалом, назва «Єврорегіон» одночасно означає європейський регіон, розташований на межі двох або декількох держав і організацію, яка створена для координації співробітництва сторін єврорегіональної угоди на цій території і затверджена Європейським Союзом²⁰.

За таких обставин, єврорегіон є необхідним засобом активізації трансдордонного діалогу між державами сусідніх регіонів, що формують пошук ефективних шляхів співпраці самоврядних ОТГ по різні боки кордонів.

Забезпечення дієвої інтеграції норм Ради Європи в українське законодавство було основною метою прийняття Закону України «Про трансдордонне співробітництво» від 24 червня 2004 р., який фактично виконує функції «трансляції» змісту цих норм до правового простору України²¹. Створення ОТГ у поєднанні із трансдордонним співробітництвом є дієвим чинником для проектів окремих регіональних територій найнижчого рівня в ієрархії, адже буде створена якісно нова багаторівнева система управління, яка є прозорою, підзвітною та реагує на потреби громадян.

18. Там само.

19. Гарагонич В. В. *Трансдордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України 1991–2011 рр.: висновки та пропозиції* / В. В. Гарагонич // Гілея: науковий вісник. - 2013. - № 72. - С. 166-171. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_72_31.

20. Алмашій В. В. *Роль органів місцевої влади у налагодженні трансдордонного співробітництва України* / В. В. Алмашій // Ефективність державного управління. - 2012. - Вип. 30. - С. 97-103. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2012_30_13.

21. Куранін В. О. *Правові засади трансдордонного співробітництва органів місцевого самоврядування України: сфера захисту національних меншин* / В. О. Куранін // Актуальні проблеми держави і права. - 2005. - Вип. 25. - С. 200-201. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2005_25_48.

Відповідно до Закону, «транскордонне співробітництво» - це спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством²².

Транскордонне співробітництво має на меті:

- сприяти економічному і стабільному розвитку у сусідніх регіонах по обидва боки спільного кордону;

- вирішувати спільні проблеми у таких сферах, як навколишнє середовище, охорона здоров'я, боротьба з організованою злочинністю та запобігання їй;

- підвищувати безпеку кордонів та ефективність їх охорони;

- сприяти транскордонній «міжлюдській» співпраці на місцевому рівні²³.

Для досягнення вищевказаних цілей створюються локальні транскордонні проекти в зоні сусідніх держав з'єднаних кордоном, спрямовані на міжособистісну співпрацю між ОТГ та партнерами.

На сьогодні співробітництво влад здійснюється не лише на основі Закону України, але й за Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки. Програма визначає пріоритетні напрями та основні завдання розвитку транскордонного співробітництва у зазначені роки, механізм реалізації програми, а також обсяги та джерела фінансування. Реалізація Програми здійснюватиметься шляхом виконання визначених заходів та проектів транскордонного співробітництва, яким може надаватися державна фінансова підтримка. Основними джерелами фінансування проектів транскордонного співробітництва є Програма прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства на 2014-2020 роки, а також державний та місцеві бюджети. З поглибленням ОТГ місцевий бюджет відіграє значну роль у виконанні Програми.

У Державній програмі розвитку транскордонного співробітництва зазначено про сприяння поглибленню різних відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади, територіальними громадами і відповідними органами інших держав, забезпечення розвитку міжмуніципального співробітництва

22. *Офіційний сайт Децентралізації влади* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/>

23. Олійник Ю. *Транскордонне співробітництво як чинник відносин асоціації України та ЄС* / Ю. Олійник // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. - 2013. - Вип. 25. - С. 135-140. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unir_2013_25_25

Розділ 2. Економічні аспекти транскордонного співробітництва

та зв'язків малих і середніх міст прикордонних регіонів України з іншими суб'єктами транскордонного співробітництва²⁴.

Транскордонне співробітництво є інструментом прискорення темпів економічного розвитку периферійних районів з метою поступового подолання їх відставання від більш розвинутих територій, а також отримання додаткових переваг від міжнародної співпраці в рамках особливих інституційних міжнародних утворень²⁵. Тобто, транскордонне співробітництво є інструментом створення «спільної Європи» без внутрішніх кордонів. Бюджет ОТГ з розвитком транскордонного співробітництва зазнає не тільки значних надходжень до бюджету, але й підвищує ефективність управління громади.

Необхідним є впровадження окремих спільних проектів, які покликані сприяти розвитку транскордонного співробітництва у рамках двох- або багатосторонніх угод. Кошти на впровадження проектів повинні бути сплановані у місцевих та державних бюджетах України відповідно до програм співпраці. Ці програми формуються Міністерством економіки України та затверджуються Кабінетом Міністрів України, виходячи зі списків проектів, що були обрані на регіональному рівні. Основними джерелами фінансування виступають джерела європейських грантових програм і місцеві бюджети та більшою мірою бюджети ініціативних сторін²⁶.

Більша частина коштів надходить із коштів спеціалізованих програм і фондів ЄС, адже ці програми потребують значних фінансових вкладень. Першою важливою програмою для України був проект DESPRO – швейцарсько-український проект підтримки децентралізації, що був розпочатий 24 грудня 2007 року. Сума допомоги складала 9,3 млн CHF. Він полягав в оптимізації системи управління та сприянні місцевому розвитку в Україні для формування демократичних процесів на рівні держави та громади.

Потенційно транскордонна діяльність є однією з найбільш пріоритетних для України, оскільки на місцевому рівні через невеликі, але ефективні

24. Тимечко І. Р. *Організаційно-правове забезпечення співробітництва територіальних громад України в транскордонному просторі* / І. Р. Тимечко // Регіональна економіка. - 2016. - № 4. - С. 125-129. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2016_4_17

25. Тищенко О. П. *Розвиток транскордонного співробітництва: досвід Європи та нові можливості для України* / О. П. Тищенко // Економічний часопис-XXI. - 2013. - № 1-2(1). - С. 8-11. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_1-2\(1\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_1-2(1)_5).

26. Замора О. М. *Проблеми державної регіональної політики в сфері активізації транскордонного співробітництва* / О. М. Замора // Теорія та практика державного управління. - 2013. - Вип. 1. - С. 494-500. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2013_1_67

Транскордонне співробітництво та спільний європейський простір:
теорія, практика і нові можливості

проекти ОТГ, які реалізуються українськими організаціями спільно з їх партнерами з європейських країн, досягається впровадження європейських норм і стандартів через підписання угод, а головне - перенесення на територію України кращих європейських практик управління задля ефективної децентралізації.

Станом на початок 2018 року в Україні працюють наступні транснаціональні програми та проекти (табл.1):

Таблиця 1
Проекти транснаціонального співробітництва ОТГ (децентралізації)²⁷

Назва програми / проекту	Сума допомоги	Дата початку	Дата завершення
Проект DESPRO	9,3 млн. CHF	24.12.2007	24.12.2017
Зміцнення місцевої фінансової ініціативи в Україні (ЗМФІ-II) впровадження	4,7 млн. USD	01.10.2011	31.12.2017
Гендерне бюджетування в Україні	46,6 млн. SEK	12.11.2013	31.12.2018
Проект ПРООН/ЄС «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду»	23,8 млн. EUR	01.01.2014	30.12.2017
Шведсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні»	31,8 млн. SEK	08.09.2014	31.12.2018
Місцеве самоврядування та верховенство права в Україні	28,3 млн. SEK	01.10.2014	31.12.2017
Експертна підтримка врядування та економічного розвитку (EDGE)	18,8 млн. CAD	10.11.2014	31.07.2019
Відновлення врядування та примирення на територіях України, що постраждали від кризи	3 млн. USD	01.01.2015	31.12.2017
Партнерство для розвитку міст (ПРОМІС / PLEDDG)	19,5 млн. CAD	27.03.2015	30.06.2021
Електронне врядування задля підзвітності влади та участі громади (EGAP)	4,3 млн. CHF	01.05.2015	31.03.2019
Розробка курсу на зміцнення місцевого самоврядування в Україні (ПУЛЬС)	8,2 млн. USD	14.12.2015	13.12.2020
Програма U-LEAD	102 млн. EUR	01.01.2016	30.06.2020
Спільна програма ПРООН та ООН Жінки	10 млн. EUR	01.05.2016	30.11.2017

27. Офіційний сайт Децентралізації влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/>

Розділ 2. Економічні аспекти транскордонного співробітництва

Програма DOBRE	50 млн. USD	08.06.2016	07.06.2021
Сталий місцевий розвиток у сільських районах Чернівецької та Одеської областей	500 тис. EUR	01.12.2016	31.05.2018

Незважаючи на 15 діючих проектів (табл.1), які охопили усі регіони України, транскордонне співробітництво є вагомим чинником стимулювання розвитку території, зміцнює інфраструктуру місцевої економіки територіальної громади, посилює її інтеграцію до світової системи розподілу праці та покращує децентралізація влади.

Одним з найбільш вагомим проектом є U-LEAD, що фінансується Європейським Союзом та його країнами-членами Данією, Естонією, Німеччиною, Польщею та Швецією, адже кількість вкладених коштів є найбільшою. Цей проект функціонує і дотепер та здійснює:

- посилення спроможностей ключових суб'єктів на національному, регіональному та місцевому рівнях з метою впровадження реформ регіональної політики та децентралізації. Це включає в себе вертикальну та горизонтальну координацію та розвиток спроможності на всіх рівнях управління по всій Україні;

- розширення прав і можливостей об'єднаних громад з метою надання високоякісних послуг громадянам, що робить внесок у реформу децентралізації, яка триває в Україні. Для цього Sida уклала субконтракти зі Шведською асоціацією місцевих властей та регіонів, щоб підтримати до 600 центрів надання адміністративних послуг, які відповідають очікуванням громадян, та з Естонською академією електронного врядування, щоб розробити ІТ-рішення, які забезпечують надання відповідних послуг²⁸.

Кожна із перелічених програм покращувала якість надання послуг і доступу до них у цільових районах, підтримувала національне реформування із створення ОТГ, а також ефективної моделі розбудови децентралізації і місцевого самоврядування.

Децентралізація управління як один із пріоритетів адміністративної реформи в Україні, передбачає підвищення ролі регіональних органів державної влади та місцевого самоврядування у здійсненні економічних і структурних реформ, диверсифікації економіки територій, в управлінні державним і комунальним майном, розвитку міжрегіонального та транскордонного співробітництва²⁹.

28. Там само.

29. Алмашій В. В. *Роль органів місцевої влади у налагодженні транскордонного співробітництва України* / В. В. Алмашій // Ефективність державного управління. - 2012. - Вип. 30. - С. 97-103. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2012_30_13.

Основними сферами співробітництва, відповідно до укладених угод щодо створення єврорегіонів за участю українських суб'єктів, є розвиток економічного співробітництва, активізація інвестиційної діяльності, впровадження інновацій, здійснення заходів, спрямованих на підвищення рівня життя населення, співробітництво у сферах науки, культури, туризму, охорони навколишнього природного середовища, запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, гармонізацію законодавства, усунення перешкод для контактів як населення, так і суб'єктів підприємницької діяльності³⁰.

Фахівці Комітету експертів з транскордонного співробітництва Ради Європи зазначали, що здебільшого таке співробітництво мало неформальний характер і спрямовувалось на спільні дії у разі виникнення надзвичайних ситуацій та зумовлене відсутністю у цих випадках взаємних фінансових зобов'язань³¹.

Співробітництво у межах єврорегіонів сприяє залученню іноземних інвестицій, дає поштовх розвитку виробництва, забезпечує реалізацію ідеї транспортних коридорів та поглиблює транскордонні зв'язки³².

Однак практика демонструє, що децентралізація влади розширює владні повноваження органів місцевого самоврядування та органів самоорганізації населення, а транскордонне співробітництво є надійним способом залучення іноземних інвестицій в українську економіку. Тому для того щоб забезпечити максимальну ефективність цієї діяльності, необхідно привести виділити необхідні ресурси для наповнення практичним змістом проєктів в рамках транскордонного співробітництва, також узгодити законодавчу базу.

Активізація роботи територіальних громад із транскордонного співробітництва дасть можливість безпосереднього доступу місцевих рад до коштів міжнародних організацій, що своєю чергою посилить їх фінансову незалежність. Базовою умовою розширення транскордонного співробітництва на рівні територіальних громад є їх фінансова самостійність, точніше незалежність, яка може бути гарантована за умови передачі місцевому самоврядуванню достатніх фінансових ресурсів,

30. Тищенко О. П. *Розвиток транскордонного співробітництва: досвід Європи та нові можливості для України* / О. П. Тищенко // Економічний часопис-XXI. - 2013. - № 1-2(1). - С. 8-11. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_1-2\(1\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_1-2(1)_5).

31. Замора О. М. *Проблеми державної регіональної політики в сфері активізації транскордонного співробітництва* / О. М. Замора // Теорія та практика державного управління. - 2013. - Вип. 1. - С. 494-500. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2013_1_67

32. Олійник Ю. *Транскордонне співробітництво як чинник відносин асоціації України та ЄС* / Ю. Олійник // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. - 2013. - Вип. 25. - С. 135-140. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unir_2013_25_25

Розділ 2. Економічні аспекти транскордонного співробітництва

необхідних для виконання їх владних повноважень, передбачених Конституцією та законами України³³.

Упродовж 2015–2016 рр. в Україні було реалізовано ряд практичних кроків з реформування адміністративно-територіального устрою країни, які стосувалися таких важливих питань, як: – зміна територіальної основи місцевого самоврядування на рівні базових адміністративно-територіальних одиниць через об'єднання сільських, селищних і міських рад; – зміна повноважень органів місцевого самоврядування в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ); – бюджетна самостійність і фінансова спроможність ОТГ.

Розвиток транскордонного співробітництва дозволить співфінансувати спільні проекти ОТГ, які є прибутковими для економіки різних країн.

Враховуючи все вищезазначене, варто подати ряд рекомендацій щодо покращення процесу транскордонного співробітництва:

- розвиток привабливого українського іміджу в межах ОТГ, а особливо прикордонних регіонів та зростання довіри партнерів для спільних проектів транскордонного співробітництва задля залучення інвестиційних ресурсів, особливо у такі галузі як промисловість, туризм, екологія. Ці галузі є провідними в усіх розвинених країнах світу, адже вони дають змогу забезпечити стабільні надходження до бюджету, які будуть згодом використані за власними потребами ОТГ;

- узгодження норм чинного законодавства щодо сформованої нормативної бази для запровадження інституту співробітництва територіальних громад для транскордонного співробітництва та підписання додаткових угод із міжнародними організаціями та інвесторами задля інвестиційної активності ОТГ. Закордонні організації вкладають кошти у прибуткові проекти, адже намагаються завжди отримати максимальну вигоду, саме тому нормативна база повинна пристосовувати співробітництво до спільних вигід обох сторін;

- зростання грантової частини фінансової допомоги проектів транскордонного співробітництва за рахунок залучених зовнішніх коштів;

- посилення спроможностей ОТГ на національному, регіональному та місцевому рівнях з метою впровадження реформ регіональної політики для транскордонного співробітництва, адже сучасний стан розвитку є недостатньо високим та покращення управління ОТГ із врахуванням сучасних умов розвитку країни;

- підвищення рівня ефективності відбору проектів (програм) транскордонного співробітництва та їх прозорість для населення ОТГ,

33. Кулай А. В. *Транскордонне співробітництво регіону та його вплив на регіональний фінансовий ресурс територіальних громад Волині* / А. В. Кулай // *Регіональна економіка*. - 2012. - № 2. - С. 139-146. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2012_2_17

можливість впливу на прийняття рішень громадою. Сучасна ефективність проектів залежить не лише від їх дієвості, а від прийняття громадою рішень, адже дисбаланс серед управління може призвести до зростання ризиків із зниженням рівня об'єднань зусиль громади, тому кожен проект повинен бути детально вивчений, представлений та впроваджений у дію за згоди учасників;

- зростання кількості освіченої молоді, як підготовки кадрів для роботи в органах місцевого самоврядування та правління, а також спеціалістів із транскордонної співпраці із забезпеченням міжнародного стажування задля підвищення рівня компетентності. Спільні проекти транскордонного співробітництва мають розробки, які спираються на міжнародний досвід і сприятимуть ефективному навчанню кадрів для подальшої співпраці ОТГ із зарубіжними країнами.

Висновки. Таким чином, транскордонне співробітництво іноземних держав із ОТГ дасть змогу підвищити конкурентоспроможність, активізувати інвестиційну активність зовнішніх ресурсів, забезпечити можливість розвитку місцевого самоврядування із прискоренням процесу інтеграції нашої країни в європейське співтовариство, підвищити рівень життя населення ОТГ. Станом на початок 2018 року в Україні працюють 15 транснаціональних програм. Важливість розвитку транснаціональної співпраці між ОТГ та сусідніми країнами є очевидною, адже вона допоможе вирішити не лише найбільш гострі проблеми, що пов'язані із залученням інвестиційних ресурсів, але й допоможе активізувати економіку держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Kravtsiv V. S., Zhuk P. V. and Storonianska I. Z. tain. (2016), Administrative-territorial structure: methodological basis and practice of reform, State Enterprise «Institute of Regional Studies named after MI Dolyishni NAS of Ukraine», Lviv, Ukraine.
- Almashii V. V. (2012), Rol orhaniv mistsevoi vlady u nalahodzhenni transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrainy [The role of local authorities in establishing cross-border cooperation of Ukraine], *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, Vyp. 30, pp. 97-103, available dat: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2012_30_13 (Accessed March, 2018).
- Harahonych V. V. (2013), *Transkordonne spivrobitnytstvo v yevrointehratsiinii stratehii Ukrainy 1991–2011 rr.: vysnovky ta propozytsii* [Cross-border cooperation in the European integration strategy of Ukraine, 1991-2011: conclusions and proposals], *Hileia: naukovyi visnyk*, № 72, pp. 166-171, available dat: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_72_31 (Accessed March, 2018).
- Zhuk P. V. (2015), Aktualni zavdannia ta shliakhy reformuvannia administratyvno-terytorialnoho ustroiu v Ukraini [Actual problems and ways of reforming the administrative-territorial system in Ukraine], *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, Vyp. 1, pp. 20-25.

- Zhuk P. V. (2015), *Metodychni pidkhody do modeliuvannia terytorialnykh hromad bazovoho rivnia u protsesi administratyvno-terytorialnoi reformy v Ukraini* [Methodological approaches to modeling territorial communities of the basic level in the process of administrative-territorial reform in Ukraine], *Rehionalna ekonomika*, Vyp. 2, pp. 5-13.
- Zamora O. M. (2013), *Problemy derzhavnoi rehionalnoi polityky v sferi aktyvizatsii transkordonnoho spivrobitnytstva* [Problems of state regional policy in the field of intensification of cross-border cooperation], *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, Vyp. 1, pp. 494-500, available dat: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2013_1_67 (Accessed March, 2018).
- Kravtsiv V. S. and Zhuk P. V. (2016), *Reforma administratyvno-terytorialnoho ustroiu: rezultaty, problemy, podalshi dii* [Reform of the administrative-territorial system: results, problems, follow-up actions], *Stratehichna panorama*, Vyp. 4, pp. 104-113.
- Kravtsiv V. S., Storonianska I. Z. and Zhuk P. V. (2017), *Reformuvannia terytorialnoi osnovy mistsevoho samovriaduvannia v konteksti yoho finansovoi spromozhnosti* [Reforming the territorial basis of local self-government in the context of its financial capacity], *Ekonomika Ukrainy*, Vyp. 1, pp. 41-51.
- Kulai A. V. (2012), *Transkordonne spivrobitnytstvo rehionu ta yoho vplyv na rehionalnyi finansovyi resurs terytorialnykh hromad Volyni* [Cross-border cooperation of the region and its impact on the regional financial resources of the Volyn regional communities], *Rehionalna ekonomika*, № 2, pp. 139-146, available dat.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2012_2_17 (Accessed March, 2018).
- Kuranin B. O. (2005), *Pravovi zasady transkordonnoho spivrobitnytstva orhaniv mistsevoho samovriaduvannia Ukrainy: sfera zakhystu natsionalnykh menshyn* [Legal frame work of cross-border cooperation of local self-government bodies of Ukraine: sphere of protection of national minorities], *Aktualni problemy derzhavy i prava*, Vyp. 25, pp. 200-201, available dat: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2005_25_48 (Accessed March, 2018).
- Oliinyk Yu. (2013), *Transkordonne spivrobitnytstvo yak chynnyk vidnosyn asotsiatsii Ukrainy ta YeS* [Transfrontier co-operation as a factor in relations between Ukraine and the EU], *Ukrainska idea: realii ta perspektyvy rozvytku*, Vyp. 25, pp. 135-140, available dat: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unir_2013_25_25 (Accessed March, 2018).
- Ofitsiynyi sait Detsentralizatsii vlady [Official site of the Decentralization of power], available dat: <http://decentralization.gov.ua/> (Accessed March, 2018).
- Pautova T. O. (2013), *Udoskonalennia mekhanizmu finansuvannia proektiv transkordonnoho spivrobitnytstva v Ukraini* [Improving the financing mechanism of cross-border cooperation projects in Ukraine], *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, pedahohiky ta psykholohii*, Vyp. 2, pp. 113-118, available dat.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdytp_2013_2_23 (Accessed March, 2018).
- Storonianska I. Z. and Benovska L. Ya. *Biudzhety rozvytku mistsevykh biudzhetiv: problemy formuvannia ta vykorystannia v konteksti pohlyblennia biudzhetnoi detsentralizatsii* [Budgets of local budgets development: problems of formation and use in the context of deepening budgetary decentralization], *Finansy Ukrainy*, Vyp. 5, pp. 34-47.

- Тимечко І. Р. (2016), Orhanizatsiino-pravove zabezpechennia spivrobotnytstva terytorialnykh hromad Ukrainy v transkordonnomu prostori [Organizational and legal support of cooperation of territorial communities of Ukraine in the cross-border area], Rehionalna ekonomika, № 4, pp. 125-129, available dat:http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2016_4_17(Accessed March, 2018).
- Тышченко О. П. (2013), Rozvytok transkordonnoho spivrobotnytstva: dosvid Yevropy ta novi mozhlyvosti dlia Ukrainy [The development of cross-border cooperation: the experience of Europe and new opportunities for Ukraine], Ekonomichnyi chasopys-XXI, № 1-2(1), pp. 8-11, available dat:[http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_1-2\(1\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_1-2(1)_5)(Accessed March, 2018).

ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСКОРДОННОГО РИНКУ ПРАЦІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ УКРАЇНСЬКОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ДО ПОЛЬЩІ

CROSS-BORDER LABOUR MARKET INFRASTRUCTURAL DEVELOPMENT IN CURRENT CONDITIONS OF UKRAINIAN LABOUR MIGRATION TO POLAND

Using the theoretical and methodological base and official statistics of Ukrainian migrants in Poland, the features of Ukrainian labor migration to Poland, which determine the formation of a cross-border labor market in current conditions, are outlined. On the basis of empiric studies of the violation of Ukrainian labor migrants' rights in Poland the analysis of the cross-border labor market infrastructural development is conducted.

Key words: cross-border labour market, labour migration, work permit, migrants' rights violation.

Внаслідок подій, що розпочалися в Україні вкінці 2013 р. та призвели до розвитку збройного конфлікту і економічної стагнації, міграційні потоки з України істотно активізувалися. Українська міграція до Польщі не лише зросла в обсягах, але й перетворилася на вагомий фактор впливу відносин між двома країнами.

Результати опитування міграційних настроїв населення України, свідчать про наявність значного зацікавлення Польщею як країною призначення для українських потенційних мігрантів, зокрема, у рейтингу бажаних країн для працевлаштування Польща є другою². При цьому важливо підкреслити, що у регіональному розрізі нею все

1. **Оксана П'ЯТКОВСЬКА**, кандидат економічних наук; Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка»; e-mail: o.pyatkovska@gmail.com

2. *Динаміка міграційних настроїв українців, вересень 2017 р.* [Електронний ресурс] / Соціологічна група «Рейтинг». – Режим доступу: <http://ratinggroup.ua/research/ukraine/>

більше цікавляться жителі центральних (29%) та східних (27%) областей України, ніж західних (25%)³. Крім цього, про високу ймовірність подальшого зростання міграційних потоків з України до Польщі говорять експерти НБУ⁴.

Щодо студентської молоді, то Польща є не лише найбільш привабливою країною для навчання для студентів Львівської політехніки (про це зазначають майже 30% респондентів), але й найбільш реальною для реалізації такого бажання (на це вказують майже 70% студентів Львівської політехніки та майже 50% Київської політехніки)⁵. Також серед країн, де українські студенти вважають, що мають реальну можливість працевлаштування, Польща займає перше місце (про це зазначили майже 65% студентів Львівської політехніки та більше 58% студентів Київського політехнічного інституту)⁶.

Якщо взяти до уваги офіційні статистичні дані, зокрема, проаналізувати кількість видання дозволів українцям на тимчасове перебування в Польщі, то побачимо, що їхня чисельність протягом 2012-2017 рр. суттєво зросла з 9827 до 70268, при цьому це зростання обумовлено збільшенням трудових мігрантів, оскільки питома вага дозволів, виданих українцям на підставі працевлаштування у Польщі зросла з 49% у 2014 р. до 73% у 2016 р.⁷ Таким чином, інтенсифікація потоків трудових мігрантів з України до Польщі, що спостерігається протягом останніх років, та ймовірне подальше поглиблення цих процесів підкреслюють актуальність обраної теми дослідження.

Проблематика транскордонної міграції та транскордонного ринку праці не є новою в українській науковій літературі, зокрема такі дослідники, як Н. Мікула, У. Садова, В. Рюль, Є. Матвеев, В. Засадко, В. Крупін, І. Тимечко, Ю. Цибульська, М. Гусева, О. Цісінська розробили теоретико-методологічні засади функціонування транскордонних ринків праці та їхнього інфраструктурного забезпечення, окреслили виклики транскордон-

3. Там само.

4. *Інфляційний звіт НБУ 2018* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63442010>

5. *Міграційні настрої студентів в умовах візової лібералізації* (Опитування студентів НУ «ЛП» та НТУУ «КПІ») [Електронний ресурс] / І. Ключковська, О. П'ятковська, Ю.Марусик, В. Гойсан. – Львів, 2017. – 30 с. – Режим доступу: <http://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2017/11/ДОСЛІДЖЕННЯ-МІГРАЦІЙНИХ-НАСТРОЇВ.pdf>

6. Там само.

7. *Raport na Temat Obywateli Ukrainy, 26 Marca 2017* / Urząd do spraw Cudzoziemcow: <https://udsc.gov.pl/wp-content/uploads/2014/12/Ukraina-26.03.2017.pdf>; *Raport na Temat Obywateli Ukrainy wg stanu na dzień 28.02.2018* / Urząd do spraw Cudzoziemcow: <https://udsc.gov.pl/>

них ринків праці в контексті євроінтеграції та сформулювали міграційну специфіку транскордонних регіонів. Однак зазначені дослідження були проведені до початку кризи, зумовленою Революцією Гідності в Україні, тому виклики та особливості сучасної трудової міграції, зокрема до Польщі, залишаються малодослідженими.

Зважаючи на це, метою цієї публікації є окреслення особливостей української трудової міграції до Польщі, що зумовлюють формування транснаціонального ринку праці в сучасних умовах, із використанням наявної теоретико-методологічної бази та офіційних статистичних даних щодо українських мігрантів у Польщі, а також аналіз інфраструктурного забезпечення цього ринку праці.

Насамперед слід зазначити, що транскордонний ринок праці – це система суспільних відносин, пов'язана з узгодженням попиту та пропозиції трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту в рамках транскордонного регіону⁸. Важливою характеристикою транскордонного ринку праці є ступінь мобільності робочої сили, яка і забезпечує ефективне його функціонування та гнучкість і адаптивність до змін у співвідношенні попиту і пропозиції робочої сили⁹.

Інфраструктура транскордонного ринку праці включає в себе сукупність об'єктів суміжних прикордонних територій, що забезпечують функціонування транскордонного ринку праці, сприяють ефективній зайнятості, регулюють відносини між роботодавцями і працівниками з вирішення трудових конфліктів та оплати праці, управляють міграційними процесами в прикордонних суміжних регіонах, та поділяються на такі основні елементи: організаційні, інституціональні, інформаційні, технічні та фінансові¹⁰. До основних функцій, які має виконувати інфраструктура транскордонного ринку праці, належать: ефективне управління трудовими міграційними процесами між суміжними прикордонними регіонами; захист прав працівників-мігрантів цих регіонів; здійснення заходів щодо зміцнення транскордонного співробітництва у сфері соціально-трудова прав громадян суміжних прикордонних регіонів¹¹.

8. *Інфраструктура забезпечення розвитку транскордонних ринків праці в Україні* / Н.А.Мікула, Ю.О. Цибульська та ін.; відп. редактор д.е.н., проф. Н. А. Мікула – Львів: Інститут регіональних досліджень Національної академії наук України, 2013. – 202 с., С. 7

9. *Інфраструктура забезпечення розвитку транскордонних ринків праці в Україні* / Н.А.Мікула, Ю.О. Цибульська та ін.; відп. редактор д.е.н., проф. Н. А. Мікула – Львів: Інститут регіональних досліджень Національної академії наук України, 2013. – 202 с., С. 10.

10. Там само, С. 27

11. Там само, С. 25.

Оскільки станом на 2018 р. між Україною та Польщею існує достатньо розвинена та сформована договірно-правова база у сфері регіонального та транскордонного співробітництва¹², а також щодо регулювання трудової міграції (зокрема, ще з 1993 р. діє Угода між Пенсійним фондом України і Установою соціального забезпечення РП про взаємне переведення пенсій особам, які мають право на пенсійне забезпечення і проживають на території України і Польщі; з 1994 р. діють: Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про взаємне працевлаштування працівників, Угода про співробітництво між Міністерством статистики України та Центральним статистичним управлінням Республіки Польща, з 2005 р. – Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про академічне взаємовизнання документів про освіту та рівноцінність ступенів, Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво у сфері інформатизації та ін.)¹³; сформовано законодавство Польщі щодо українських трудових іммігрантів¹⁴; введено в дію візову лібералізацію; відбувається переговорний процес щодо облаштування нових пунктів перетину кордону між Україною та Польщею, тому в цій публікації ми сконцентруємо свою увагу на показниках щодо дотримання прав українських трудових мігрантів у Польщі як емпіричній базі для аналізу інфраструктурного забезпечення українсько-польського транскордонного ринку праці.

Оскільки для транскордонного ринку праці важливою є саме тимчасова трудова міграція, то розглянемо насамперед тих громадян України, які подали документи або отримали дозвіл на тимчасове перебування в Польщі. Як видно з табл. 1, частка задоволених заяв, які подали громадяни України для отримання дозволу на тимчасове перебування в Польщі, після 2014 р. суттєво скоротилася.

12. *Міжрегіональне співробітництво між Україною та Польщею / Посольство України в Республіці Польща* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/regions>

13. *Договірно-правова база між Україною та Польщею / Посольство України в Республіці Польща* <https://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/legal-acts>

14. *Uproszczenia w zatrudnieniu cudzoziemców 2017/2018* <https://kadry.infor.pl/wiadomosci/756466,Uproszczenia-w-zatrudnieniu-cudzoziemcow-20172018.html>

Розділ 2. Економічні аспекти транскордонного співробітництва

Таблиця 1

Кількість поданих та задоволених заяв від громадян України для отримання дозволу на тимчасове перебування в Польщі, 2013-2018 рр.¹⁵

	Роки					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018*
подано заяв, к-сть	10489	23391	58744	87936	112903	18625
отримано дозволів, к-сть	9668	17108	37833	57253	70268	11807
питома вага задоволених заяв, %	92	73	64	65	62	63

**станом на 01.03.2018 р.*

Розглянемо детальніше тих громадян України, які отримали дозвіл на тимчасове перебування в Польщі (Рис. 1).

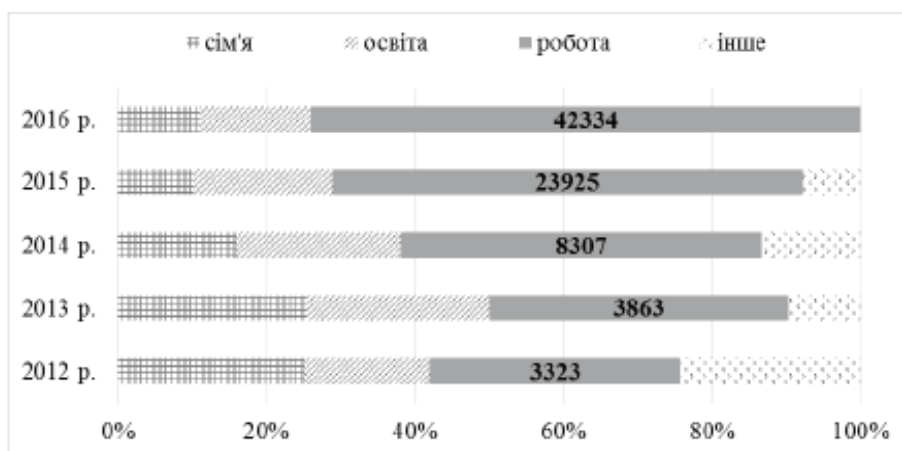

Рис. 1. Розподіл задоволених заяв, поданих громадянами України для тимчасового перебування в Польщі, відносно мети перебування, 2012-2016 рр.¹⁶

Як видно з рис. 1, протягом 2012-2016 рр. скорочується частка отриманих дозволів на підставі сімейних зв'язків та інших причин, натомість зростає частка дозволів, виданих на підставі працевлаштування. Якщо порівняти кількість виданих дозволів на тимчасове перебування в Польщі на підставі працевлаштування, які були видані громадянам України та громадянам інших країн, то протягом аналізованого періоду їхня питома вага

15. *Raport na Temat Obywateli Ukrainy wg stanu na dzień 28.02.2018* / Urząd do spraw Cudzoziemców: <https://udsc.gov.pl/>

16. Там само

для громадян України зросла з 27% у 2012 р. до 72% у 2016 р.¹⁷, що доводить зростання важливості українських трудових мігрантів для формування ринку праці Польщі.

Оскільки, чітких даних про чисельність українських трудових мігрантів у Польщі немає, то для подальшого аналізу скористаємося даними щодо виданих декларацій про працевлаштування в Польщі громадян України, а також даними щодо виданих дозволів громадянам України на працю в Польщі¹⁸.

Як видно з табл. 2, чисельність декларацій про працевлаштування, які були видані українцям у Польщі протягом 2014-2017 рр., істотно зросли.

Таблиця 2

Чисельність та структура (віковий та статевий розподіл) декларацій про працевлаштування, виданих українцям у Польщі, 2012-2017 рр.¹⁹

	Роки						Загалом
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
до 26 років	53350	49906	98263	201732	331241	454050	1188542
від 26 до 40 років	97670	94203	161381	344721	562737	747883	2008595
від 41 до 65 років	72122	72862	112612	215152	367305	510747	1350800
старші 65 років	529	600	690	1095	1562	2211	6687
жінки	86073	98213	143956	257718	437801	615631	1639392
Загалом	223671	217571	372946	762700	1262845	1714891	4554624

Щодо гендерного розподілу, то він залишається майже незмінним протягом цілого аналізованого періоду, зокрема питома вага жінок є меншою 40%, за винятком 2013 р. (табл. 2). Водночас, аналіз вікової структури дає можливість зробити висновки про зростання частки вікової категорії до 26 років, а також вікової категорії від 26 до 40 років (табл. 2).

З точки зору регіонального розрізу, декларації на працю українцям переважно були видані у таких воєводствах, як Мазовецьке, Нижньосілезьке,

17. Позраховано за: *Raport na Temat Obywateli Ukrainy wg stanu na dzień 28.02.2018* / Urząd do spraw Cudzoziemców: <https://udsc.gov.pl/>

18. *Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki* / Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej <https://www.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki/>

19. Складно за: *Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki* / Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej <https://www.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki/>

Розділ 2. Економічні аспекти транскордонного співробітництва

Великопольське, Сілезьке та Лодзьке²⁰. Тим не менше, динаміка їх видачі у цих воєводствах є різною, зокрема, якщо у 2012 р. на Мазовецьке воєводство припадало майже 53% усіх декларацій на працю, які були видані українцям у Польщі, то у 2017 р. питома вага цього воєводства становила лише 22%, натомість питома вага Лодзького воєводства за той самий період зросла з 2 до 8%²¹. Люблінське воєводство, яке знаходяться на кордоні з Україною, протягом аналізованого періоду хоча й збільшило видачу українцям декларації про працевлаштування в Польщі (з 18528 до 81350), однак за відносним показником його частка зменшилася майже наполовину – з 8% до 4,7%. Щодо Підкарпатського воєводства, то його частка видачі українцям документів для працевлаштування є незначною (0,7-2%) та динамічно коливається. На наш погляд, такі зміни, з одного боку, можуть свідчити про певні трансформації українсько-польського ринку праці з точки зору регіонального розподілу української робочої сили в Польщі, а з іншого боку, – про трансформації ринку міграційних послуг у Польщі, адже в умовах візової лібералізації декларації про працевлаштування є хорошим інструментом для легалізації тимчасової трудової міграції і, як свідчать висновки деяких експертів, існують певні спекуляції щодо їхньої видачі, тому не завжди видача декларації означає автоматичне працевлаштування у того роботодавця чи навіть у тому регіоні, де її було видано²².

Якщо проаналізувати статистичні дані дозволів на працю в Польщі, які були видані українцям впродовж 2013-2017 рр.²³, то побачимо, що частка задоволених таких заяв є достатньо значною і коливається в межах 96-88%.

Крім цього, ми помітили деякі трансформації щодо організаційної форми залучення української робочої сили на ринок праці Польщі, а саме – зростання частки дозволів на працю, виданих за категорією А та скорочення дозволів категорії В і С (рис. 2). Зокрема, як видно з рис. 2, питома вага дозволів на працю за категорією А у 2017 р. становила більше 98%. Підкреслимо, що дозвіл категорії А видається для іноземців, які викону-

20. *Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki* / Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej <https://www.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki/>

21. Розраховано за: *Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki* / Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej <https://www.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki/>

22. *Понад 70% українців у Польщі не працюють на задекларованій роботі – ЗМІ* <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/03/29/7079669/>

23. Розраховано за: *Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki* / Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej <https://www.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki/>

ють працю на території Польщі на основі контракту з суб'єктом, головний офіс, відділення або інша форма організованої діяльності якого знаходиться на території Польщі. Під цю категорію також підпадають громадяни України, які виконують роботи по догляду за хворими/людьми похилого віку/дітьми або роботу по господарству (хатню роботу) на замовлення фізичних осіб у домашніх господарствах.

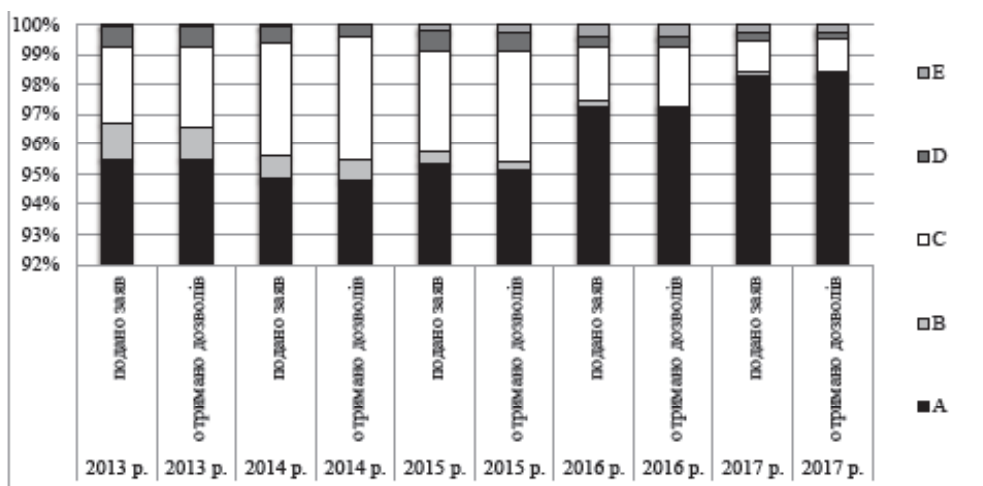

Рис. 2. Розподіл дозволів на працю за видами категорій, виданих українцям у Польщі, 2013-2017 рр.²⁴

Для проведення аналізу ринку праці вагомим показником є формування його структури за видами економічної діяльності. Як видно з табл. 3, протягом 2015-2017 рр. можемо спостерігати скорочення питомої ваги дозволів, виданих у сфері сільського господарства та домашніх господарств, які наймають працівників, натомість відбувається зростання частки дозволів у сфері промислового виробництва та науково-технічної діяльності, що свідчить про певні трансформації на українсько-польському ринку праці у бік збільшення висококваліфікованого сегменту.

24. Складено за: *Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki* / Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej <https://www.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki/>

Розділ 2. Економічні аспекти
транскордонного співробітництва

*Таблиця 3
Розподіл дозволів на працю за видами економічної діяльності,
виданих українцям у Польщі, 2013-2017 рр.²⁵*

Вибрані види економічної діяльності	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
будівництво	3533	5010	10820	22444	40317
транспорт і складське господарство	1926	2635	5916	13386	25458
промислове виробництво	1049	1428	3704	5080	19864
науково-технічна діяльність	779	948	2424	10291	14554
торгівля оптова та роздрібна	1815	2312	3468	6108	9635
домашні господарства, що наймають працівників	4558	5395	7306	10287	8695
готельно-ресторанний бізнес	675	683	1074	2711	5981
сільське господарство, лісове господарство, полювання	1381	1917	2819	4202	5743
інформаційно-комунікаційна сфера	208	238	709	1240	1575
охорона здоров'я і соціальна допомога	211	176	180	324	691
освіта	61	68	104	218	521
фінансово-страхова діяльність	58	41	95	175	286

Як уже було нами обґрунтовано, для аналізу інфраструктурного забезпечення українсько-польського транскордонного ринку праці в цій публікації ми зосередимося на дотриманні прав українських трудових мігрантів у Польщі.

Оскільки процес трудової міграції розпочинається з етапу підготовки до виїзду та працевлаштування за кордоном, то розглянемо спочатку порушення прав українських мігрантів з позицій країни-донора. Результати дослідження, проведеного в рамках дослідницького проекту «Назустріч посиленню транснаціональної співпраці у сфері трудового права з питань трудової міграції» (STRONGLAB), свідчать про те, що ринок українських посередників, які сприяють працевлаштуванню за кордоном, і тих компаній, які безпосередньо наймають українців на роботу за кордоном, є дуже складним і характеризується багатьма невре-

25. Складено за: *Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki* / Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej <https://www.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki/>

гульованими та напівлегальними практиками²⁶. Зокрема, офіційна статистика про приватні товариства, які наймають на роботу за кордон, є ненадійною, оскільки, крім ліцензованих компаній, ці послуги надають особи без відповідної реєстрації, а також компанії, які де-факто надають рекрутингові послуги, але працюють за іншими ліцензіями, такими як туризм, страхування подорожей чи освітні послуги²⁷. Тобто офіційно ринок таких фірм зосереджується в морських регіонах України а більшість українців, найнятих через такі компанії, є моряками. Наприклад, у 2016 р. половина з 359 зареєстрованих приватних акціонерних товариств, що пропонують роботу за кордоном, діяли в Одеській області, де було найнято 77% (приблизно 60 000 осіб) працівників, основний напрямок міграції яких спрямований на Кіпр²⁸. Саме тому в офіційній статистичній звітності Міграційної служби України, наприклад, у 2015 р. чисельність українських трудових мігрантів на Кіпрі становила 15,7 тис. осіб, у Великій Британії – 9,8 тис., в Німеччині – 8,4 тис, а у Польщі – 6,2 тис.

²⁹ Для порівняння, згідно офіційних статистичних даних за формою звітності №1-ТМ за 2016 р., питома вага українських мігрантів, працевлаштованих на Кіпрі, становила 22%, а у Польщі – 12%³⁰, у той час, як згідно результатів дослідження Міжнародної організації з міграції, проведеного протягом 2015-2016 рр., частка українських мігрантів, які працювали в Польщі становила 22,5%³¹.

Таким чином неврегульований статус українських трудових мігрантів, свідчить не лише про порушення їхніх прав уже на етапі виїзду за кордон, але й спотворює реальні дані щодо міграції, що не сприяє налагодження порозуміння та регулювання міграційних процесів між Україною та Польщею, а відтак негативно впливає на інфраструктурне забезпечення українсько-польського транскордонного ринку праці.

Результати дослідження, проведеного протягом II половини 2017 р. у Польщі, також свідчать про наявність низки порушень прав українських

26. Федюк О., Володько В. *Чи можливий транснаціональний захист трудових прав? Погляд країни походження: Звіт про ситуацію в Україні* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zaporuka.org.ua/img/file/chi_mozhliiviy_transnacionalniy_zahist_trudovih_prav.pdf

27. Там само.

28. Там само.

29. *Міграційний профіль України за 2016 рік* / Державна міграційна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/mig_prifil_2016.pdf

30. Там само.

31. *Міграційний профіль України за 2016 рік* / Державна міграційна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/mig_prifil_2016.pdf

Розділ 2. Економічні аспекти транскордонного співробітництва

трудовах мігрантів³². Одна із найпоширеніших виявлених проблем – відсутність трудових контрактів або дозволів на роботу. Наприклад, за даними інспекції праці Польщі, з 4982 проінспектованих українців 4685 осіб (тобто 94%) не мали дозволів на працю і 511 не мали письмового контракту³³. Однак навіть при наявності контрактів на роботу переважно порушувалися години праці, зокрема у контракті вказувалося робочий час українського працівника, наприклад, 4 години на добу, натомість робітник реально працював 10-12 годин³⁴. Також було зафіксовано відсутність медичного страхування, тому в разі настання нещасного випадку, такого мігранта відправляли назад в Україну. Ще одним поширеним порушенням прав українських трудових мігрантів у Польщі була невивплата заробітної плати як посередниками, так і самим роботодавцями, або невивплата заробітної плати за останній місяць роботи, коли у іммігранта закінчувався термін візи. Наприклад, серед скарг, скерованих іммігрантами до інспекції праці Польщі протягом 2016 р., більше половини стосувалися порушень щодо виплати заробітної плати. У контексті цієї проблеми слід також підкреслити, що достатньо поширеним шахрайством з боку польських роботодавців був почерговий найм українських іммігрантів на безоплатній основі на випробуваний період (це стосується переважно низькокваліфікованих робітників).

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що формування українсько-польського транскордонного ринку праці відбувається під впливом таких особливостей, як: (1) зростання питомої ваги українських трудових мігрантів у загальному імміграційному потоці робочої сили до Польщі; (2) зниження середньовікової категорії українських трудових мігрантів у Польщі; (3) зміни щодо регіонів-реципієнтів та видів економічної діяльності українських трудових мігрантів, а також організаційної форми залучення робочої сили з України. Попри зростання міграційної активності та розвитку інституційно-правової бази, низка порушень прав українських трудових мігрантів у Польщі свідчить про недостатньо ефективне інфраструктурне забезпечення функціонування українсько-польського транскордонного ринку праці.

32. Keryk M. *Working in Poland: violations of the labour rights of Ukrainian migrants in the construction and service sector*: <http://pl.naszwybir.pl/wp-content/uploads/sites/2/2018/03/raport-online-en.pdf>

33. Там само.

34. Там само.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Динаміка міграційних настроїв українців*, вересень 2017 р. [Електронний ресурс] / Соціологічна група «Рейтинг». – Режим доступу: <http://ratinggroup.ua/research/ukraine/>
- Договірно-правова база між Україною та Польщею* / Посольство України в Республіці Польща [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/legal-acts>
- Інфляційний звіт НБУ 2018* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63442010>
- Інфраструктура забезпечення розвитку транскордонних ринків праці в Україні* / Н.А. Мікула, Ю.О. Цибульська та ін.; відп. редактор д.е.н., проф. Н.А. Мікула – Львів: Інститут регіональних досліджень Національної академії наук України, 2013. – 202 с.
- Міграційний профіль України за 2016 рік* / Державна міграційна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/mig_prifil_2016.pdf
- Міграційні настрої студентів в умовах візової лібералізації (Опитування студентів НУ «ЛП» та НТУУ «КПІ»)* [Електронний ресурс] / І. Ключковська, О. П'ятковська, Ю. Марусик, В. Гойсан. – Львів, 2017. – 30 с. – Режим доступу: <http://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2017/11/ДОСЛІДЖЕННЯ-МІГРАЦІЙНИХ-НАСТРОЇВ.pdf>
- Міграція як чинник розвитку в Україні* / Міжнародна організація з міграції, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf
- Міжрегіональне співробітництво між Україною та Польщею* / Посольство України в Республіці Польща [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/regions>
- Понад 70% українців у Польщі не працюють на задекларованій роботі* – ЗМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/03/29/7079669/>
- Федюк О., Володько В. *Чи можливий транснаціональний захист трудових прав? Погляд країни походження: Звіт про ситуацію в Україні* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zaporuka.org.ua/img/file/chi_mozhlyviy_transnacionalniy_zahist_trudovih_prav.pdf
- Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki* / Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej <https://www.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki/>
- Keryk M. *Working in Poland: violations of the labour rights of Ukrainian migrants in the construction and service sector*: <http://pl.naszwybir.pl/wp-content/uploads/sites/2/2018/03/raport-online-en.pdf>
- Raport na Temat Obywateli Ukrainy wg stanu na dzień 28.02.2018* / Urząd do spraw Cudzoziemców: <https://udsc.gov.pl/>
- Uproszczenia w zatrudnianiu cudzoziemców 2017/2018* <https://kadry.infor.pl/wiadomosci/756466,Uproszczenia-w-zatrudnianiu-cudzoziemcow-20172018.html>

РОЗДІЛ 3

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОМУ КОНТЕКСТІ

WSPÓŁPRACA TRANSGRANICZNA W KULTURALNE-NAUKOWYM KONTEKŚCIE

ЗАСВОЄННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА УСПІШНОГО ВИВЧЕННЯ РИТОРИКИ СТУДЕНТОМ-ІНОЗЕМЦЕМ

TERMINOLOGY DEVELOPMENT AS A FIRST STEP TO A SUCCESSFUL SYUDY OF THE RHETORIC BY THE FOREIGN STUDENT

We emphasise on the problems faced by the teacher in teaching rhetoric to foreign students engaged in the national higher education programs for academic mobility. The typical difficulties that arise during the assimilation of the terminology of this science by foreigners are caused by the specifics of the term as a sign: the gravity of the term for the absence of synonyms, the creation of terms by the terminology of general lexemes, disorder and insufficiency of the terminology system, etc. We proposed possible methodological techniques to overcome these difficulties.

Key words: rhetoric, rhetorical terminology, scientific and technical speech, termoelement, term significance.

За нинішніх умов міжнародна співпраця у сфері економіки, політики, соціально-культурної діяльності стає поштовхом для функціонування спільного європейського освітнього простору. Крім того, сучасні глобалізаційні процеси сприяють активізації процесу інтернаціоналізації освіти. Все це створює передумови для академічної мобільності студентів, а мобільність, своєю чергою, підвищує шанси майбутнього фахівця на професійну самореалізацію. Тому актуальності набуває проблема забезпечення якості підготовки іноземних студентів, які нетривалий період перебувають у національному виші, навчаючись за програмами академічної мобільності. Вони мають змогу обирати для вивчення і навчальні дисципліни фахового спрямування, і дисципліни загальноосвітньої підготовки.

У процесі вивчення будь-якої навчальної дисципліни засвоєння її термінології має визначальне значення і постає перед викладачем наріжною проблемою. Сприймання наукової термінології студентом-іноземцем

1. Зоряна КУНЬЧ, доцент, кандидат філологічних наук, завідувач кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка», zorjana.kunch@gmail.com

відзначається додатковими особливостями. Мета роботи – виявити специфічні проблеми, пов'язані з вивченням риторичної термінології студентами-іноземцями, та, спираючись на значний досвід викладання риторики, окреслити оптимальні шляхи подолання цих труднощів.

Риторика – це комплексна наука, предметом якої є «загальні закономірності мовної поведінки, які виявляються в різних ситуаціях спілкування, сферах діяльності, а також практичні можливості їхнього застосування для того, щоб досягнути ефективного мовного впливу»². Важливим підґрунтям для підготовки майбутнього успішного промовця, керівника та загалом вправного комуніканта є опанування законів ефективного ораторського впливу, а також вивчення історичного досвіду ораторської майстерності, що й передбачено навчальною програмою з риторики. Цю навчальну дисципліну запропоновано студентам Національного університету «Львівська політехніка» для вільного вибору, і вони охоче залучають риторикю до своїх індивідуальних навчальних планів. Студент-іноземець, який перебуває у Львівській політехніці, теж може скористатися такою можливістю, і тоді перед ним постає завдання оволодіти термінологією цієї науки та навчитися вільно і правильно її застосовувати. Адже сучасна система риторичних термінів – складна і різноманітна сукупність одиниць спеціального змісту, сприйняття і засвоєння яких є передумовою для ґрунтовного вивчення риторики, набуття вмінь і навичок публічної комунікативної діяльності.

Риторична термінологія як семіотична система творилася впродовж усієї історії риторики і відображає всі зміни в предметі її дослідження та різні підходи до проблем ораторського мистецтва³. Адже специфіка цієї наукової дисципліни виявляється в її залежності від суспільно-політичних обставин існування соціуму: в умовах демократії предметом риторики є мовлення з метою переконати, за тоталітарних умов риторика вчить говорити витончено. В історичній риторичі яскраво виявляє себе тенденція індивідуального пошуку терміна. Нашого сучасника може вразити «кількість термінів, зміст яких докладно розроблено у працях теоретиків XVII–XVIII ст.»⁴. Деякі українські ритори пропонують для номінування наукових понять авторські термінологічні одиниці, наприклад, Т. Прокопович у своїй риторичній праці використовує лише третину термінів, які має у вжитку сучасна риторика чи стилістика (епітет, метафора, антитеза, інверсія, анафора тощо). Для решти понять він застосовує свої назви: фігуру

2. *Риторика: Підручник*, Львів, Видавництво Львівської політехніки, 2018, с. 15.

3. Куньч Зоряна. *Українська риторична термінологія: історія і сучасність*: Монографія. – Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2006. – С. 6.

4. *Українська риторика: історія становлення і розвитку*: навч. посіб., Львів, Видавництво Львівської політехніки, 2011, с. 100.

повторення того самого слова чи фрази наприкінці кількох фрагментів тексту, яку сучасна стилістика визначає за допомогою терміна епіфора, Т. Прокопович називає антистрофа, або конверсія. Вирішення проблеми сприймання такої «авторської» термінології не лише іноземними, а навіть і українськими студентами потребує від викладача додаткових навчально-методичних засобів та застосування індивідуального підходу до кожного студента.

У цій праці ми насамперед акцентуємо увагу на тих специфічних рисах терміна як мовного знака, що створюють додаткові особливості у процесі його засвоєння студентом-іноземцем.

Перша особливість – тяжіння терміна до відсутності синонімів (у термінології ідеальним вважають принцип «одне поняття – один мовний знак»). Відразу наголосимо, що сучасна риторична термінологія дуже часто порушує цю властивість ідеальної терміносистеми. За нашими спостереженнями, паралельному використанню термінів-синонімів у риторичній терміносистемі сприяють, насамперед, функціональні засади наявності синонімів у мовленні – урізноманітнення викладу, уникнення монотонності, повторів тощо. Крім того, синонімія в риторичній терміносистемі спричинена потребою ширше застосовувати питомі українські слова у ролі термінів, внаслідок чого чимало сучасних термінологічних одиниць мають синонімічні пари – запозичене і власне українське слово: *екземпляр* – *примірник*, *лінгвістика* – *мовознавство*, *прерогатива* – *перевага*, *контракт* – *договір*, *конклюдія* – *кінцівка* тощо. Також, як уже було зазначено, наявності термінів-синонімів сприяє функціонування так званих «авторських» терміноодиниць, що досить розповсюджені в риторичній терміносистемі.

Як бачимо, терміносистема риторики порушує одну з найважливіших вимог до ідеального терміна, характеризуючись численними синонімічними рядами термінів. Наявність синонімів у риторичній термінології є, з одного боку, перевагою для студента-іноземця, бо він має змогу обрати для використання відому йому терміноодиницю і за внутрішньою формою цієї лексеми розпізнати суть означуваного поняття. З іншого боку, наявність термінів-синонімів може ускладнювати студентові сприймання фахового тексту, адже змушуватиме його розуміти й засвоювати додаткові лексичні одиниці, поповнювати свій лексичний запас. Задля систематизації знань студентів з риторики та впорядкування їхнього сприйняття термінології цієї науки доцільно запропонувати студентам-іноземцям вести словничок риторичних термінів. Його можна побудувати за тематичним принципом, тобто занотовувати словникові статті до кожної теми, а можна використати абетковий порядок розташування слів-термінів. У будь-якому разі важливо, щоби до кожного терміна в словнику студент вносив терміни-синоніми

і терміни-антоніми (за наявності). Рекомендуємо записувати також «українські відповідники-дублети, що можуть трапитися у наукових працях, навчальних посібниках чи в професійному жаргоні. При цьому важливо наголошувати на інтернаціональності деяких моделей і підшукувати (за допомогою самого іноземного студента) можливі паралелі в тих мовах, якими володіє студент»⁵. Добір термінів-дублетів з різних мов і експертиза щодо їхнього вживання в українській риторичній терміносистемі – це одна з ефективних форм роботи на заняттях з риторики зі студентами-іноземцями.

Друга важлива особливість термінології – тенденція до її «інтернаціоналізації». Як ми вже відзначали, «запозичені термінологічні елементи, особливо морфеми давньогрецького і латинського походження, добре придатні для термінотворення, оскільки якнайкраще відповідають основним ознакам термінів (однозначність, стилістична нейтральність, точність, короткість, відсутність експресивності, суб'єктивно-оцінних відтінків тощо)»⁶. Сучасні науковці подекуди вдаються до запозичання чужомовного терміна незважаючи на те, що відповідна терміносистема вже має усталену лексему для номінації цього поняття: *консалтинг* – *консультування*, *екземпляр* – *примірник*, *аутсорсинг* – *субпідряд* тощо. З одного боку, засмічення нашої мови надмірною кількістю необґрунтованих запозик є небажаним і шкідливим, а з іншого, наявність «інтернаціонального» синоніма-дублета сприяє сприйманню поняття іноземним студентом. Отож вважаємо, що ця особливість термінології становить проблему лише через наявність дублетів.

Тому викладач має докладати зусиль, щоб упорядковувати знання студента-іноземця через роботу над згаданим вище словничком риторичних термінів, звертаючи увагу на частотність використання тих чи тих терміноодиниць.

Третя особливість – творення термінів шляхом термінологізації загальнономовних лексем. Для студента-іноземця зазвичай становить найбільшу трудність розрізнити загальнономовне і термінне значення слова, що може призводити до суттєвих непорозумінь. Тому найперше завдання викладача – навчити студента користуватися тлумачними словниками різних типів. Насамперед це може бути словник іншомовних слів або термінологічний словник. Ми рекомендуємо взяти до уваги «Словник

5. Куньч З.Й., *Викладання української мови як іноземної на основі принципу фахоцентризму*, «Partnerstvopolsko-ukrainskie: bezpieczenstwo, polityka, spoleczenstwo», Olsztyn-Lwów: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie, 2017, s. 272.

6. Куньч Зоряна, *Проблеми чужомовного впливу на українську науково-технічну термінологію*, «Термінологічний вісник: Збірник наукових праць», Київ, Інститут української мови НАНУ, 2013, Вип. 2(1), с. 216.

Розділ 3. Транскордонне співробітництво в культурно-освітньому контексті

іншомовних слів» (К.: Довіра, 2000. –1018 с.), «Риторичний словник» (К.: Рідна мова, 1997. –345 с.), а також тлумачні загальномовні словники. Можна скористатися й електронними виданнями, але слід акцентувати увагу студентів на тому, щоб вони використовували тільки офіційні бібліотечні ресурси. Також актуальними залишаються і перекладні словники, хоча вони мають обмежений словниковий ресурс і, відповідно, зазвичай не подають вузькоспеціалізованих термінологічних одиниць. Отож часто перекладні словники не дають однозначних відповідей на складні питання.

Під час роботи над термінологією студентам-іноземцям слід пояснювати, яким чином сформувалося набуте, термінне значення відповідної лексеми, як відбувалося переосмислення загальномовного значення слова, виходячи із суті означуваного цим терміном наукового поняття. Тобто, важливо прояснити, до прикладу, як трансформувалися загальномовні значення таких слів, як «*пам'ять*», «*перехід*», «*портрет*», «*уособлення*», «*усмішка*», «*деталь*», «*слово*» тощо. Це дасть змогу іноземцеві усвідомити, що мотивом творення таких термінів є зазвичай зовнішня або функціональна подібність предмета, названого загальноновживаним словом, із спеціальним предметом, для найменування якого використовують це слово. Така методика сприятиме засвоєнню термінного значення слова.

Важливий навчально-методичний засіб, що допомагає усунути проблеми розрізнення значень багатозначних лексем – різними практичними завданнями змушувати студента вводити слово у термінному його значенні в контекст. До прикладу, це може бути широке залучення студента-іноземця до рецензування виступів колег та підготовки самоаналізу власного публічного виступу. Характеризуючи жанр, структуру промови, звертаючи увагу на аргументованість висловлених тверджень та використаних фактів, на мову й стиль викладу, оформлення окремих елементів тексту, його ілюстрованість, презентативність, а також говорячи про особистість оратора, його манери, голос, інтонацію тощо, рецензент обов'язково має послуговуватися відповідною термінологією. Саме доречність використання риторичних термінів свідчить про належний рівень знань з основних програмних тем.

Ще одна форма роботи, яка сприяє активному використанню риторичних термінів, – проведення практичних занять у формі дискусії. Студенти, які долучаються до обговорення поставлених питань, мають потребу використовувати термінологію для підтвердження своїх думок, для ілюстрації власних суджень. До прикладу, під час вивчення теми «Засоби активізації уваги слухачів» можна запропонувати для дискутування проблему: які засоби є ефективнішими під час судового засідання: мовні чи психологічні. Студенти, які візьмуть участь у цій дискусії, наведуть аргументи на користь кожного виду засобів, підтверджуючи їх конкретними

прикладами. При цьому вони не зможуть обійтися без використання відповідної термінології, якою мусять вільно володіти.

Четверта особливість термінології полягає в тому, що потужним джерелом термінотворення є терміноелементи греко-латинського походження. Вони відповідають вимогам точності, короткості й однозначності терміна⁷. Тому студент під керівництвом викладача має змогу опрацювати певні терміноелементи, виявляти найтипівіші для того чи того розділу риторики класи, підкласи ширших категорій, що по-слуговуються цими терміноелементами. Перевагою для студента-іноземця є те, що значення греко-латинських лексем зазвичай зберігається в усіх європейських мовах, що сприяє подальшому засвоєнню термінів. Такі термінологічні одиниці, що з'явилися свого часу в одній із давніх мов, а потім із тим самим термінним значенням засвоїлися в більшості індо-європейських мов, прийнято називати інтернаціоналізмами. Наприклад, терміни-інтернаціоналізми давньогрецького походження становлять переважну більшість у тематичній групі «Стилістичні засоби увиразнення промови»: *метафора, епітет, оксиморон, анафора, епіфора, паралелізм, антитеза, алітерація, асонанс, гіпербола, літота, метонімія, синекдоха* тощо. Значна кількість термінів-інтернаціоналізмів латинського та грецького походження функціює в тематичній групі «логічні засоби мовлення»: *імплікація, аргументація, теза, алогізм, парадокс, силогізм, аксіома, абсурд, ентимема* та інші.

Сприймання іноземцями українських риторичних термінів може викликати труднощі через деяку невпорядкованість і недостатню усталеність риторичної терміносистеми⁸. Ознайомлюючи студентів зі словесними означеннями базових понять, насамперед слід забезпечити їх опанування на інтуїтивному рівні. Переклад терміна англійською або іншою відомою студентів мовою в багатьох випадках не є достатнім для залучення його до фонду дієвих знань студента і формування на його основі практичних умінь і навичок. Важливим методичним аспектом термінологічної роботи зі студентами-іноземцями є застосування «багатобічної комунікації, яка передбачає активність кожного суб'єкта навчання, а не тільки викладача»⁹. Слід інтенсифікувати комунікативні

7. Кочан Ірина. *Українська наукова лексика: міжнародні компоненти в термінології*: навч. посібник, К.: «Знання», 2013, с.13.

8. Куньч Зоряна. *Системне вивчення науково-технічної термінології у роботі зі студентами-іноземцями* // «Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Зб. наук. пПраць». – Львів, 2008. – Вип. 3. – Сс. 198.

9. Віхрова О. В., Зінонос Н. А. *Адаптація іноземних студентів до вивчення природничо-математичних дисциплін у вітчизняних ВНЗ*. – file:///C:/Users/ws.01.r35.k7/Downloads/589-Article%20Text-2308-1-10-20170208%20(1).pdf

Розділ 3. Транскордонне співробітництво в культурно-освітньому контексті

контакти між самими студентами, зокрема запровадити роботу в парах (їх краще формувати змішано – один український та один іноземний студент), у групах, де студенти мають змогу консультивати один одного, роз'яснювати більш зрозумілою мовою суть певних наукових понять чи допомагати викладачеві підшукати відповідний термін в рідній мові студента-іноземця. Іншомовний відповідник є орієнтиром для правильного розуміння поняття, для порівняння його у різних відомих уже мовних системах, для розширення словникового запасу¹⁰. Пропонований методичний прийом особливо дієвий на початковому етапі навчання, коли студентів легше сприймати спеціальну термінологію через її переклад рідною мовою або більш зрозумілою.

Ефективними для засвоєння наукової термінології вважаємо також заздалегідь підготовані короткі виступи студентів на теми програмного матеріалу. Актуальними темами для навчальних виступів студентів, які до того ж можуть передбачати полярні думки, можуть, до прикладу, бути такі: «Складові іміджу оратора», «Типи логічних помилок», «Композиція розважальних промов», «Риторичні фігури повторення». Перелік тем для окремих практичних занять викладач пропонує заздалегідь, і студенти, відповідно, мають змогу ретельно підготувати свої виступи та взяти участь в обговоренні доповідей колег. Зауважимо, що й розмова зі студентами про окремі аспекти програмної теми може теж бути конкретно спрямованою, що стимулюватиме до вживання термінів певної тематичної групи. Зокрема, рецензування можна обмежувати лише тими аспектами виступу, вивченню яких було присвячено це заняття. Наприклад, під час вивчення теми «Культура мови оратора» можна запропонувати студентам акцентувати увагу в рецензії на таких питаннях: чи було дотримано всіх норм літературної мови (орфоепічних, лексичних, граматичних, стилістичних тощо); чи мовні засоби були розмаїтими і точними (використання синонімії, запозиченої лексики, термінології тощо); які риторичні засоби увиразнення думки було застосовано (риторичні фігури, тропи, фразеологія, крилаті вислови тощо); чи доречним і стилістично виправданим був добір лексичних засобів з огляду на специфіку аудиторії і т. ін.

Подібні тематичні блоки питань для рецензування виступів студентів можна сформулювати також до інших тем практичних занять. Перелік цих питань варто чітко окреслити наперед, щоби досягти вміння аналізувати, застосовуючи відповідну термінологію, а також враховувати найрізноманітніші аспекти мисленнево-мовленнєвої діяльності промовця.

10. Луцько П. *Термінологія конституційного права в курсі української мови як іноземної, «Теорія і практика викладання української мови як іноземної»*, 2013., Випуск 8, Сс. 138.

Кожна наукова галузь має власний арсенал допоміжних засобів, які можна використовувати для інтенсифікації навчального процесу. Якщо під час вивчення точних дисциплін (математики, фізики) допоміжним матеріалом для засвоєння термінів може слугувати розмаїта символіка (формули, графічні зображення, цифри тощо), то риторика такими символічними даними не оперує. Однак для тлумачення значень нових риторичних термінів дієвим способом може бути наочність. До прикладу, під час вивчення позамовних аспектів ораторського мистецтва дуже зручно візуалізувати різні види жестів, поз, міміки і т. ін. та акцентувати на використовуваних для їх номінування термінах. При цьому в роботі з іноземними студентами важливо акцентувати на національній специфіці деяких аудіо-візуальних засобів.

Отже, засвоєння наукової термінології, яке студент-іноземець здійснює під керівництвом викладача, пов'язано з розумінням закономірностей певної наукової системи. Беручи до уваги специфічні риси терміна як мовного знака, що впливають на особливості його засвоєння іноземцем (тяжіння терміна до відсутності синонімів, тенденція до «інтернаціоналізації» термінології, творення термінів шляхом термінологізації загальномовних лексем, залучення як потужного джерела термінотворення терміноелементів греко-латинського походження), викладач має спрямувати свою роботу так, щоби усунути складні моменти в сприйнятті термінів, та підсилити ті переваги, які з'являються в процесі роботи з іноземними студентами. Використання певних методичних прийомів (робота зі словничком риторичних термінів, обговорення виступів колег, самоаналіз власної доповіді, залучення доучасті в дискусії з проблемних питань) дасть змогу сформувати у студента цілісне бачення системи наукових понять. Викладач риторики має на меті дати студентові знання з риторики, закріпити в нього певні риторичні вміння й навички, а без засвоєння термінології цієї науки це завдання виконати неможливо. Тому навчально-методична робота викладача має бути націлена на те, щоби у процесі вивчення зі студентом термінологічної системи риторики логічно завершити наукове пізнання через осмислення внутрішньої форми питомих слів-термінів, через активне використання терміноелементів греко-латинського походження, які мають статус інтернаціоналізмів, а також завдяки долученню термінологічної лексики з тих мов, якими вільно володіє іноземний студент.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Віхрова О. В., Зінонос Н. А. *Адаптація іноземних студентів до вивчення природничо-математичних дисциплін у вітчизняних ВНЗ*, file:///C:/Users/ws.01.r35.k7/Downloads/589-Article%20Text-2308-1-10-20170208%20(1).pdf
- Кочан Ірина. *Українська наукова лексика: міжнародні компоненти в термінології :навч. посібник*, К.: «Знання», 2013, 294 с.
- Куньч З.Й. *Викладання української мови як іноземної на основі принципу фахоцентризму*, «Partnerstwo polsko-ukrainskie: bezpieczenstwo, polityka, spoleczenstwo», Olsztyn-Lwów: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie, 2017. – 303 s. – S. 267-275.
- Куньч Зоряна, *Проблеми чужомовного впливу на українську науково-технічну термінологію*, «Термінологічний вісник: Збірник наукових праць», Київ, Інститут української мови НАНУ, 2013, Вип. 2(1), 223 с.
- Куньч Зоряна. *Системне вивчення науково-технічної термінології у роботі зі студентами-іноземцями*, Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Зб. наук. праць, Львів, 2008, Вип. 3, С. 198.
- Куньч Зоряна. *Українська риторична термінологія: історія і сучасність*: Монографія, Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2006, с. 6.
- Луцько П. *Термінологія конституційного права в курсі української мови як іноземної*, Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2013. Випуск 8, С. 136 – 143.
- Риторика: Підручник*, Львів, Видавництво Львівської політехніки, 2018, 496 с.
- Українська риторика: історія становлення і розвитку*: навч. посіб., Львів, Видавництво Львівської політехніки, 2011, 248 с.

OBRAZ UKRAINY W POLSKIEJ KULTURZE: PRÓBA ZARYSU

IMAGE OF UKRAINE IN POLISH CULTURE. SAMPLE OUTLINE

History of the Polish-Ukrainian relations, and also forming of mutual judgements have lasting tradition which possible to be seen in the highest measure in literature. Appearance of Ukraine, and also its interpretation takes important place in Polish romanticism and has a considerable value for the Ukrainian culture in the world culture context. An attempt to reveal the evolution of this appearance in the context of historical method and its step-by-step forming are done in the article.

Key words: Ukraine, Polish-Ukrainian relations, romanticism, steppe, culture.

Obraz Ukrainy w literaturze polskiej kształtował się w ciągu wieków i na niego wpływały czynniki zarówno wewnętrzne jak i zewnętrzne, tendencje literackie, oraz polityczne. Chcąc prześledzić utrwalony stereotyp Ukrainy, czy Ukrainca, w oczach środowiska literackiego, oraz czytelnika w Polsce, nie możemy nie zauważyć przyczyn tworzących go oraz ewolucji. Waga tematu, polega na tym, że stosunki historyczne i literackie obu narodów są bardzo skomplikowane i subiektywne, tak że nie łatwo nawet w krytyce odzielić uprzedzenia od obiektywnych zjawisk.

Pierwszą wzmiankę o Rusinach znajdujemy w legendzie narodowej Polaków utrwalonej w folklorze ludowym, w której Rusin występuje jako brat Lecha i Czech. „Lech, Czech i Rus dają liczne potomstwo, z którego wyrastają narody Europy Środkowej: Polacy, Ukraińscy i Czesi”. W legendzie zauważamy, że bracia bardzo przyjaźnili się ze sobą, ponieważ Rus zostawia wszystko, i razem z Czechem jedzie w gościnę do Lecha. Po długim błąkaniu się, znaleźli go nie zbyt daleko, w sąsiedztwie, ale ta bliskość sprawia, że ich drogi rozchodzą się na skutek różnych waśni. I tak będzie przez wieki. Wspólne dążenia będą ich zbliżać do siebie a konflikty oddalać.

1. **Іван МАТКОВСЬКИЙ**, доктор філософії (PhD), асистент кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка», E-mail: bojky@ukr.net

Narastające konflikty sprawiają, że już dzieci uczą się niechęci, a nawet nienawiści i kształtuje wzajemny obraz. Starcia między obydwojma narodami mają prawie tysiącletnią historię i sięgają czasów Kazimierza Wielkiego, który w latach 1340-1349 opanował Ruś Halicką oraz zachodnią część Wołynia [5:29]. W 1385 roku była zawarta polsko-litewska unia w Krewie i od tego momentu zaczyna się obecność Polski na ziemiach ruskich aż po Czarne morze. Zaczynają się również problemy Rzeczypospolitej spowodowane przez Kozaków, którzy od końca XIV stulecia zasiedlali tereny Zaporozża. Byli to chłopci, drobna szlachta i po prostu plebejusze różnych gatunków, którzy z tych, czy innych motywów opuszczali ojczyste tereny, i nie stanowili osobnej nacji. Na przełomie XV – XVII wieków Kozacy brali udział w wyprawach na Krymsko-tatarskie chanaty, w celu uwolnienia Rusińskich jeńców. Tatarzy, razem z innymi narodami, poddanymi Imperium Osmańskiemu, zapuszczali się na Wołyń i Podole, skąd brali ludzi w tak zwany jasyr. Tatarskie najazdy powodowały opustoszenia terenów przez zamieszkałych tam ludzi i wzmocnienie watag kozackich. Kozacy robili niespodziewany najazdy na łodziach zwanych czajkami. W celach kontroli nad Kozakami, król wprowadza tzw. rejestr kozacki. Kozak rejestrowy stawał się wolnym człowiekiem, i w zakres jego obowiązków wchodziła obrona a obrona granic południowo-wschodnich granic Polski. W końcu XVI wieku doszło do kozackich wystąpień przeciwko magnatom, co stało się przyczyną konfliktów i wojen polsko-kozackich. Najśłynniejszym wystąpieniem kozackim była wojna kozacko-polska w latach 1648-1654, prowadzona przez Bogdana Chmielnickiego [5:43-44]. Do tego czasu powstania kozackie wybuchały co 15-20 lat i nosiły charakter lokalny. Okres polsko-kozacki miał i pozytywne momenty w historii wzajemnych stosunków, na przykład: wojny polsko-tureckie i polsko-rosyjskie, w których armia królewska razem z kozakami walczyła przeciwko wspólnemu wrogowi.

Pierwszym polskim źródłem literackim mówiącym o Ukrainie była książeczka przedstawiciela literatury renesansu Stanisława Orzechowskiego «Baptismus Ruthenorum», która się okazała 1544 roku zarówno w języku polskim, tak i w języku rusyńskim, czyli ukraińskim. Orzechowskiemu przypisywana jest słynna formuła „genthe Ruthenus, natione Polonus”, „wyrażająca w istocie nie tak prosty fakt przynależności narodowej szlachty ruskiej” [14:184]. Orzechowski podkreśla rusińskie pochodzenia w stylizowanych na łacine nazwiskach (Orichovius Roxolanus, Orichovius Ruthenus), i maluje świat Rusinów, jako świat prawosławnych chłopów. Artykuły literackie, które kształtowały obraz Ukrainy w społeczeństwie polskim w owych czasach, miały charakter polemiczny, w stosunku do Unii Brzeskiej i powstaniu kościoła greko-katolickiego. W tym czasie obserwujemy tworzenie się mitu ukraińskiego. Pierwsze literackie relacje opisywały czarowne tereny kresów wschodnich, idylliczne obrazy życia ich mieszkańców: «Найбільш ранньою формою польського

Розділ 3. Транскордонне співробітництво в культурно-освітньому контексті

зацікавлення українкою були прості описи регіону. Саме такими є два твори, в яких Франко добачає перші паростки „української школи”: „Panoszą, to jest wysławiania panów i paniąt ziem ruskich i podolskich z męstwa, z obyczajów i z innych spraw pocziwuch” Бартоломея Папроцького — твір геральдичний, у якому подано систематичний віршований опис шляхти цих земель, і „Roxolania” Себастьяна Кльоновича (1584, латиною) — набагато вичерпніший огляд так званої Червоної Русі. Тут увага зосереджується не на шляхті і не тільки на містах, а передусім на докладному описові життя і звичаїв українського селянства [1:133]. Tradycja opisywania Ukrainy ma dwojakie pochodzenie: jak źródło i skarbnica obrazów opisujących piękno natury, obszar „niezwykłej bujności roślin i zwierząt w połączeniu z odległością i egzotyką tych obszarów rodziła szczególną fascynację pisarzy, zwłaszcza w epokach wyjątkowej wrażliwości na żywioł natury. Stąd Ukraina jako temat pojawia się u nas” [10:82]; i intencję związane z kulturą polską – «na obszarze Ukrainy traktowanym jako «szkoła rycerstwa» ugruntował się polski epos rycerski» [14:183]. Okres ten związany z twórcami jak M. Szarzyński, S. Szymonowicz, B. Zimorowicz i silną idealizacją Ukrainy, co decyduje o skryształowaniu się konwencji arkadyjskiej i stereotypu „Ukrainy mlekiem i miodem płynącej” [14:184]. Tak w sielance realistycznej S. Szymonowicza (Żeńcy) widzimy obraz okropnego życia chłopów na łonie pięknej natury. Takie obrazy sygnalizują narastający problemy, daleki od sielanki. Autorzy wykorzystują w przedstawieniu Ukrainy elementy życia szlacheckiego i chłopskiego w różnych ujęciach. Nieco później obserwujemy rodzenia się tematyki kozackiej («Пісня про козака і Килину» (1625) («Pieśń o Kozaku i Kyłynie»²). Gruntem dla proukrainської literatury staje się folklor ukraiński.

Powstania Chmielnickiego 1648 roku zmienia kierunek ideologiczny literatury związanej z opisywaniem Ukrainy. Dominują obrazy krwawej okrutnej wojny, zniszczeń na tle pięknej przyrody. Zaczynają odtąd pojawiać się obrazy walki bratobójczej walki, kainowej zbrodni. Zaistniały problemy ujmowane są skrajnie: od gniewu i nienawiści w stosunku do Ukrainy (Biołobocki) do odczuwania winy za zaistniały konflikt (Opaliński). Przestrzeń Ukrainy, czyli step, kurhany, kozacy są traktowani jako część Rzeczypospolitej, ale i coś osobnego [1]. Rzeczywisty charakter Ukrainy – to ziemia leżąca na wschodzie, ogromna przestrzeń bez wyznaczonych granic i bez jakiejkolwiek przynależności kulturowej, cechują ją odmienna mentalność polityczna i religijna. Te odrębności tworzą, że w istocie Ukraina jest odmienna od Rzeczypospolitej przestrzenią kulturową. Mit ukraiński znajduje swoje zastosowanie i nasilenie w epoce romantyzmu. W czasie oświecenia tematyka ukraińska wykorzystywana była rzadko jako przykład narastających konfliktów społecznych, co miało stano-

2. *Autorstwo przypisują Dominiku Rudnickiemu*, zob.: М. Возняк, Із співаника Домініка Рудницького, НТШ, т. 150, s. 243-252.

wić argument na rzecz reform państwowych. W literaturze romantycznej pojawia się nowy typ bohatera buntownika. dokunuje się nobilitacja ludowej wizji świata, następuje zainteresowanie historyzmem i orientalizmem, a także zainteresowanie problematyką narodową i polityczną [13:483]. Powoduje to nową falę zainteresowania tematyką ukraińską, choć tu odegrały rolę inne czynniki, niż dotychczasowe. Najpoważniejszym jest czynnik polityczny, który od tego czasu staje się atrybutem literatury, ideowo skierowanej na wschód. Badacze stosunków politycznych polsko-ukraińskich mówią o dwóch krańcowych poglądach: „realistycznym” i „prometejskim” [4]. Pierwszy utrzymywał, że normalizacja stosunków z Rosją ma strategiczne znaczenie dla interesów Polski i musi się to dokonać nawet kosztem innych narodów usytuowanych między Polską a Rosją. Inni zaś uważali, że przyjaźń polsko-ukraińsko-białorusko-litewska jest konieczna dla osiągnięcia polskiej idei narodowej (mit Wernyhory jest tego przykładem). Przedstawiciele „prometeizmu”, intelektualiści i politycy, rozwijali tę myśl w literaturze, jako ideę wybraństwa, posłannictwa i ofiary ze strony Polski (Polska Mesjaszem narodów).

W tym czasie powstaje pojęcie „szkoła ukraińska”, którą tworzy i reprezentuje szereg poetów i pisarzy, na czele z Antonim Malczewskim, Sewerynem Goszczyńskim, Józefem Zalewskim. Pojęcie „szkoły ukraińskiej” wprowadził krytyk Michał Grabowski artykułem „O szkole ukraińskiej” (1840). Powstanie „szkoły ukraińskiej” było spowodowane również chęcią naśladowania innych literatur (poetów angielskich, „którzy odkryli dla literatury pod koniec XVIII wieku romantyczną malowniczość północnej szkockiej, krainy dzikich gór i jezior, usianej tajemniczymi ruinami zamczysk, a także bogatą mitologię jej ludu” [9:38] – „Szkocji Angielskiej” odpowiada Ukraina – „Szkocja Polska”). Twórcy „szkoły ukraińskiej” kierowali się patriotyzmem lokalnym, gdyż w większości wywodzili się z kresów wschodnich. Należeli do niej Antonij Malczewski, twórca powieści poetyckiej pod tytułem „Maria” (1825) i Seweryna Goszczyńskiego autor „Zamku kaniowskiego” (1828) [1:138]. Utwory te początki mitu ukraińskiego. Inną grupę stanowią Józef Zaleski, Michał Czajkowski i Tymko Padura. Ich twórczość ma charakter kozakofilki [2:159].

Pierwszym, który do literatury romantycznej wprowadził tematykę był Józef Zalewski. Pochodził z drobnej szlachty żyjącej na Ukrainie. Piękna przyroda stepów, jary, Dniepr i przekazy o mitycznych kozakach, kiedyś panujących na tych ziemiach staną się obiektem idealizacji liryka. Idea polityczna poety układa się w myśl: Bóg – Świat – Słowiaństwo – Polska – Ukraina. Właśnie, przeciw takiemu przekonaniu politycznemu wobec Ukrainy w twórczości, zarówno Józefa Zaleskiego, jak i całej „szkoły ukraińskiej” w końcu XIX wieku, wystąpił z krytyką Iwan Franko. „Українська школа” в польській літературі по своїм провідним думкам була і осталась більше чужою українському народові,

ніж, наприклад, школа литовська. Літературний, посередній вплив її на інтелігенцію в деяких зглядах був значніший, але й то більше негативно, ніж позитивно: примір поетів польських тої школи більше вказував на те, як не треба писати для українського народу, ніж як треба. [6:32;7].

W swojej twórczości Zaleski przeważnie opierał się na folklorze ukraińskim, w którym dominującym obrazem jest natura i wizerunek wolnego kozaka. W jego wierszach „*Ukraina wdzięcznej, umyślonej naiwności jawiła się jako wyidealizowana kraina wspomnień utraconego raju szczęśliwego dzieciństwa i rzewnej tęsknoty*” [9:38]. Późniejsza twórczość Zaleskiego charakteryzuje się skrajnym kozakofilstwem. Naśladując folklor ukraiński, poeta pisze utwory w formie niewielkich dum, gdzie dominuje koloryt ukraiński. Wykorzystywał i inne rodzaje piosenek popularnych na Ukrainie: „wieśnianki” i in. W „Dumce hetmana Kosińskiego”, „Dumce Mazepy”, „Czajkach” opiewa pełnych fantazji kozaków, jako dzikie dzieci natury. U Zaleskiego pojawia się nowy zestaw obrazów: koń-step-kozak, wprowadza poeta nowe elementy arkadyjskiego toposu. Przez pokazywanie kozactwa na tle natury, poeta pragnie wytworzyć specyficzny obraz Ukrainy. Istotnym szczegółem jego twórczości jest unikanie narastających konfliktów polsko-kozackich, a obraz kozaka ukazany jest przez pryzmat sentymentalizmu. Poeta, odmalował lud ukraiński jako całkowicie odmienny mentalnie i kulturowo. Późniejsi reprezentanci „szkoły ukraińskiej” będą mniej zwracać uwagę na mentalność ludu, będą powielać utrwalone o kozakach stereotypy. Liryk zaczyna eksponować koncepcję odwiecznej jedności polsko-kozackiej, wbrew faktom historycznym [2:160]. Literatura ukraińska krytycznie wypowiada się o twórczości Józefa Zaleskiego i o „szkole ukraińskiej” [2;6]. Iwan Franko nazwał działalność Józefa Zaleskiego historycznym fałszem [6]. Kozacy i szlachta na tle pięknej przyrody ukraińskiej, bez antagonizmów wobec siebie, zjednoczeni przeciwko wspólnemu wrogowi – taką Ukrainę tu widzimy w twórczości Zaleskiego, ale niestety jest to tylko pragnienie, a nie rzeczywistość. Sposób przedstawienia charakterystyczny dla poety poety znalazł kontynuatorów utrwalających fałszywy mit Ukrainy.

Kozakofilskie idee dominują w twórczości M. Czajkowskiego, który uważał siebie za kozaka i twierdził, że ma podwójne szlachetko-kozackie pochodzenia. Obraz Ukrainy w twórczości Czajkowskiego przedstawiony jest przez pryzmat kozaczyzny. Jeśli u Zaleskiego dominuje kozacki sentymentalizm, jedność kozacko-szlachecka, i Ukraina pokazana przez piękno przyrody, to u Czajkowskiego zaczyna się wprowadzanie mitów i utopijnych idei związanych z historią kozacką.

Ewolucje tematów ukraińskich była ściśle związana ze sprawami politycznymi. Upadek powstania listopadowego i klęska poniesiona w wojnie z Rosją 1831 dały impuls do rozmyślenia o wyjściu z sytuacji. Można się pogodzić z myślą, że „польське козакофілство як таке є, безперечно, синкретичним феноменом, що поєднює не лише літературу, політичну програму і фантазування,

але й зародки націоналізму і націотворення” [2:161]. Właśnie kozakofilstwo stało się ważnym elementem w koncepcjach dotyczących odzyskania przez Polskę niepodległości. M. Czajkowski, oraz F. Duchiński i H. Rzewuski wysuwały koncepcje o tworzeniu formacji politycznej polsko-ukraińskiej [11:188]. W powieściach historycznych „Wernyhora wieszcz ukraiński” (1838), „Hetman Ukrainy” (1841), „Owruczanin” (1841) i in., on odradza potęgę kozacką i ukazuje konieczność realizowania wspólnych planów politycznych. Zwraca uwagę na ten moment w historii jako wyjątkowy i rozstrzygający los obu narodów. Michał Czajkowski jako jeden z pierwszych roztrząca wizję przyjaznych stosunków ukraińsko-polskich. Ukraina i Kozacy są w pełnym stopniu idealizowani. Topos śmiałego Kozaka, stepu, kurhanów, konia, oraz batalii, walki, oczywiście bujna przyroda – to obraz ukazywanych tu w tych utworach Ukrainy. Ukraina jest miejscem styku dwóch kultur – ukraińskiej i polskiej,

Jeden z ważnych wybitnych twórców romantyzmu polskiego jest Antoni Malczewski, choć zasłynął jednym tylko utworem - poematem „Maria” (1825), który zasługuje na szczególne uwzględnienie. Utwór nazywany przez krytyków „powieścią ukraińską” odmiennie maluje obraz Ukrainy. Autor otwiera czytelnikowi siedemnastowieczny kraj ukraiński na tle krwawych zmagania kresowych magnatów. Kresy występują zarówno jako ziemia szlacheckiej tradycji, ale i samowoli magnackiej, szlacheckich rycerzy i zwykłych zbrodniarzy. Lud Polski i Rusiński stanowi jedność społeczną. Ziemia ukraińska nasycona jest pejzażem typowo romantycznym i sentymentalizmem, ale także niesamowitością i grozą. Malczewski nie stawia sobie za cel pokazać bujność i piękno przyrody, a stara się ukazać „przytłaczającą ogromem pustkę i ciszę stepowych bezkresów Ukrainy, co wionęły smutkiem” [9:41]. Pokazuje pierwotny step, jeszcze nie polany krwią braterską. Słowa klucze to „ukraiński wiatr”, „swobodny step”, „smutek”, „los”. Kresy ukazują się czytelnikowi jako miejsce, gdzie miłość idzie w parze z tęsknotą, bohaterstwo z podstępem, samotność z filozofią. Piękny bohater na tle stepu, który szuka siebie w sobie, gubi się w życiowej kolizji, i przestrzeni pozabawionej granic. Również autor nadaje Ukrainie status miejsca, gdzie panują własne odmiennie prawa. Wydarzenia rozgrywające się w przyszłości, oddalenie w czasie i przestrzeni sprawiają wrażenia starej sentymentalnej bajki, pokazują rzeczywistość, której już nie ma i która już nie wróci. Polska szlachecka w swojej kresowej postaci przez fakt swojego nieistnienia wzmaga smutek. Malczewski tworzy również w czytelniku obraz współczesnej mu Ukrainy, która jak i pierwotny step też jest pustką. Autor nie przywołuje konfliktów narodowościowych, a wybiera raczej obrazy budzące melancholię i romantyczne doznania. Krytycy charakteryzowali powieść „jako jeden z najśliczniejszych i najlepszyc utworów, w którym „rzecz prosta i zawiła, naturalna i okropna, powszednia i głęboka, jak przepaść” współlistnieją obok siebie [9:41] Tymi słowami również można scharakteryzować obraz Ukrainy.

Zupełnie inną twarz Ukrainy widzimy w następnego przedstawiciela „szkoły ukraińskiej” – Seweryna Goszczyńskiego. Najwybitniejszym jego utworem jest powieść „Zamek kaniowski” (1828). Tematem utworu jest powstanie hajdamackie i rzeź humańska 1786 roku. Autor pokazał Ukrainę w zupełnie innych barwach. Zamiast pięknych obrazów natury i romantycznych kozaków, widzimy krwawą tragedię, konflikty socjalne i religijne. Powieść była pierwszym utworem, który wskrzesił obrazy okropności, należący do wspólnej przeszłości. „Zamek kaniowski” był przypomnieniem minionych tragedii, rozbijał iluzję co do wspólnej przyszłości. Ukraina nie występuje już jako wspólna ojczyzna Ukraińców i Polaków, a raczej jako piekło stworzone dla obu narodów. Goszczyński zapoczątkował apokaliptyczną i tragiczną wizję, stworzoną na gruncie wspólnej historii. Ostrzega on również Polaków, pokazując ich okrucieństwo i szal nienawiści wobec kozaków. Obraz wbitych na pal kozaków symbolizuje rozdartą Ukrainę, na której szlachta nie znalazła wspólnego języka z żyjącym tu ludem, a zemsta kozaków jest groźnym memento, przelana krew po obu stronach niczego nie zmieniła, nie oczyściła, bo konfliktów nie zażegna się krwią.

Epilog do romantycznej powieści o Ukrainie znajduje się twórczości Juliusza Słowackiego, ostatniego przedstawiciela „szkoły ukraińskiej”: „якщо козакофілство є тим тематично і психологічно найпростішим виявом образу України, то його завершення і найвище втілення маємо у творчості Юліуша Словацького” [2:162]. Słowacki nie można uznać jedynie za przedstawiciela „szkoły ukraińskiej” ponieważ nie ograniczał się wyłącznie do tematyki ukraińskiej. Podejmuje ją jednak w wielu utworach: „Żmii”, „Wacławie”, „Beniowskim”, „Snie srebrnym Salomei”. Obraz Ukrainy u dorobku Słowackiego jest skomplikowany, przeszedł przez etapy ewolucji. Poeta wykorzystał dotychczasowy materiał literacki i idee obecne u Malczewskiego, Zaleskiego, Czajkowskiego. Od kozakofilstwa w utworach początkowych do „понуро-байронічного „Вацлава”, що свідомо наслідуює й продовжує „Марію” Мальчевського, до епічного „Беньовського і, врешті, до мітичного шифрування в „Срібнім сні Саломеї” і містицизму, пізніших, незакінчених пісень того samego „Беньовського” [2:162]. Słowacki sakralizuje Ukrainę. Stała się ona ziemią na której objawia się Bóg [14:187]. Jest to ziemia zarówno miodem i mlekiem płynąca jak i polana krwią. Mistrz rozwija kozacki mit o Ukrainie, idealizac ją, ale maluje również obraz rujnacji starego ładu, właśnie tego, który miał wiele wspólnego z Polską. Tu występują już „dwie ścierający się narodowości” [14:187]. W „teatrze okropności” Słowackiego na przestrzeni ukraińskiej dominują dramaty namiętności: okrucieństwo, zbrodnia, zemsta. Fabuła spleciona ze smutkiem i dramatyзмом. Słowacki utrwalia polityczną koncepcję o roli Ukrainy w historii Polski. Romantycy przedstawiali chętnie świat jako teren działania dwóch sprzecznych potęg:

Boga i szatana, dobra i zła, mroku i światła. Ukraina – miejsce ścierania się tych potęg, w naturalny sposób staje się atrakcyjnym tematem. Jest jednocześnie pikłem i rajem.

Romantyzm stworzył zmitologizowaną koncepcję Ukrainy, dając iluzję ziemi bezkresnej, mlekiem i miodem płynącej, która znajduje się pomiędzy cywilizacją i dziką bujną przyrodą, z nieodmiennym atrybutem – wolnym i śmiałym kozakiem. Jednocześnie romantyzm przywołując historyczne wydarzenia uczynił ją także miejscem okropności, walk bratobujczych, krwi przelanej i konfliktów socjalno-religijnych. Przez takie pokazanie Ukrainy romantycy pragnęli wyjaśnić tragiczny los Polski i Ukrainy, udowodnić potrzebę polsko-ukraińskiego pojednania. Tematy i motywy ukraińskie w romantyzmie sprzyjały kształtowaniu świadomości narodowej zarówno Polaków i Ukraińców [14].

Nowe opracowanie motyw kozacki znalazł w okresie pozytywizmu. Do jego odrodzenia przyczynił się H. Sienkiewicz powieścią historyczną „Ogniem i mieczem”. Mimo oparcia się na źródłach historycznych i stworzeniu pozorów relacji historycznej, Sienkiewicz też tworzy swoisty mit Ukrainy zgodny z ideą całej trylogii – „ku pokrzepieniu serc”. Obraz Ukrainy u Sienkiewicza „wywarł silniejszy wpływ, niż setki tomów rozpraw naukowych” [8:32]. O wytworzonym obrazie ziemi ukraińskiej i stosunków polsko-ukraińskich dyskusja nie kończy się i po dzień dzisiejszy. Autor wykorzystał główne motywy „szkoły ukraińskiej”: orientalizm w kontekście historyzmu, przyroda i bezmiar dzikich pól i przestrzeni stepowej, problem kozacki i życie szlachty. Z drugiej strony obdarzył kozaków takimi cechami, jak okrucieństwo, dzikość, szaleństwo, pijactwo. Sienkiewicz nie widzi przyczyn konfliktów na kresach jako społecznych i religijnych, nie nadaje im charakteru narodowego, traktuje ich jako konflikt lokalny między kozakami i królewicami kresowymi [14:190]. Powstanie Chmielnickiego traktowane jest przez Sienkiewicza wojna domowa, a Ukraina, jak część Polski, dla której „król – ojciec, a Rzeczpospolita – matka” [12:147]. W finale utworu obraz Ukrainy prawie jest zakończony. Ukraina występuje jako oderwana politycznie i ideowo od Rzeczpospolitej formacja kozacko-chłopska, nie jest godna ani podziwu ani zachwyty (dotyczy to również kozaków). Twórca mówi o spustoszeniu Ukrainy i Rzeczpospolitej, winą za to obarcza kozaków. Fabuła tworzy negatywny wizerunek Ukrainy jako miejsca będącego i w przyszłości zażewiem konfliktów. Widać to w symbolicznym epilogu: piękna Helena (Rzeczpospolita) rozchodzi się z okropnym Bohunem (kozacką Ukrainą), tak rozchodzą się drogi obu narodów. Autor kończy powieść słowami „nienawiść wrosła w serca i zatrąła krew pobratymczą” [12:869], podkreślając dalszy zawiły bieg historii.

Pod koniec XIX wieku zainteresowanie historią Ukrainy słabnie. Pisarze zaczynają zwracać większą uwagę na ukraińską kulturę, folklor, wzajemne wpływy. Jednak generalnie w literaturze dominują stereotypy związane z Ukrainą i

obrazy, które utrwaliły się wcześniej: stereotyp „Rusin-buntownik-Kozak”, „Ukraina-step-piękną przyroda”, „Ukraina-matka”, „Ukraina-utracony raj”. Opiewając Ukrainę „tworzono hymny (literackie i malarskie) na cześć człowieka „naturalnego”, żyjącego w zgodzie z naturą, człowieka nieskażonego przez cywilizację, wyrażano tęsknotę za życiem bezpośrednim i żywiołowym” [14:193]. Jak powiedziano wcześniej, ukraińscy krytycy przeważnie ze sceptycyzmem wypowiadali się o „szkole ukraińskiej”, zarzucając jej przedstawicielom, że prawdę obiektywną podporządkowują przyjętej tendencji, wiążąc sprawę Ukrainy z polską ideą narodową i intencjami osobistymi. Oprócz wspomnianych krytyków zacytuujemy fragment artykułu ukraińskiego krytyka literatury Mykoły Jewszana (Миколи Євшана):

„Можна бути вдячними за таку симпатію поляка до української справи, можна її уважати за один з рідких проявів об’єктивної думки про нашу минушину. А все ж таки великою наївністю було би дати зловитися на ті сердечні, великодушно-об’єктивні погляди. Навіть якби зробити Залеських українськими патріотами, якими вони хочуть бути, то не забуваймо, що той український патріотизм – частина тільки загальнопольського патріотизму. Нехай вони будуть апостолами згоди і миру, але той мир ніщо інше – як тільки стремління до збільшення стану посідання мирною дорогою. Третяк³ се називає скромно втіленням людської культури української в широке русло європейсько-польської культури. Практично виконували сю думку товариші Залеського і його приятелі так, що писали українську історію, збирали етнографічні матеріали, робили топографічні студії, слідили обряди і звичаї людські, описували могили, але те все мало служити не *ad maiorem Ucrainae gloriam*⁴, але збагачувати тільки „матеріали до історії і скарби національної літератури” – як каже Грабовський⁵. Отже, така смирна овечка показує вовчі пазури та апетити. Можна подякувати за таке українофільство, але не попадати в телячий захват від нього [3:327].

Tak skrajnie wypowiedzi jednak nie zmniejszają udziału i roli pisarzy polskich w poszerzeniu kultury ukraińskiej daleko poza krańcami samej Ukrainy. Geneza wzajemnej nieufności co do intencji należy raczej do kwestii propagandowo-politycznych, niż literacko-kulturowych. Jednak dziś, w epoce nowych stosunków polsko-ukraińskich pytania o więzi kulturalno-literackich mają szczególne znaczenia dla historyków literatury i kultury po obu stronach, ponieważ jest to cały kontynent, prawie nie zbadany do końca, który jednak może zmienić wzajemne poglądy na zagadnienia literatury ukraińskiej i polskiej. Po

3. Józef Tretiak. *Tu chodzi o jego pracę: Bogdan Zaleski. 1802 – 1931. Życie i poezja. Karta z dziejów romantyzmu polskiego.* – Kraków, 1911. Nakładem Akademii Umiejętności, cm. VIII + 500.

4. Щоб зростала слава України (лат.)

5. Pawło Hrabowskyj (1864 – 1902), ukraiński poeta i krytyk.

odrzuconiu uprzedzeń i historycznych zaszczości będzie można wrzeszczcie doko-
nać obiektywnych badań nad wspólnym dorobkiem i dziedzictwem, co niewat-
pliwie wzbogaci kulturę tego obszaru Europy.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Григорій Грабович. *Польсько-українські літературні взаємини: пита-
ня культурної перспективи* // Григорій Грабович. До історії української
літератури. Дослідження, полеміка, есеї. – Київ, 2003. – С. 129-157.
- Григорій Грабович. *Грані мітичного. Образ України в польському й українському
романтизмі* // Григорій Грабович. До історії української літератури.
Дослідження, полеміка, есеї. – Київ, 2003. – С. 157-179.
- Микола Євшан. *Богдан Залеський і Україна* // Микола Євшан. *Критика.
Літературознавство. Естетика*. – Київ, 1998. – 658 с.
- Микола Рябчук, *Прометейсти і реалісти* // Критика. – 2004. – вересень-жовтень.
– С. 6-9.
- Орест Субтельний. *Нарис історії України*. – Львів, 1992. – 510 с.
- Іван Франко. *Юзеф Залеський (1886)* // Зібрання творів. У 50 т. – Київ, 1980. – т.
27. – С. 23-32.
- Іван Франко. *Charakterystyka literatury ruskiej XVI – XVII wieku* // *Kwartalnik histo-
ryczny* – 1892. – Т. 6. – С. 693-727.
- O. Górka. „*Ogniem i mieczem*” a rzeczywistość historyczna. – Warszawa, 1934 – 119 с.
- Janina Kulczycka-Saloni, *Maria Straszewska. Literatura polska. Romantyzm.pozyty-
wizm*. – Warszawa, 1990. – 548 с.
- Mansfeld Maria. *Ukraina w poezji Józefa Łobodowskiego* // *Spotkania*. – 1988. – №
35. – 83-97.
- Rudnytsky Ivan L.. *Franciszek Duchinski and His Impast on Ukrainian Political
Thought*. // *Essays In Modem Ukrainian History*. – Cambridge, Mass. – 1987. – С.
187-201.
- Henryk Sienkiewicz. *Ogniem i mieczem*. – Warszawa, 1986. – 874 с.
- Słownik terminów literackich*, pod redakcją J. Sławińskiego, Romantyzm,
Wrocław-Warszawa-Kraków, 2002. – 706 с.
- Stanisław Uliasz. *Obrazy Ukrainy i Ukraińców w literaturze polskiej* // *O literaturze
kresów i pogranicza kultur*. – Rzeszów, 2001. – С. 182-208.

УКРАЇНСЬКА ПЕРІОДИКА В ПОЛЬЩІ У КОНТЕКСТІ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНА – ПОЛЬЩА

UKRAINIAN PERIODIC IN POLAND IN THE CONTEXT OF TRANSBOUNDARY COOPERATION UKRAINE-POLAND

The article is devoted to the periodical Ukrainian language edition “Our Word” and “Native Language”, which are published in the Republic of Poland. Ерушк tasks are to establish effective cross-border cooperation of Ukrainians in Poland and Ukraine. The press is a source of information about political, socio-economic and cultural life, an important subject for studying certain aspects of history. The role of analyzed magazines in the process of uniting the Polish Ukrainians who were not assimilated in a foreign-speaking environment was invaluable, but they developed native culture and education, which needed special care and support. The priority task of the periodical Ukrainian-language publications of Poland is the establishment of effective cooperation between Ukrainians of Poland and Ukraine, the formation and preservation of ethno-national identity of Ukrainians in Poland, and the creation of a positive image of Ukraine in the world.

Key words: press, ethno-national identity, transborder cooperation, Ukraine, Poland

Провідною ідеєю зовнішньої політики сучасної України є перспектива вступу до європейських та євроатлантичних об'єднань. Це передбачає не просто ефективну взаємодію із сусідніми країнами, а налагодження інтеграції на регіональному рівні – транскордонне співробітництво, що характеризується спільними історико-географічними, природними і демографічними особливостями, прикордонною співпрацею в галузі економіки, політики, екології, культури, освіти, а також інших царин суспільного життя.

Аналізуючи й осмислюючи досвід політичної та культурно-освітньої співпраці між Україною та Польщею, доцільно вивчити друковані

1. **Оксана ЛИТВИН**, кандидат філологічних наук, доцент, Національний університет «Львівська політехніка», ioksanalytvyn@gmail.com

2. **Надія ГОЛУБІНКА**, Національний університет «Львівська політехніка», holubinkan59@gmail.com

періодичні видання, які стосуються обох країн. Необхідність їх об'єктивного дослідження зумовлена тим, що саме матеріали медіа ознайомлюють нас із реальною атмосферою політичного, соціально-економічного та духовного життя суспільства в глобалізованому світі. Зокрема, періодична преса є одним з основних комплексних джерел інформації про всі площини життя української діаспори в Польщі. Вона також є змістовним і важливим об'єктом для вивчення окремих аспектів історії та пошуку шляхів розв'язання певних конфліктів і кризових явищ. Неоціненною є її роль у процесі об'єднання тих польських українців, які плекають рідне слово, не розчинилися в чужомовному середовищі та намагаються зберегти свою етнонаціональну ідентичність.

Для наукового пошуку, що торкається проблем ЗМІ, важливими є висновки науковців, що ґрунтовно розглядали історичні аспекти української періодики (М. Грушевський, Б. Грінченко, А. Животко, В. Дорошенко, В. Щурат, М. Возняк), а також здобутки сучасних науковців у дослідженні періодичних видань (М. Чабан, І. Крупський, І. Павлюк, Я. Дашкевич, І. Михайлин, В. Габор, М. Тимошик, О. Вішка, М. Комариця, В. Качкан, С. Кость, Ю. Шаповал, Л. Сніцарчук та ін.). Окремі аспекти значення рідномовних медіа в суспільному житті українців у Польщі вивчали О. Баранівська, М. Генік, Р. Дрозд, Н. Парначова, Т. Пронь, Я. Сирник. Проте можемо констатувати відсутність комплексного дослідження діаспорної преси та її впливу на розвиток співробітництва Україна-Польща, що актуалізує мету нашої розвідки – проаналізувати діяльність провідних україномовних періодичних видань у Республіці Польщі та виявити їх вплив на розвиток транскордонного співробітництва наших країн.

На території Республіки Польща нині виходять такі основні україномовні періодичні видання: щотижневик «Наше слово», який уже понад шістьдесят років звертається рідною мовою до українців, що проживають у різних куточках країни; «Бесіда» – лемківський тримісячник; «Над Бугом і Нарвою» (з 1991 р.) – двомісячник, який видає об'єднання українців Підляшшя, що хоче зберігати звичаї, мову, віру, традиції предків і розвивати національну культуру; «Ватра» – кварталник (із 1990 р.); «Перемиські дзвони» і «Благовіст», які видає Українська греко-католицька церква; «Пластовий вісник» дає коротку характеристику з пластових мандрів; «Між сусідами» – альманах Фондації св. Володимира Хрестителя Київської Русі, який почав виходити в м. Кракові в 90-х роках ХХ ст. і запрошує до співпраці тих, кому дорога ідея відродження та збереження культур усіх народів між Віслою і Дніпром. Варто згадати також греко-католицькі церковні календарі (за різні роки), які надавали можливість вірянам різних парафій ознайомитись як з історичними матеріалами, так і з поточними справами української церкви. Проте, на жаль, останнім часом

Розділ 3. Транскордонне співробітництво в культурно-освітньому контексті

вони видаються неперіодично, і або припинили своє існування, або виходять у міру накопичення матеріалу. Надзвичайно популярним і фаховим був освітній кварталник Українського вчительського товариства у Польщі «Рідна мова», який через фінансові проблеми припинив своє існування, але зробив дуже багато для розвитку української мови, самоідентичності української громади в Польщі. Завдання, які ставлять перед собою ці та інші видання, ілюструє редакція часопису «Над Бугом і Нарвою», яка так декларує свою позицію: «Ми, підляські українці, люди свідомі свого руського, тобто українського походження; свідомі того, що культура та історія Підляшшя – частина української історії і культури».

Особливе місце в історії української меншини в Польщі посідає щотижневик «Наше слово». Як зазначає Н. Парначова, яка досліджувала роль часопису в суспільно-політичному житті українців у Польщі³, незважаючи на виняткове значення видання, цей часопис досі не став об'єктом спеціальних досліджень ні в діаспорі, ні в Україні. У своїх публікаціях про цей часопис згадують автори, які вивчали діяльність Українського суспільно-культурного товариства: М. Генік «Міжнаціональне примирення у діяльності Українського суспільно-культурного товариства у Польщі», Я. Сирник «Українське культурно-суспільне товариство у Польщі (1956–1990), його діяльність та роль у державотворчому процесі в Україні», Р. Дрозд «Українське суспільно-культурне товариство у Польщі в 1956 – 1990 рр.». Цю проблему розглядали здебільшого у двох аспектах – вивчення історії української еміграційної преси чи української еміграції в цілому та збереження української мови (Т. Пронь «Український тижневик «Наше слово» (Варшава) як оригінальне джерело вивчення передумов і перебігу примусового переселення українців Польщі в 1944–1947 рр.», І. Харченко «Відбиття явищ граматичної інтерференції в українській газеті «Наше слово» в Польщі», О. Баранівська «Мова української преси в Польщі (за матеріалами «Нашого слова» і «Благовіста»)»⁴).

Перший примірник тижневика «Наше слово» вийшов у світ 15 червня 1956 р. у м. Варшаві. Це був практично останній часопис у Польщі серед видань, призначених для національних меншин, що з'явився завдяки політичній відлизі 50-х років минулого століття як друкований орган Українського суспільно-культурного товариства. За задумом тримовний часопис (переважно українською, менше польською, окрема сторінка – лемківською) мав виконувати роль своєрідного транслятора між владою та етнічними українцями, зокрема пояснювати політику щодо українців,

3. Н. Парначова, *Тижневик «Наше слово» як джерело інформації про суспільно-культурне життя української меншини в Польщі*, «Гуманітарний вісник». Сер.: Історичні науки 2014, Ч. 20, вип. 4(2), с. 59–62.

4. Там само.

насилено депортованих у 1947 р. у межах операції «Вісла» з етнічних південно-східних земель на північно-західні околиці Польщі, сприяти їхній етнічній і суспільній стабілізації, заохочувати до активного громадського життя, розвивати рідну культуру й освіту, яка в чужомовному середовищі потребувала особливої опіки та підтримки, а також поширювати інформацію про життя в Радянській Україні. Однак насправді «Наше слово» повоєнного періоду публікувало на своїх шпальтах велику кількість скарг українського населення на прояви національної дискримінації з боку польського уряду.

Протягом першого року свого існування часопис публікував матеріали в постійних тематичних рубриках («Дитяче слово», «Літературна сторінка», «Лемківське слово»), а також окремі дописи інших напрямів. 1958 р. почав виходити додаток «Наша культура» – літературний і науково-популярний щомісячник, який відіграв роль організатора й модератора української творчої інтелігенції. Цікавими для українських читачів були й такі тематичні сторінки: сільськогосподарська, жіноча, молодіжна, юридичних порад. Дуже важливим було листування, яке постійно вела редакція часопису з читачами. У такий спосіб підтримувався добре налагоджений контакт із передплатниками, з'ясувалися нагальні питання та проблеми, які хвилювали українців Польщі.

У середині 50-х років із «Нашого слова» виокремився щомісячний додаток «Світанок» – газета для наймолодших читачів, яка не лише розважала, а насамперед учила української мови, знайомила з народними звичаями, обрядами, забавами, поступово вводила маленького українця в чарівний світ історичної минувшини, заохочувала мандрувати сучасними містами і селами далекої Батьківщини. Це було особливо важливо в умовах фактичної ізоляції України від зовнішнього світу.

У зв'язку з геополітичними змінами, а також як результат проголошення незалежності України й утворення самостійної української держави, часопис активізував свою діяльність. І якщо матеріали 1991–1992 років подаються лише декількома тематичними рубриками: «На хвилі часу», «Лемківська бесіда», «Україніка в польській пресі», «Всяка всячина», «Коментарі», – то в наступні роки виникають нові рубрики, які намагаються зорієнтувати українців у Польщі в політичному, економічному і культурному житті сучасної України. Сьогодні це: «Пульс України», «Україна», «Громада», «Лемківська сторінка», «Історія», «Історичний календар», «Культура», «Рецензії та огляди», «Оголошення», «Погляди», «Громадські вісті», «Аналітика», «Інтерв'ю», «Літературна сторінка». Так у № 9 за 1992 р. опубліковано великий за обсягом аналітичний огляд М. Поровського «Народний рух – нові завдання й перспективи» («Наше слово», 01.03.1992, № 9), присвячений проблемам і завданням найбільш

Розділ 3. Транскордонне співробітництво в культурно-освітньому контексті

масової політичної організації, яка відстоювала державну незалежність України. Це був надзвичайно важливий матеріал, адже давав змогу українцям, що перебувають далеко за межами рідної землі, зорієнтуватися в тих державотворчих процесах, де «перемоги здобуваються не гаслами чи мітинговими акціями, а справами забезпечення ефективного функціонування державних структур, промислових підприємств і сільськогосподарського комплексу, запровадження в життя економічних реформ».

Ще більше наближається до читача рубрика «На хвилі часу», яка рясніє лаконічними, але змістовними повідомленнями про життя Великої України – перелік документів, підписаних щодо принципових рішень у справі розподілу армії колишнього СРСР; інформація Кабінету Міністрів України про надання фінансової допомоги кримськотатарському населенню; думки тодішнього голови Львівської обласної ради В'ячеслава Чорновола з приводу важливого значення для державотворчого процесу опозиції; вирішення долі офіцерів, які опинилися поза штатом з причин скорочення Збройних сил на території України. Маючи на меті інформувати читачів про поточні події політичного та культурного життя України і Польщі, «Наше слово» акцентувало й акцентує увагу на збереженні, примноженні та поширенні українських національних традицій.

Самі дописувачі скеровували до редакції матеріали, які стосувалися культури, мови, народних звичаїв, мистецтва, людських долі. Виходять окремі тематичні числа, присвячені Різдвяним, Великоднім святкам, Шевченківським дням, подається інформація про численні фестивалі української культури в Польщі, наприклад: Лоза П. «Непересічний талент світового рівня. Відзначення Шевченкових днів у Польщі (Ольштин, Кентшин, Лідзбарк-Вармінський)» («Наше слово», 01.04.2018, № 3); Сподарик Г. «“Українська скриня” у Кентшині» («Наше слово», 27.05.2018, № 21) – інформація про регіональний український фольклорний ярмарок «З мальованої скрині», який гуртує українську громаду і популяризує українську культуру серед польського суспільства; «Гарячі вихідні в Ельблонзі» («Наше слово», 03.06.2018, № 22) – репортаж з 52-го Дитячого фестивалю української культури; «Від символічної «ватри» до дієвого гуртування лемків у Іспанії» («Наше слово», 24.06.2018, № 25) – репортаж про першу «Лемківську ватру» в Іспанії – фестиваль, який добре знають і люблять українці в Польщі. І це лише короткий перелік за 2018 р. Слід зазначити, що, порівняно з минулими роками, «Наше слово» все більше знайомить читача з літературним і мистецьким життям сучасної України. Зокрема з'являються рецензії на романи С. Жадана, матеріал О. Русіної «Українська література за кордоном: де і як читати», спогади про І. Драча, що упорядкувала К. Семчук, та ін.

Окремий аспект публікацій часопису, особливо останніх років, – налагодження транскордонної співпраці між українцями Польщі та України, що робить його надзвичайно важливим для дослідників польсько-українських стосунків. Це, зокрема: «Польща – Україна. На шляху до порозуміння» («Наше слово», 21.01.2018, № 3) – інформація про наукову конференцію провідних діячів культури та науки Польщі та України, присвячену проблемі польсько-українського порозуміння і поєднання, яка охоплювала тему «Польща – Україна – потреба діалогу і зближення»; інформаційно-аналітичний матеріал О. Ткаченко «Чим Польща приваблює українських вчених?» («Наше слово», 21.01.2018, № 3) і О. Гуменюк «Стипендії у Польщі: можливості для професійного розвитку та міжнародної співпраці» («Наше слово», 11.02.2018, № 6); інтерв'ю з психологом бізнесу Л. Вуйцік, українкою із Гданська, яка вже шість років керує фондом «Ad Fontes», підтримуючи всебічний розвиток жінок, а з 2016 р. керує проектом «Biznes Kocha Kobiety», який поширює компетенції у бізнесі, – «Менше говоримо про асиміляцію, а більше про наші можливості» («Наше слово», 18.02.2018, № 7); репортаж П. Лози з варшавської презентації в будинку Єпископату Польщі виданої польською мовою книжки-інтерв'ю глави Української греко-католицької церкви С. Шевчука «Діалог лікує рани», «Книжка про примирення українців і поляків» («Наше слово», 25.03.2018, № 12); редакційна стаття відповідального секретаря «Нашого слова» І. Щерби «Польща та Україна: нескінченно незалежні» («Наше слово», 06.05.2018, № 18); підсумки наукового симпозіуму у Львові «Меншість серед більшості: українці у Польщі» («Наше слово», 13.05.2018, № 19) і багато інших статей, завдання яких – налагодити якомога тісніші зв'язки між українцями двох держав, подолати видимі та невидимі кордони, встановлені людьми, часом і перипетіями історії.

«Майбутнє витікає з минулого – але те, яким чином, залежить від нас самих, – влучно зазначає Т. Ольшанський у своїй статті, – від поляків і від українців, від того, до чийх слів будемо прислухатися – сіячів страху, ненависті і брехні чи тих, що шукають правду і поширюють ідеї єднання і довір'я» («Наше слово», 14.04.1991, № 15). Як бачимо, думка, висловлена в 90-ті, актуальна й донині. Останнім часом активно лунають антиукраїнські та антипольські гасла, з обох сторін кордону руйнують пам'ятники, провокаторами (здебільшого – з країни, яка розпочала гібридну війну з цивілізованим світом) поширюється неправдива інформація про трагічні сторінки нашої спільної історії, а тому особливо важливими є публікації, що з об'єктивних позицій допомагають пізнати і зрозуміти досі не відомі чи неправдиво подані факти. І таких матеріалів надзвичайно багато з'являлося в усі роки існування тижневика «Наше слово». Це й архівні документи

Розділ 3. Транскордонне співробітництво в культурно-освітньому контексті

в рубриці «Слідами пам'яті» («Українці, засуджені на смертну кару, страчені і померлі у в'язницях Польщі в 1944 – 1956 рр.» («Наше слово», 17.02.1991, № 7); численні документи Військового суду Операційної групи «Вісла», опубліковані в рубриці «Документи» в багатьох числах часопису впродовж усіх років його виходу у світ; рубрика «Слідами пам'яті»; велика історична розвідка, опублікована в декількох числах «Нашого слова» за 1994 р. «Переселення українців з Польщі до УРСР 1944–1946»; рубрика «3 листів до «Українського архіву». Натрапляємо також і на величезну кількість спогадів учасників цих подій, художні твори (новели, поезії), наприклад: У. Самчук «На білому коні. Спомини і враження» («Наше слово», 05.01.1992, № 1); добірка поезій О. Лапського («Наше слово», 10.04.1994, № 15); рецензія на наукову розвідку Я. Пісулінського, присвячену висвітленню воєнних дій проти українського населення під час операції «Вісла», – «Загіпнотизовані евакуацією або Військовий вимір акції “Вісла”» («Наше слово», 14.01.2018, № 2); «Пристрасті з волинським пам'ятником тривають» («Наше слово», 21.01.2018, № 3); редакційна стаття «Україна – Польща: криза триває», написана за результатами зустрічі на рівні віце-прем'єр-міністрів Польщі та України («Наше слово», 25.02.2018, № 8); «Кривавий терор на Любачівщині у 1944–1946 рр.» («Наше слово», 04.03.2018, № 9); розмова з відомою американсько-британсько-польською журналісткою та істориком Е. Епплбаум «Я подумала, що варто тему Голодомору представити американській та європейській публіці» («Наше слово», 25.03.2018, № 12); розмова К. Комар-Мацинської з Д. Куронь із приводу останнього засідання Перемишльського суду у справі атаки на греко-католицьку процесію у червні 2016 р. («Наше слово», 11.03.2018, № 10). Окрім того, часопис подає цікаві та історично цінні фотографії: Концтабір Явожно у фотографії («Наше слово», 18.08.1991, № 33); Українці Великобританії («Наше слово», 18.08.1991, № 33); Є. Місило «Історія, зачарована у фотографії» («Наше слово», 14.04.1991, № 15); С. Пельц «Спомини оплаканих днів» («Наше слово», 14.04.1991, № 15).

Загалом часопис «Наше слово» вдало поєднує професійний суспільно-політичний аналіз сучасних подій із популярними публікаціями з життя, культури, мистецтва, робить важливий внесок у формування етнонаціональної свідомості українців у Польщі, подолання штучно сформованих негативних стереотипів, які перешкоджають активному розвитку міждержавної співпраці між обома країнами, виконує просвітницьку функцію, через публікацію архівних матеріалів, документальних джерел, спогадів учасників минулих подій формуючи історичну свідомість молодого українця, відірваного від землі батьків і дідів.

У контексті транскордонного співробітництва слід відзначити діяльність освітнього часопису Українського вчительського товариства у Польщі «Рідна мова». Редакційну політику квартальника вдало передає така думка: «Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб... Поки живе мова, житиме й народ як національність; не стане мови – не стане й національності: вона геть розпорошиться поміж дужчих народів...»⁵. Її висловив І. Огієнко – український вчений, митрополит, політичний, громадський і церковний діяч, мовознавець, лексикограф, історик церкви, педагог. Видаючи в еміграції у м. Варшаві український науково-популярний місячник «Рідна мова» (1933–1939), він намагався об'єднати навколо журналу всіх співвітчизників, які опинилися поза межами України. Головною метою була боротьба за єдину літературну мову, адже вона є «показником сили та висоти культури нації», покликана бути підвалиною об'єднання та цементування української нації, «вона мусить бути соборна для всіх племен українських, де б вони не проживали»⁶, і навіть сама назва часопису свідчила про це завдання.

Часопис «Рідна мова» – некомерційне, фахове видання, яке ставило за мету допомогу українському вчителю в Польщі, але читали, вивчали його також батьки. Видавало журнал об'єднання українців у Республіці Польща. Друкування журналу здійснювалося завдяки фінансовій підтримці Міністерства національної освіти. Редакція часопису, продовжуючи працю засновника журналу, І. Огієнка, цікавилася питанням розвитку української мови, сучасної української літератури, шкільництва, культури.

Доволі широкі напрями дають можливість отримати читачам корисну інформацію. Часопис складався із таких розділів: «Українська мова»; «Українська література»; «Історія» (зокрема історія українського шкільництва); «Психологія, соціологія і статистика»; «Публіцистика» (зокрема українсько-польські відносини); «Спогади» (українська освіта в Польщі); «Право».

Редакція активно співпрацювала з учителями, істориками, дослідниками, методистами/консультантами, мовознавцями, літературознавцями і з Польщі, і з України з метою налагодження тісних наукових контактів. І все це, безперечно, сприяло обміну досвідом, полегшенню роботи вчителів і викладачів української мови в Польщі.

Оскільки головним видавцем часопису було Українське вчительське товариство, значна кількість публікацій присвячена проблемам шкільництва. Це й історичні аспекти, наприклад, М. Сирник «Українське шкільництво у Польщі після 1947 року – штрихи до історії» («Рідна мова»,

5. І. Огієнко (Митрополит Іларіон), *Історія української літературної мови* / Упор. М.С.Тимошик, Київ 2001, с. 15.

6. Там само, с. 404.

Розділ 3. Транскордонне співробітництво в культурно-освітньому контексті

2005, № 5, с. 37-46), «Українське шкільництво на Кошалінщині 1952–2005» («Рідна мова», 2007, № 8, с. 62-91), «Українське шкільництво у Польщі – перспективи і загрози» («Рідна мова», 2003, № 3, с. 87-90), «Стан, проблеми та перспективи розвитку українського розвитку українського шкільництва в Республіці Польща – звіт УВТ» («Рідна мова», 2001, № 1, с. 4-6), А. Лука «Українське шкільництво у Ярославі у 1939 – 1944 роках» («Рідна мова», 2003, № 3, с. 36-47).

Цікавими для українців Польщі були публікації авторства відомих українських письменників і науковців, наприклад: Є. Сверстюка «Духовні джерела української літератури» («Рідна мова», 2007, № 8, с. 4-14), Л. Ставицької «Короткий словник жаргонної лексики української мови» («Рідна мова», 2009, № 12, с. 128), Л. Скуратівського «Питання духовності як філософська та методична проблема» («Рідна мова», 2009, № 11, с. 27-31), В. Моргунюка «Застандартизовані правила ділового та наукового стилів» («Рідна мова», 2005, № 5, с. 16-24). Такі матеріали дають змогу перебувати українцям з діаспори у контексті сучасного українського наукового, освітнього і духовного світу, усунути інформаційні кордони, які відділяють їх від Великої України.

У кварталнику «Рідна мова» подавався корисний і необхідний для вчителів методичний матеріал для проведення різноманітних тематичних уроків, а також дитячі кросворди, вікторини, масові дитячі ігри, сценарії свят (від традиційних Шевченківських днів до свята сміху «Весела перерва», Математичний Колобок, урок-свято «Колосок» та багато інших), адже діти, які народились поза межами України, перебувають у польському мовному середовищі, вивчаючи українську мову після основних уроків, пізнають краще Батьківщину своїх предків у формі гри, через емоційні яскраві образи і забави.

«З кінця 80-х – початку 90-х рр. спостерігається позитивна динаміка збільшення українських шкіл і пунктів вивчення української мови у РП, посилення їх кадрового потенціалу»⁷, що допоможе українцям у діаспорі опанувати норми сучасної української літературної мови, брати участь у різних заходах, які проходять не тільки в Польщі, але й в Україні. Цьому сприяє й безвізовий режим між Україною і країнами ЄС.

Заслуговує схвалення Інтернет-версія журналу «Рідна мова». Намагаючись іти в ногу з часом, редакція пропонує багато нових дидактичних матеріалів, конспектів уроків і позакласних заходів, вікторин, інсценізацій. Особливо корисною для вчителів-україністів та їхніх учнів є звукова бібліотека з аудіозаписами літературних текстів,

7. Я. Турчин, *Українська держава та закордонне українство в Польщі: особливості взаємодії*. «Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку» 2014, Вип. 26, С. 149-155.

яка дає можливість послухати живе українське слово. Цікавою є нова рубрика журналу «Майстерня школяра», де публікуються найкращі твори обдарованих учнів. Це дає змогу максимально наблизити часопис до різних категорій читача і за віком, і за вподобаннями. «Надсилайте свої творчі роботи, діліться досвідом – разом творімо наш освітянський часопис. Не будьте байдужі, бо, як не ви, то хто?» – так емоційно звертається до читачів головний редактор цього журналу⁸.

Таким чином, періодичні україномовні видання Польщі вважають своїм пріоритетним завданням налагодження ефективної взаємодії української меншини Польщі з Україною, формування та збереження етнопонаціональної ідентичності українців, створення позитивного іміджу Української держави в Європі та світі. Їхня місія є, на наш погляд, надзвичайно важливою не лише для транскордонного співробітництва України і Польщі, зміцнення партнерства і співпраці громадян наших країн, а й загалом для всебічної інтеграції та продуктивної взаємодії в межах Східної Європи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Огієнко І. (*Митрополит Іларіон*), *Історія української літературної мови* / Упор. М. С. Тимошик, Київ 2001, с. 440.
- Парначова Н., *Тижневик «Наше слово» як джерело інформації про суспільно-культурне життя української меншини в Польщі*, “Гуманітарний вісник”. Сер.: Історичні науки 2014, Ч. 20, вип. 4(2), с. 59–62.
- Сирник М., *Колонка редактора, “Рідна мова”*. URL: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk/ (доступ 20.04.2018).
- Турчин Я., *Українська держава та закордонне українство в Польщі: особливості взаємодії*. “Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку” 2014, Вип. 26, С. 149–155.

8. М. Сирник, *Колонка редактора, “Рідна мова”*, URL: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk/ (доступ 20.04.2018).

